

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

СЕМКО Олександр Анатолійович

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ФОРМ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА
РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 8. 03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Монетарне управління економікою і банківські
технології

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Студент групи БСЗм – 51
О.А. Семко

Науковий керівник
к.е.н., доцент Я.І. Чайковський

Дипломну роботу допущено
до захисту:

« ____ » _____ 2015 р.
Зав. кафедри банківської справи,
д. е. н., професор

Дзюблюк О. В. _____

Тернопіль – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	
1.1. Суть та етапи здійснення реструктуризації та реорганізації банків	6
1.2. Форми та методи реорганізації банківських установ	21
1.3. Структура і функції механізму реорганізації в банках	34
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	44
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ	
2.1. Тенденції функціонування банківських установ в умовах фінансової кризи	46
2.2. Оцінка фінансових методів реструктуризації банків України	65
2.3. Методи оцінки вартості банків в процесі їх реорганізації	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	96
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ФОРМ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	
3.1. Удосконалення санаційної підтримки реорганізаційних процедур в банківській сфері	98
3.2. Злиття і поглинання банків як напрям формування вартості	108
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	117
ВИСНОВКИ	118
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	124
ДОДАТКИ	130

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

1.1. Суть та етапи здійснення реструктуризації та реорганізації банків

В сучасних умовах реорганізація та реструктуризація є дієвим засобом відновлення ефективної діяльності установ шляхом консолідації банківського бізнесу. Діючі законодавчі та нормативні акти регламентують процедуру та порядок здійснення реорганізації, проте загальноновизнаного підходу до визначення суті даних понять не існує.

Зокрема, відповідно до ст. 104 Цивільного кодексу України, реорганізація – це одна з форм припинення діяльності юридичної особи, а саме припинення в результаті передавання майна, прав і обов'язків цієї юридичної особи іншим юридичним особам – правонаступникам. Іншою формою припинення існування юридичної особи є її ліквідація. Отже, згідно з чинним законодавством виділяють дві форми припинення функціонування юридичних осіб: припинення з правонаступництвом і ліквідація [6].

Характерною особливістю реорганізації є те, що в результаті її проведення створюється нова юридична особа, яка бере на себе права і зобов'язання юридичної особи, яка реорганізується повністю (універсальне правонаступництво) або частково (парцелярне правонаступництво).

Слід зазначити, що у діючій нормативно-правовій базі та економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення суті реорганізації та реструктуризації підприємницьких структур й способів її проведення.

У Законі України „Про відновлення платоспроможності платника або визнання його банкрутом” реструктуризація підприємства трактується як здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних засобів спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форм власності,

управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню випуску конкурентноспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів [3].

В наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників, які займаються проблемами реорганізації та реструктуризації також пропонуються різні підходи до визначення сутності таких категорій, як «реорганізація» та «реструктуризація» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Сутнісна характеристика підходів до визначення категорій „реструктуризація” та „реорганізація”

Автори, які досліджували реорганізацію та реструктуризацію	Визначення категорій „реорганізація” та „реструктуризація”
1	2
Д. Депафиліс Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании – М.: ЗАО «Олимп-бизнес», 2007.	Реструктуризацией компании называют меры по расширению/свертыванию ее основной деятельности или радикальному изменению ее структуры активов/финансовой структуры. Под это определение подпадают самые разные мероприятия, начиная от слияний, поглощений и создания бизнес-альянсов и заканчивая разъединениями и обособлениями. В литературе обычно различают операционную и финансовую реструктуризацию [65, с. 5-6].
И. Мазур, В. Шапиро Реструктуризация предприятий и компаний / Справочное пособие. – М., Высшая школа, 2000. – 587с.	Предприятие (организация) под воздействием изменения спроса на продукцию/услуги, методы их производства и обслуживания сталкивается с необходимостью радикального изменения своих структуры и функций в форме слияния и приобретения, разделения и выделения, преобразования (этот процесс называют реорганизацией) или, что чаще, — комплексного изменения методов функционирования для решения проблем выживания или повышения эффективности работы — т. н. реструктуризацией [23, с.12].
И. Бланк Словарь-справочник финансового менеджера. – К.: «Ника-Центр», 1998. – 480с.	Реорганизация – одно из направлений санации предприятия-должника, осуществляемое в различных формах до или в процессе производства дела о банкротстве (в отдельных случаях реорганизация предприятия может осуществляться для реализации эффекта синергизма) [41, с. 304].
И. Бланк Управление финансовой безопасностью предприятия. – К.: Эльта, 2009. – 777 с.	Реорганізація являє собою майнову трансформацію окремих господарюючих суб’єктів, яка супроводжується перетворенням їх організаційно-правового статусу з метою більш ефективного здійснення господарської діяльності [42, с.700].

З. Васильченко Комерційні банки: реструктуризація і реорганізація. Монографія – К.: Кондор. 2004. – 528с.	Реструктуризація банківської системи – це комплекс заходів, який передбачає покращення фінансової стійкості банківської системи, ліквідності і платоспроможності з врахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділу, виділення, зміни статуту банківських установ, або їх ліквідації) [45, с.128].
О. Васюренко Банківський менеджмент: посібник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 320 с.	Реорганізація банку – це добровільне чи вимушене припинення діяльності банку і зміна його організаційно-правової форми шляхом передачі його майна, прав та обов'язків іншим банкам чи правонаступникам [46, с.475].
1	2
Т. Смовженко, О.Тридід, В. Вовк Антикризове управління стратегічним розвитком банку. Монографія. – К. – УБС НБУ, 2008. – 473с.	Стратегічною метою реорганізації банків є підвищення надійності їх стійкості банківської системи України й окремого банку, забезпечення капіталізації банківської системи та стабільної роботи платіжної системи, захист інтересів кредиторів і вкладників, поліпшення фінансового стану вкладників, поліпшення фінансового стану банків, підвищення ефективності діяльності внаслідок концентрації або розподілення капіталу банків, розширення або спеціалізації, переорієнтації діяльності банків та зростання довіри до цих банків (або новоствореного банку) [180, с. 299].
В. Міщенко, А. Петріна Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участю держави // Вісник НБУ. – 2011. - №4. – С. 12- 17.	Системна банківська реструктуризація передбачає проведення низки попередніх скоординованих заходів з боку органів державного управління, спрямованих на відновлення ліквідності банківської системи, безумовного виконання банками всіх без винятку зобов'язань і економічних нормативів регулятора, зростання рівня адекватності капіталу, стабілізацію та поступове скорочення проблемної заборгованості [31, с.13].

Н. Волошанюк наводить визначення фінансової реструктуризації підприємства як комплексу фінансово-економічних заходів, спрямованих на оновлення фінансової структури підприємства та системи управління фінансами з метою збільшення ринкової вартості компанії на засадах удосконалення фінансових відносин підприємства та ефективного використання потенціалу синергії [22, с. 3]. Ключовими позиціями автора у запропонованому визначенні є терміни “оновлення”, “удосконалення фінансових відносин”, “збільшення доданої вартості”.

У визначенні І. Тинного зазначено, що “реструктуризація (реструктурування) підприємства – система організаційно-економічних та інших заходів, спрямованих на реформування його господарської діяльності та досягнення стратегічних цілей розвитку шляхом здійснення необхідних

структурних перетворень, адаптованих до зміни факторів зовнішнього середовища функціонування” [92, с. 6].

Г. Козицька розрізняє реструктуризацію як процес, а також виділяє реструктуризаційний клімат та потенціал. Автор дає таке визначення реструктуризації: це “процес формування у підприємства потенційної спроможності до реагування, у т. ч. превентивного, на зміни зовнішнього середовища відповідно до стратегії його розвитку, шляхом проведення комплексу організаційно-економічних, техніко-технологічних, правових і фінансових заходів, спрямованих на зростання його ринкової вартості” [42, с. 4]. На нашу думку, практичні заходи з реструктуризації всіх комерційних банків, окрім проблемних, можна назвати “превентивними”, “попереджувальними”, що є своєрідними кроками хеджування ризиків комерційних банків.

О. Моргулець визначає поняття “реструктуризація” як інструмент антикризового управління, що дає змогу надалі розглядати його як цілеспрямований комплекс змін в організаційно-функціональній структурі підприємства, які здатні підвищити ефективність його діяльності. Автор виділяє також методичний інструментарій реструктуризації через визначення найважливіших етапів запровадження організаційно-функціональних змін, що забезпечує основу для розробки моделі реструктуризації конкретного підприємства, враховуючи його особливості [59, с. 7].

Визначення реструктуризації банківської системи знаходимо у А. Грязнової, яка під цим поняттям розуміє “зміну структури банківського сектора, відновлення умов і функцій, необхідних для забезпечення ефективного банківського обслуговування потреб економіки” [81, с. 99].

За визначенням І. Вядрової, “під реструктуризацією комерційного банку необхідно розуміти зміни структури його активів і пасивів, структури внутрішньої організаційної побудови, структури управління тощо, які мають сприяти подоланню фінансової нестабільності банку, відновити його платоспроможність та підвищити рівень ліквідності, а також знизити рівень ризику банківської діяльності” [23, с. 7].

Отже, огляд існуючих теоретичних підходів до розкриття суті категорій „реорганізація” та „реструктуризація” свідчить про відсутність єдиного трактування даних економічних понять. Ряд науковців, таких як З. Васильченко, В. Міщенко, А. Петріна, Т. Смовженко, О. Тридід трактують реструктуризацію як метод зміни структури й організаційно-правових форм функціонування банківської системи на макро- і мікрорівнях [45, 31, 80]. На думку І. Бланка, Д. Депамфіліса, І. Мазура та інших науковців, реорганізація є однією із форм реструктуризації підприємницьких структур [41, 42, 65, 23].

Таким чином реструктуризація комерційного банку – це сукупність заходів, спрямованих на стабілізацію, оздоровлення фінансового стану банку (підвищення рівня ліквідності, платоспроможності та прибутковості банку, зниження ризиковості діяльності банку) з метою забезпечення подальшого зростання та розвитку банківської установи. Це відбувається шляхом: проведення змін у активах і пасивах банку (фінансова реструктуризація); проведення організаційно-правових змін банку (корпоративна реструктуризація – злиття, поділ, приєднання, виділення, поглинання); проведення змін у структурі банківських послуг (виробнича реструктуризація); проведення змін у структурі керівництва, управлінсько-виконавчого персоналу, а також змін організаційної структури банку – внутрішніх підрозділів та системи організації регіональних управлінь, філій та відділень банку (управлінська та внутрішня організаційна реструктуризація).

На нашу думку, в контексті дослідження доцільно виокремлювати реструктуризацію банківської системи на макрорівні; реструктуризацію окремої банківської установи на мікрорівні та реорганізацію банків. Слід зазначити, що реструктуризація є ширшим поняттям ніж реорганізація, яку доцільно розглядати як її складову частину.

Особливості процесу реорганізації банків в Україні регламентовані Законом України „Про банки і банківську діяльність”. Згідно з чинним законодавством під реорганізацією банку розуміють: злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача,

прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам [2].

У відповідності до ст. 28 Закону України „Про банки і банківську діяльність” рішення про реорганізацію банку, крім перетворення, має містити інформацію про:

1. Угоду про реорганізацію у разі злиття або приєднання;
2. Призначення персонального складу комісії для проведення реорганізації;
3. Призначення персонального складу ревізійної комісії для проведення реорганізації та ревізії матеріальних цінностей, що перебувають на обліку банків;
4. Призначення аудиторської фірми;
5. Строки проведення реорганізації;
6. Склад правління (ради директорів) після реорганізації [2].

Реорганізація починається після затвердження НБУ плану реорганізації, який повинен передбачати документи про погодження статуту нового банку, або погодження змін до статуту існуючого банку і здійснюватись під контролем НБУ та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У відповідності до Положення „Про особливості реорганізації банку за рішенням його власників” затвердженого постановою Правління НБУ від 27.06.2008р. № 189 – банк, що реорганізовується, – банк який внаслідок реорганізації повністю або частково передає своє майно, кошти, права та обов'язки банку – правонаступнику [16].

Узагальнюючи існуючі теоретичні та правові підходи до визначення суті понять "реорганізація" та "реструктуризація банків", на нашу думку, реструктуризацію банків на мікрорівні доцільно розглядати як комплекс організаційних, операційних, фінансових, правових та соціальних заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності і ліквідності банків, підвищення їх конкурентоспроможності і зростання ринкової вартості. Реорганізація – це одна із форм припинення функціонування юридичної особи, пов'язана з повною або частковою зміною власників корпоративних прав з універсальним або парцелярним правонаступництвом з використанням таких форм її проведення: об'єднання банківських установ, поділ банківських установ, придбання й

створення нових банківських установ на основі перетворення організаційно-правової форми та передавання активів, зобов'язань та капіталу банкам- правонаступникам. Такий підхід дозволяє враховувати корпоративні права при здійсненні реорганізаційних процедур.

Реорганізація може відбуватись трьома способами: добровільно за рішенням його власників, примусово за рішенням НБУ або тимчасового адміністратора та обов'язково.

Реорганізація банків за рішенням власників здійснюється з метою підвищення ефективності діяльності банків, зниження частки проблемних кредитів, збільшення обсягів капіталу та розглядається як одна із форм фінансового оздоровлення банків, в яких введені тимчасові адміністрації. Реорганізація банків повинна здійснюватись після затвердження комісією НБУ з питань нагляду та регулювання рішення про реорганізацію і вимагає погодження з органами антимонопольного комітету України з метою запобігання монополізації ринку, яка не повинна перевищувати 35%.

Суб'єктами примусової реорганізації можуть бути як і проблемні банки так і банки, що перебувають у режимі введення тимчасових адміністрацій, ліквідації й банки, що працюють в загальному режимі діяльності.

3. Васильченко обґрунтовує, що у разі погіршення економічної ситуації в країні до банків можливе застосування обов'язкової реорганізації. Метою проведення масової обов'язкової реорганізації шляхом приєднання, злиття, є необхідність забезпечення високої концентрації банківського капіталу (створення великих банків, а не множини середніх і малих), що забезпечить вищу стійкість банків, можливість вирішення завдань глобального характеру, регіональних проблем, інвестиційно-виробничих програм, інтересів клієнтури [45, с.135].

Процедура реорганізації банків передбачає певну послідовність етапів, які комплексно відображають даний процес. Враховуючи складність даних процедур слід зазначити, що в економічній літературі відсутні усталені підходи до етапів здійснення та механізмів реорганізації банків. Це зумовлено відсутністю ефективного функціонування системи управління реорганізацією банків,

різноманітністю форм її проведення, рекомендаціями до оцінки ефективності інтеграційних процесів.

Проте, в економічних публікаціях фахівців пропонуються різні підходи до визначення основних етапів здійснення реорганізації банківських установ. Так, З. Васильченко виокремлює шість етапів процесу злиття і поглинання, зауважуючи, що перші три етапи пов'язані із плануванням злиття і поглинання, проведенням аналізу потенційного партнера для об'єднання й підготовкою договору по даній угоді. Наступні три етапи пов'язані безпосередньо із здійсненням намірів на практиці [45, с. 180].

На думку О. Чуб доцільно виокремити чотири основні етапи продажу банку через придбання пакету раніше емітованих акцій з позиції власників та потенційних продавців. Перший етап полягає у визначенні вартості банківської установи. На другому етапі формується інвестиційна історія та стратегія банку, який продається. Третій етап – вибір інвестора через презентацію інвестиційного меморандуму. Четвертий етап – проведення остаточних переговорів і завершення операції [95].

На наш погляд, різноманітність підходів до етапів реорганізації зумовлена наявністю різних форм даного процесу, що дозволяє виокремити три основні етапи: підготовчий, етап здійснення заходів відповідно до плану реорганізації та завершальний, що представлені на рис. 1.1.

Вдосконалення процесу реорганізації банків доцільно поглибити з позицій використання стратегічного підходу, який, на нашу думку, спрямований на максимізацію ринкової вартості банків і охоплює стратегічний, тактичний та оперативний рівні і включає такі етапи реорганізації: стратегія реорганізації, бізнес-планування реорганізаційних процедур, планування інтеграції, процес інтеграції (об'єднання), постінтеграційний період.

Реорганізація банків в сучасних умовах зумовлена рядом причин і чинників, які відображають як глобальні тенденції розвитку фінансових ринків, так і макро- і мікроекономічні процеси, що відбуваються у банківському секторі економіки держави.

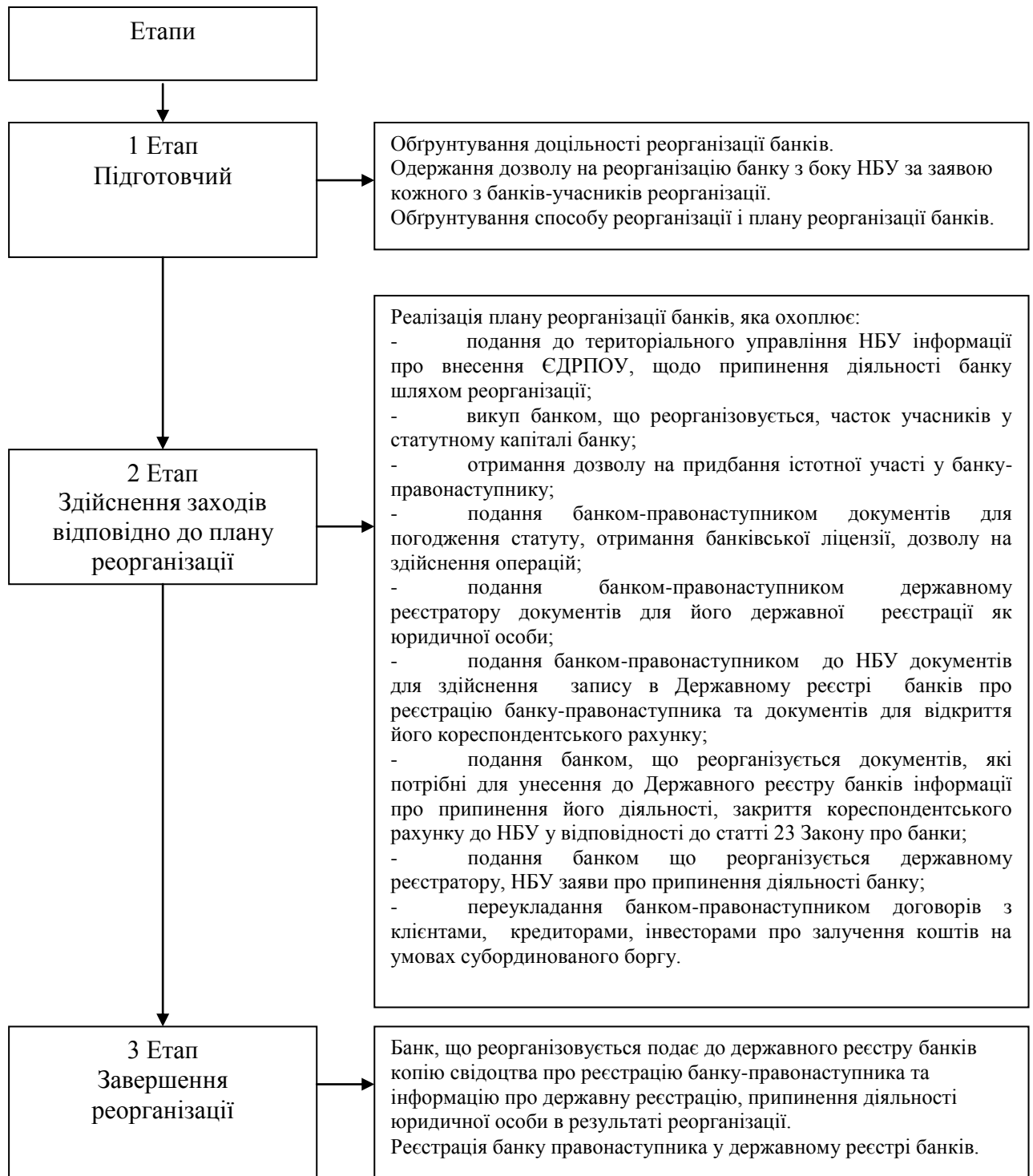

Рис. 1.1. Етапи здійснення реорганізації банків [41]

Фінансова нестабільність також активізує процеси реорганізації банківських установ, оскільки супроводжується наявністю кризових явищ й ситуацій як в окремих банках, так і в системі загалом. В контексті дослідження доцільно розкрити існуючі підходи до трактування нестабільності суб'єктів

підприємницької діяльності.

На думку Ф. Аллен та Г. Дуглас фінансова нестабільність -це ситуація, при якій „...маленькі потрясіння призводять до непропорційно великого ефекту” [29]. Аналогічної думки дотримуються й Р. Лагуноф і С. Шрефт, які зазначають: „У макроекономіці термін „фінансова нестабільність” використовується для позначення чутливості фінансової системи до великих фінансових криз, викликаних малими, звичайними економічними потрясіннями” [21].

Зокрема, А. Крокет стверджує, що фінансову стабільність доцільно трактувати як відсутність нестабільності, а фінансова нестабільність – це ситуація, в якій функціонування економіки потенційно погіршується коливаннями цін фінансових активів або нездатністю фінансових інститутів виконувати свої договірні зобов’язання» [26, с.48].

На нашу думку, фінансову нестабільність доцільно розглядати як ситуацію при якій функціонування фінансової та банківської системи погіршується під впливом коливання цін на фінансові активи й супроводжується появою проблемних установ і їх нездатністю виконувати свої зобов’язання перед інвесторами, вкладниками, кредиторами. Такий стан супроводжується наявністю кредитного, валютного, процентного ризиків, незбалансованою структурою активів і пасивів банків, втратою ліквідності й платоспроможності, що може призвести до визнання стану банку проблемним й нежиттєздатним, спричинити потребу у здійсненні реорганізаційних процедур з метою уникнення банкрутства.

В Україні процедура реорганізації банків відбувається повільно, що зумовлено низкою причин, серед яких: недосконалість існуючої нормативної і законодавчої бази, відсутність підходів до оцінки можливих переваг і загроз, непідготовленість менеджменту банків до змін у корпоративному контролі й зміні форм власності. На сьогодні в Україні має місце тенденція до концентрації банківського капіталу шляхом поглинання нестабільних, невеликих банків більш фінансово стійкими банками, або виділення збиткових філій та приєднання до інших банків. У зв’язку з тим характерною рисою сучасного банківництва і надалі залишатиметься консолідація банківського капіталу, скорочення кількості банків,

тенденції до об'єднання банківської, страхової та інвестиційної діяльності, створення промислово-фінансових груп і банківських об'єднань різних типів, таких як банківська корпорація, банківська холдингова група.

О. Лаврушин виокремлює основні причини, які вимагають реорганізаційних процедур, а саме: банк не задовольняє вимоги окремих кредиторів за грошовими зобов'язаннями і не виконує зобов'язання з оплати обов'язкових платежів у терміни, які перевищують сім днів з дати їх поступлення, у зв'язку із недостатністю грошових коштів на кореспондентському рахунку; банк допускає зниження власного капіталу у порівнянні з його максимальною величиною за останні дванадцять місяців більш ніж на 30% при одночасному порушенні одного із обов'язкових нормативів; банк порушує норматив поточної ліквідності впродовж останнього місяця більш ніж на 20% [18, с. 499].

Особливі умови реорганізації проблемних банків передбачені у „Стратегії Національного банку України щодо реорганізації та реструктуризації банків у стані фінансової скрути”. До них відносять:

1. Зміна керівництва банку. Керівники банку, які призвели до збиткової діяльності, не повинні в подальшому очолювати банківську установу.

2. Відношення проблемних кредитів до капіталу банку має становити не більше 50% (або якісні активи становлять не менше 25%).

3. Реорганізація може бути проведена, якщо період фінансового оздоровлення був продовжений і перевищує дванадцять місяців. Можуть вийти з кризи ті банки, які своєчасно реорганізуються, змінять внутрішню структуру [59, с.247].

Головною стратегічною метою реорганізації або ліквідації неплатоспроможних установ має бути мінімізація витрат на їх здійснення. Реорганізація з найменшими витратами – це така форма реорганізації, яка мінімізує витрати для страхувальника вкладів – уряду або НБУ. В. Міщенко і М. Олексійчук обґрунтовують, що реалізація принципу мінімізації витрат передбачає, що витрати на реорганізацію мають бути меншими ніж витрати на ліквідацію банку та відшкодування вкладникам і кредиторам претензій [30, с. 6].

Великі системні банки, які мають визначальний вплив на діяльність банківської системи загалом, можуть реорганізовуватися у інших формах, які не відповідають критерію мінімізації витрат, а визначаються іншими стратегічними цілями і роллю, яку визначає держава, наприклад, націоналізація за участю держави. За твердженням колишнього директора розпорядника ФГВФО в Україні В. Огієнко „...ліквідація банків є радикальним щодо вибору урегулювання проблемних банків способом, що проводиться за принципом найменшої вартості” [45, с. 133]. Отже, реорганізація банків сприяє їх трансформації і обходиться їх власникам значно дешевше, ніж створення нових установ, відкриття їх філій, представництв.

Держава може надавати фінансову допомогу банкам шляхом участі у формуванні та збільшенні статутного капіталу, а також придбанні активів банку. Її участь у капіталізації банків здійснюється шляхом придбання акцій за рахунок коштів державного бюджету, зокрема Стабілізаційного фонду, в обмін на облігації внутрішньої державної позики. Згідно з чинним законодавством, держава може брати участь у капіталізації банків при умові, що їй одноосібно належатиме не менш як 75 % акцій плюс одна, або разом з іншим інвестором у разі укладання угоди про спільну участь у капіталізації за умови, що державі належатиме не менш як 60% плюс одна акція [14]. Участь держави у капіталізації банків може бути застосована до системних банків навіть у разі введення тимчасової адміністрації. Законодавством передбачено, що статутний капітал банків за участю держави збільшується шляхом закритого розміщення акцій у два етапи: на першому етапі впродовж трьох днів акціонери мають право на придбання акцій у кількості, пропорційній їх частці у статутному капіталі; на другому етапі здійснюється закрите розміщення акцій для держави. Міністерство Фінансів України укладає договір про придбання акцій в обсязі, встановленому рішенням Кабінету Міністрів України [14].

Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків визначають принципи здійснення даного процесу:

- пріоритетність інтересів вкладників і кредиторів, держави і банківської системи в цілому над інтересами комерційного банку;

- створення в результаті реорганізації фінансово-стабільного комерційного банку;
- забезпечення безперервної роботи під час реорганізації, реструктуризації;
- збереження комерційної та банківської таємниці [17].

А. Степаненко вказує, що реструктуризація окремих банків та системи в цілому має базуватись на таких принципах, як прозорість, неупередженість, мінімізація негативного впливу на фінансові ринки і економія коштів [81].

З врахуванням ознак фінансової нестабільності та кризових явищ, процес реорганізації та реструктуризації повинен враховувати і ряд інших принципів, які відображають суть даного процесу:

- відкритості та процедурної прозорості процесу реорганізації перед акціонерами, вкладниками, кредиторами, органами нагляду і аудиту;
- транспарентності, яка визначається як своєчасна і регулярна комунікація банку про форми, методи та інструменти реорганізації;
- ефективності, який полягає у зростанні показників прибутковості банківської діяльності у результаті здійснення реорганізації;
- соціальної відповідальності акціонерів (власників) перед вкладниками і кредиторами;
- справедливої ціни, який гарантує всім акціонерам банку, що приєднується чи поглинається обов'язкову пропозицію акцій правонаступника.

В умовах сьогодення розвиток процесів реорганізації банківських установ зумовлюється дією як екзогенних, так і ендогенних чинників, які визначають стан і активність перетворень у даному секторі економіки (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні чинники впливу на реорганізацію банківських установ України

Види чинників	Характеристика
	Зовнішні
1. Глобальні	Глобалізація фінансових ринків, інтернаціоналізація банківської діяльності
	Розвиток світової економіки
	Функціонування міжнародних фінансових інституцій та організацій з питань банківського регулювання та нагляду

2. Макроекономічні	Обсяг ВВП
	Стан розвитку фондового та кредитного ринків
	Рефінансування банків з боку НБУ
	Рекапіталізація банків за участю держави
	Нормативна та законодавча база з питань реорганізації
	Організація банківського регулювання та нагляду
	Інвестиційний клімат
	Концентрація регіональної банківської системи
	Політична стабільність у державі
Внутрішні	
3. Фінансові	Рівень капіталізації банків
	Якість активів
	Проблемність кредитного портфелю
	Валютизація банківських активів
	Рівень платоспроможності і ліквідності
	Якість менеджменту
	Рівень прибутковості (збитковості банку)
	Дотримання економічних нормативів діяльності банків
	Моніторинг ризиків
4. Ринкові	Позиція банку на ринку банківських операцій та послуг
	Наявність ліцензій та письмових дозволів
5. Організаційно-управлінські	Організаційно-правова форма діяльності банку
	Загальна стратегія розвитку
	Організаційна структура управління
	Кваліфікація персоналу
	Наявність систем інформаційно-технічного забезпечення банківської діяльності й безпеки

Світова фінансова криза, глобалізація фінансових ринків, інтернаціоналізація діяльності, входження України у європейський та світовий економічний простори активізують процеси реорганізації та реструктуризації банків, перш за все тих, які відносяться до проблемних та нежиттєздатних. На думку авторського колективу під керівництвом В. Міщенка „...проблемний банк – це банк, який відчуває потенційну або реальну загрозу стану своєї ліквідності або платоспроможності. Збільшення кількості проблемних банків в умовах кризи є «звичним явищем» для багатьох країн світу. Своєчасне виявлення проблем банку є вкрай важливим, адже «зловживання» часом у такому випадку може спричинити суттєве поглиблення проблем, отже, суттєво ускладнити їх подолання або взагалі спричинити «вихід ситуації з під контролю» [28, с.20].

На розвиток ринку реорганізації впливають макроекономічні показники та чинники, такі як динаміка і обсяг ВВП, оскільки існує прямий зв'язок між зростанням ВВП та обсягами угод злиття та поглинань. Концентрація промислового і фінансового бізнесу шляхом об'єднання установ супроводжує збільшення обсягів ВВП та інших макроекономічних показників.

Стан фондового та кредитного ринку визначально впливає на прискорення чи сповільнення операцій злиття і поглинання, які пов'язані із рівнем корпоративного контролю над банками, купівлею їх акцій на біржі та динамікою процентних ставок оскільки, чим вищий їх рівень, тим більші витрати на проведення операцій реорганізації.

В Україні процеси реструктуризації і реорганізації відбуваються при активній підтримці держави і НБУ. Зокрема, у кризовий період банківським установам була надана значна фінансова (у вигляді кредитів рефінансування НБУ) і регуляторна (ряд постанов НБУ, спрямованих на утримання ресурсної бази) підтримка НБУ. Відповідно до вітчизняної нормативної бази до листопада 2009 року Національний банк, для регулювання ліквідності, проводив наступні операції: рефінансування, депозитні операції, операції на відкритому ринку з державними цінними паперами та надав стабілізаційні кредити [35, с.132]. Станом на початок 2010 року заборгованість банківського сектору перед Національним банком України склала 86,3 млрд. грн. Кредити НБУ є найбільш стабільним і надійним джерелом для банків, проте у деяких випадках супроводжуються додатковими обмеженнями свободи їх дій. У четвертому кварталі 2008 року НБУ надав банкам кредитів на суму, що перевищує 100 млрд. грн. (у 2009 році – 64,4 млрд. грн., включаючи кредити для рефінансування раніше наданих позик), основною метою надання яких була підтримка ліквідності банківського сектора на тлі нестабільної динаміки інших складових ресурсної бази [51].

Це дозволило банкам замінити значну частину клієнтських ресурсів і коштів материнських структур. В умовах сьогодення НБУ припинив публікувати

інформацію про суми кредитування банків шляхом їх рефінансування. Якщо раніше на сайті НБУ регулярно з'являлися дані про обсяги та вид наданих кредитів, то тепер на веб-сервері є інформація тільки про результати тендерів з підтримки ліквідності банків.

За твердженням Н. Гребенник „...рефінансування скорочуватиметься і бланкове кредитування (незабезпечені кредити) швидко зовсім скасують" [42]. Це свідчить про поступове подолання наслідків фінансової нестабільності й скорочення потреб банків у кредитах рефінансування з боку НБУ.

У ПАТ „Родовід Банк” розроблена Програма фінансового оздоровлення на 2011 – 2016 роки і прийнято рішення Кабінету Міністрів України від 14.09.2011р. №880-р «Про утворення санаційного банку», "завданням якого є проведення роботи з активами державних банків і банків, в капіталізації яких взяла участь держава, спрямованої на максимізацію надходжень від повернення цих активів". Таким чином, "Родовід" мав би працювати з проблемними активами "Ощадбанку", "Укрексімбанку", "Укргазбанку" і банку "Київ".

Слід зазначити, що на санаційний банк не поширюються вимоги, встановлені НБУ щодо обов'язкових економічних нормативів і лімітів валютної позиції, нормативів обов'язкового резервування коштів на коррахунку банку і йому надаються особливі права:

- розміщувати кошти, в тому числі в іноземній валюті та банківських металах, від свого імені, на власних умовах і на власний ризик;
- продавати майно, що перейшло у власність санаційного банку на підставі реалізації прав заставодержателя;
- здійснювати операції з державними цінними паперами, депозитними сертифікатами НБУ;
- здійснювати торгівлю іноземною валютою на валютному ринку України, операції з готівковою іноземною валютою та ін. [58].

В умовах сьогодення банківські установи в Україні повинні відповідати нормативним вимогам і підлягати реорганізації у формах приєднання, злиття, перетворення, поділу і виділення. Окремі аспекти реорганізаційних процедур

банків відсутні у існуючій правовій базі: коефіцієнт обміну акцій при консолідації, отримання ліцензій в період реорганізації, податковий облік збитків, визнання претензій кредиторів, зростання капіталу в процесі реорганізації, спільне правління, ліквідація придбаного банку та інше.

На органи банківського регулювання і нагляду покладені особливі функції, які передбачають втручання на ранніх етапах виявлення проблем у діяльності банківських установ і виокремлення попереджувальних і примусових заходів, які сигналізують про незадовільний стан об'єкта нагляду і вимагають ведення особливого режиму функціонування, який в подальшому може слугувати підставою для реорганізації (рис. 1.2).

Заходи попереднього реагування з боку НБУ мають оперативний характер і спрямовані на швидке покращення фінансового стану й відновлення ліквідності та платоспроможності установ.

Заходи примусового характеру застосовуються у разі введення посиленого нагляду і передбачають більш кардинальні заходи, пов'язані із фінансово-економічною діяльністю банку, які спрямовуються на обмеження розмірів активів і зобов'язань, заборону видачі бланкових кредитів, призупинення виплати дивідендів, покращення якості активів й скликання загальних зборів із ухвалення програм фінансового оздоровлення і капіталізації й плану реорганізації.

Характерною рисою сучасності є те, що транснаціональні корпорації часто намагаються створювати за кордоном свої філіали, оскільки це забезпечує більш жорсткий контроль і пов'язане із нижчими управлінськими витратами. Зокрема, спеціалісти Європейського центрального банку у своєму дослідженні банківських систем країн-нових членів ЄС зазначають, що лише внаслідок загальної гармонізації банківського законодавства всередині Євросоюзу з'явилася тенденція до перетворення дочірніх банків у філіали, особливо у невеликих країнах.

Враховуючи той факт, що реорганізації підлягають банки – юридичні особи, регіональна концентрація банківської діяльності залишається вагомим чинником даного процесу і дозволяє стверджувати, що дана процедура буде відбуватись у промислово-розвинутих регіонах, які є лідерами у створенні валової доданої

вартості України.

Рис. 1.2. Заходи впливу з боку НБУ до банків України при порушенні нормативно-правових вимог [12]

Серед мікроекономічних (екзогенних факторів) доцільно виділити такі групи

чинників як фінансові, ринкові та організаційно-управлінські. З огляду на особливий статус банків як фінансових посередників у низці перелічених чинників, пріоритетними є фінансові, такі як: рівень капіталізації банків, якість активів, якість кредитного портфеля, валютизація банківських активів, рівень платоспроможності і ліквідності, якість менеджменту, рівень прибутковості, дотримання економічних нормативів діяльності, моніторинг ризиків.

Саме порушення фінансово-економічних аспектів діяльності банків зумовлює виникнення ситуацій проблемності, які проявляються через зниження абсолютної величини власного капіталу до рівня нижче фактично сплаченого статутного капіталу; зростання активів з негативною класифікацією; порушення економічних нормативів діяльності банків; наявність збитків; проблеми корпоративного управління; відтік депозитів; високу частку міжбанківських кредитів, залучених від зовнішніх кредиторів.

Отже, реорганізація банків є складовою частиною стратегії реструктуризації установ на мікрорівні й банківської системи загалом, що зумовлює потребу обґрунтування шляхів консолідації банківського сектора, їх функцій і форм, методів оцінки вартості банківського бізнесу в процесі злиття, придбання, приєднання, поділу й перетворення та вимагає подальших наукових досліджень форм й розробки механізмів реорганізації за власною ініціативою акціонерів банку, за рішеннями НБУ та держави.

Таким чином, слід зазначити, що не лише за допомогою інструментів реструктуризації комерційних банків можна досягнути стабільності на фінансових ринках, але і необхідним є проведення реорганізації проблемних банків, з метою уникнення негативних наслідків як для банківської системи, так і для суб'єктів господарювання.

1.2. Форми та методи реорганізації банківських установ

Слід зазначити, що закордонні та вітчизняні учені й практики під встановленням корпоративного контролю визначають процеси злиття і поглинання, викупу з використанням важеля (кредитного плеча), виділу і поділу.

Такі процедури розглядаються в рамках придбання, повного контролю над об'єктами господарювання через купівлю 50%+1 акцій (часток) чи придбання пакету акцій близького до 100% статутного капіталу. На думку російських учених Н. Рудик, Є. Семенкової, процеси корпоративного контролю класифікуються на техніку експансії (злиття і поглинання), техніку стиснення (продаж, виділення), дівестицію і, окремо, викуп борговим фінансуванням [72, с.290].

У відповідності до підходів зарубіжних учених і Європейського законодавства злиття розглядається як об'єднання товариств без їх ліквідації з утворенням нової юридичної особи, або приєднання до іншої шляхом поглинання. Зокрема, третя Директива ЄС від 9 жовтня 1978 року „Про злиття акціонерних товариств” розкриває економічний зміст категорії „злиття” і виокремлює два його види. Злиття шляхом поглинання означає операцію, в результаті якої одне або більше товариств припиняють свою діяльність без їх ліквідації і переводять в інше товариство всі свої активи і пасиви в обмін на випуск (на користь акціонерів товариства чи товариств, які підлягають злиттю) акцій в придбаваючому їх товаристві і видачу їм готівкових коштів у розмірі, що не перевищує 10% номінальної вартості випущених для цього акцій, або у тих випадках, коли акції не мають номінальної вартості їх балансової вартості [21]. Злиття шляхом утворення нового товариства означає операцію, в результаті якої декілька товариств припиняють свою діяльність без ліквідації і переводять у нове товариство, яке вони створюють, всі свої активи і пасиви в обмін на випуск акцій заново створеного товариства і видачу їм готівкових коштів в розмірі, що не перевищує 10% номінальної вартості випущених для цього акцій, або у тих випадках, коли акції не мають номінальної вартості їх балансової вартості [21].

Д. Депаффіліс у праці „Злиття, поглинання і інші способи реструктуризації компанії” стверджує, що з організаційної точки зору злиття (mergers) – це об'єднання двох компаній, в результаті якого тільки одна з них зберігається як юридична особа. При типовому злитті акціонери компанії-мішені обмінюють свої акції на акції поглинаючої компанії [65, с.7]. Аналогічне твердження спостерігається у Ван Хорна, який вказує, що у злитті беруть участь лише дві

компанії і одна з них втрачає свою марку [44, с.667]. На нашу думку, такий підхід не розмежує поняття „злиття” і „приєднання” і підтверджує, що в закордонній практиці характерною особливістю злиття є об’єднання декількох фірм, в результаті якого лише одна з них зберігає свій статус, а інші втрачають самостійність і ліквідуються як суб’єкти господарювання. У дослідженнях С. Фостера Ріда, А. Рід, Ф. Лііса, Б. Мільнера та інших науковців акцентується увага на тому, що при злитті обов’язково виживає або поглинаюча компанія, або її мішень. Ряд дослідників виокремлюють злиття рівних, під яким розуміють об’єднання компаній однакових за розміром, конкурентоспроможністю, прибутковістю і ринковою капіталізацією.

Доцільно зауважити, що окремі учені значну увагу приділяють розмежуванню дефініцій „злиття” й „консолідація”. Зокрема, П. Гохан вказує, що злиття - це об’єднання різних за розмірами компаній, при якому одна компанія приєднується до іншої, а консолідація – це об’єднання однакових за розмірами компаній з утворенням нової юридичної особи [57]. Д. Депамфіліс підтримує аналогічну точку зору, вказуючи, що „консолідація із створенням нової юридичної особи, при якій дві або більше компаній об’єднуються і створюють нову компанію, технічно злиттям не являється” [65, с.7]. Отже, поняття „консолідація” правомірно використовувати при об’єднанні компаній, в результаті яких утворюється нова юридична особа – правонаступник.

Представники російської та вітчизняної економічних шкіл й законодавство необхідною умовою злиття компаній вважають появу нової юридичної особи на основі консолідації двох чи декількох фірм з подальшою їх ліквідацією. Зокрема, ряд авторів злиття трактують як виникнення нового товариства- правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами усіх прав та обов’язків двох або більше товариств і припинення їх діяльності [78, с. 203].

Ю. Іванов при злитті розглядає двох учасників процесу, при якому під контроль новоствореної компанії передаються сумарні активи та операції. Г. Калашников акцентує увагу на тому, що операції злиття базуються на універсальному правонаступництві, тобто реорганізації без ліквідації, та

включають два види злиттів: поглинання і рідко створення нової компанії [80, с.14].

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» під злиттям розуміють об'єднання підприємств шляхом створення нової юридичної особи або приєднання підприємств до головного підприємства, в результаті якого власники (або акціонери) підприємств, що об'єднуються здійснюють контроль над усіма чистими активами об'єднаних підприємств з метою подальшого спільного розподілу ризику та вигод від об'єднання. При цьому жодна із сторін не розглядається як покупець [13]. Дане трактування нівелює відмінності між такими формами укрупнення суб'єктів господарювання як злиття та приєднання.

О. Чуб у монографії „Банки в глобальній економіці” пропонує термін „злиття” застосовувати для характеристики операцій, у результаті яких переважна частина (на практиці понад 75%) акціонерів двох компаній, що беруть участь у реорганізації не змінюються, тобто вони залишаються стратегічними, або портфельними акціонерами, при цьому масштаби діяльності організації значно зростають [95, с.105].

У відповідності з нормативними актами НБУ виокремлюється п'ять форм реорганізації банків і чітко розмежовуються відмінності між консолідацією установ шляхом злиття та приєднання. Злиття – це виникнення нового банку- правонаступника з передавання йому згідно з передавальними активами всього майна, всіх прав і обов'язків двох або більше банків, одночасно з припиненням діяльності. Приєднання банків – припинення діяльності одного або більше банків з передавання ним/ними згідно з передавальним актом усього його/їх майна прав, та обов'язків іншому банку правонаступнику [2]. Отже, характерною особливістю приєднання є те, що в результаті такої операції не відбувається виникнення нової юридичної особи, а відбувається концентрація майнових прав і зобов'язань на балансі уже функціонуючого на момент прийняття рішення про приєднання банку. Приєднання, як і будь-який інший вид реорганізації банків повинне бути ухвалене Національним Банком України, Антимонопольним Комітетом України,

Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Аналіз чинного законодавства та наукової літератури показав відсутність єдиних підходів до визначення економічної сутності понять злиття, приєднання, поглинання та придбання. Більшість зарубіжних учених ототожнюють економічний зміст цих понять і характеризують їх з позицій сукупного обсягу здійснених операцій на ринку злиттів та придбань [43, 44]. Інша група учених розглядають злиття, приєднання і поглинання як різні форми реорганізації, в результаті яких створюється нова юридична особа – правонаступник (аналог злиття у вітчизняному законодавстві), або на основі однієї із компаній – учасників з ліквідацією попередніх юридичних осіб (аналог приєднання у вітчизняному законодавстві) [23, с. 46]. Що стосується вітчизняного законодавства, то поняття поглинання не визначається, а змінюється терміном „приєднання банків”. Таким чином, спостерігається невідповідність європейських стандартів термінології та вітчизняного законодавства.

У відповідності до підходів зарубіжних учених, поглинання (acquisitions) відбувається, коли одна компанія стає основним власником і отримує контроль над іншою компанією, її дочірньою фірмою або окремими активами, наприклад, виробничим підприємством. Поглинання може передбачати таку купівлю активів чи акцій іншої фірми, в результаті якої, будучи поглиненою, вона продовжує існування в якості дочірньої фірми компанії-хижака [65, с.6]. Брейлі, Маєрс, Ван Хорн поглинання визначають як взяття контролю однією компанією іншої фірми за допомогою придбання права власності на неї шляхом купівлі більшої частини її акцій без зміни числа компаній до/і після даного процесу. Російські учені Н. Рудик, Є. Семенкова стверджують, що поглинання є сплаченою угодою в результаті якої відбувається перехід прав власності на компанію [72, с.10]. І. Владимірова поглинання визначає як взяття однією компанією іншої під свій контроль, управління нею з придбанням абсолютного або часткового права власності на неї [49]. Поглинання компанії переважно здійснюється шляхом купівлі усіх акцій на біржі. Поглинання у банківській сфері можуть характеризуватись також як операція або сукупність операцій, які мають ворожий

характер та проводяться без погодження із банком, який поглинається, іноді таємно, в результаті чого менеджмент банку повністю змінюється [95, с. 109]. Слід констатувати, що окремі цілі реорганізації, такі як диверсифікація діяльності, вихід на нові ринки, одержання доступу до ресурсів, створення конгломератів можна досягти через придбання значного пакету корпоративних прав іншого банку шляхом його аквізиції (від лат. – acquisition – придбавати, досягати), під якою розуміють купівлю корпоративних прав, в результаті якої покупець набуває контролю над чистими активами та діяльністю банку. Поглинання може здійснюватись в обмін на передачу активів, прийняття зобов'язань або шляхом випуску акцій.

Узагальнюючи існуючі підходи, можна зробити висновок, що поглинання пов'язано із встановлення контролю над банком, який поглинається, проте без уточнення ступеня й рівня корпоративного контролю. Р. Кох акцентує увагу на тому, що компанія контролює інше підприємство у разі, якщо їй належить пакет голосуючих акцій розміром понад 50% [109, с.143]. Н. Рудик, Є. Семенкова підтверджують, що загальне уявлення про процеси інтеграції свідчить, що такі угоди характеризуються придбанням понад 51% голосуючих акцій [72, с.11].

Для визначення ступеня корпоративного контролю доцільно виокремити частку власників у статутному капіталі. Частковий корпоративний контроль характерний для банківського сектору і визначає рівень (частку) акціонерів у статутному капіталі банківської установи.

З метою розкриття економічної суті форм реорганізації доцільно виокремлювати такі форми:

- простий – право на участь у прийнятті рішень і визначається часткою голосуючих акцій не більше 25% статутного капіталу;

- блокуючий – простий частковий контроль, дає право блокувати прийняття рішень і визначається часткою голосуючих акцій більше 25%, але менше 50% статутного капіталу;

- рівноправний - блокуючий частковий контроль, дає право рівноправного прийняття рішень і визначається часткою голосуючих акцій не менше 50%

статутного капіталу;

- переважаючий - частковий контроль, дає право переважаючого прийняття рішень і визначається часткою голосуючих акцій понад 50%, але менше 75% статутного капіталу, з врахуванням паралельного існування блокуючого часткового контролю у інших власників;

- домінуючий – переважаючий частковий контроль, дає право повного прийняття рішень і визначається часткою голосуючих акцій у розмірі понад 75% статутного капіталу.

На нашу думку, для розкриття економічного змісту й розмежування операцій злиття, приєднання, поглинання й придбання у банківській сфері, поруч із таким вагомим критерієм, як рівень корпоративного контролю необхідно використовувати інші важливі характерні ознаки: національна приналежність об'єднаних компаній, відношення компаній до операцій інтеграції капіталу, спосіб об'єднання потенціалу, рівень повноважень акціонерів (власників) банків у прийнятті рішень про здійснення операції, величина активів і капіталу банків-учасників реорганізації, мета та умови операції, механізм інтеграції. Зазначені критерії лежать в основі розмежування форм реорганізації банківських установ, для яких найбільш характерні процеси злиття, поглинання і придбання (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Характеристика операцій злиття, придбання та поглинання банків

Критерій	Злиття	Поглинання	Придбання
1	2	3	4
Результат операцій	Виникнення нового банку- правонаступника	Функціонування банку юридичної особи, який на основі операцій аквізиції здійснив зміну власників корпоративних прав	Купівля банку (об'єднання бізнесу) або часткова купівля чистих активів і зобов'язань
Відношення компаній до операцій інтеграції капіталу	Дружнє	Вороже	Дружнє/вороже
Спосіб об'єднання потенціалу	Акціонери обох банків повинні мати однакову кількість акцій до	Купівля контрольного пакету акцій з метою часткового або повного	Купівля контрольного пакету акцій банку який придбається за

	злиття і після злиття	контролю	ринковою вартістю Купівля чистих активів іншого банку з визнанням гудвілу.
Рівень повноважень акціонерів (власників)	Вимагає згоди вищого керівництва, банків учасників операції: $\frac{3}{4}$ голосів акціонерів	Рішення менеджменту банку правонаступника без погодження із акціонерами банку, який поглинається	Рішення приймається акціонерами обох банків з визначенням надбавок у грошовій чи іншій формі для банку об'єкту продажу
1	2	3	4
Методи об'єднання активів, зобов'язань і капіталу банків учасників реорганізації	Статутний капітал банків має дорівнювати сумі статутних капіталів банків учасників до злиття (концепція $1+1=2$) Сукупна номінальна вартість акцій новоствореного банку після завершення злиття має дорівнювати загальній номінальній вартості акцій до злиття. Консолідація активів та зобов'язань на балансі новоствореного банку	Консолідація активів, капіталу і зобов'язань на балансі поглинаючого банку	В активах банк визнає інвестицію при купівлі контрольного пакету акцій. Визначає ідентифіковані активи, зобов'язання та умовні зобов'язання банку, який здійснив продаж активів і зобов'язань за їх справедливою вартістю на дату придбання. Визнає гудвіл.
Мета та мотиви операції	Досягнення ефекту синергізму Збільшення масштабів діяльності. Зростання частки банку на ринку	Збільшення частки ринку, економія фінансових ресурсів, зменшення кількості конкурентів, нарощення рівня капіталізації.	Збільшення масштабів виробництва, зменшення кількості конкурентів, зниження податкових платежів, придбання активів за ціною нижчою за ринкову, диверсифікація банківського бізнесу.

Злиття – це форма добровільного припинення діяльності двох або більше банків юридичних осіб з універсальним правонаступництвом з передаванням усіх активів, прав та зобов'язань новоствореному банку правонаступнику в обмін на його корпоративні права з метою збільшення масштабів діяльності та зростання вартості банку правонаступника.

Приєднання – це форма добровільного припинення діяльності одного або

декількох банків як юридичних осіб з універсальним правонаступництвом, з передачею належних їм активів, прав та зобов'язань банку- правонаступнику без зміни його юридичного статусу.

Поглинання – це ворожа форма реорганізації банків, яка передбачає операції аквізиції і супроводжується купівлею корпоративних прав з метою одержання рівноправного, переважаючого або домінуючого рівня корпоративного контролю над банком, що підлягає реорганізації.

Під придбанням банків слід розуміти операції купівлі-продажу, в результаті яких банк-покупець здійснює повну або часткову купівлю інших банківських установ шляхом придбання контрольного пакету акцій, купівлі чистих активів іншого банку чи часткової купівлю довгострокових активів або групи чистих активів і зобов'язань.

Отже, форми реорганізації банків доцільно представити з врахуванням об'єднувальних, розподільчих форм, шляхом перетворення та купівлі-продажу, що наведено на рис. 1.3.

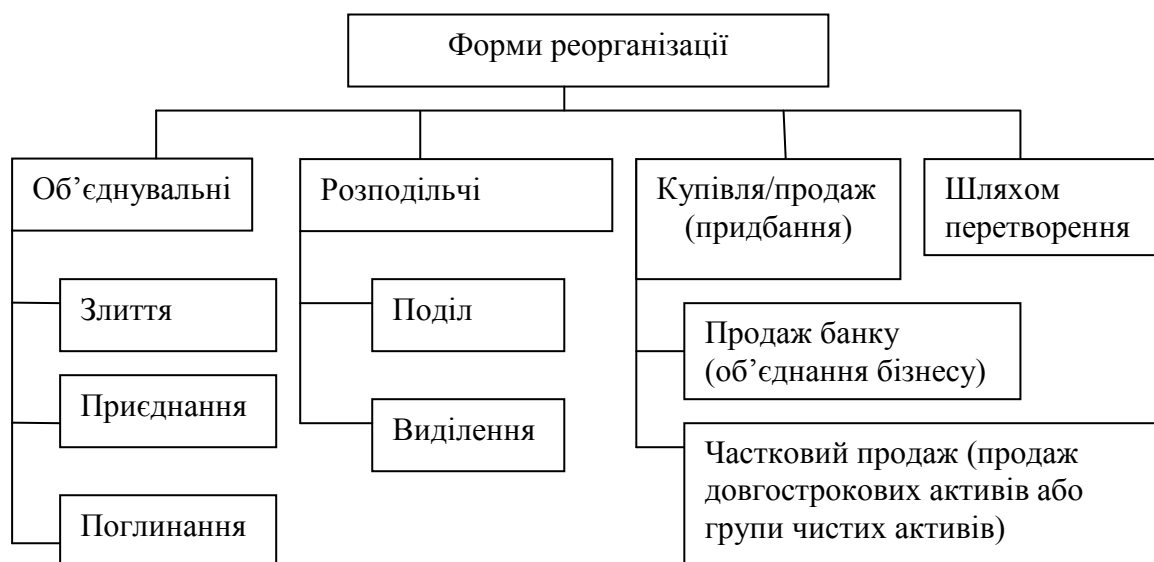

Рис. 1.3. Форми реорганізації банків

В залежності від низки критеріїв, узагальнено класифікацію злиттів (поглинань), які використовуються у різних секторах економіки, в тому числі і у банківському секторі (табл. 1.4).

Класифікація злиттів і поглинань [65, 83]

Критерії	Види злиттів (поглинань)
1. В залежності від національної приналежності	- національні злиття - транснаціональні злиття
2. В залежності від характеру інтеграції компанії (банків)	- горизонтальні злиття - вертикальні злиття - родові злиття - конгломеративні злиття (з розширенням продуктового ряду, з розширенням ринку, чисті конгломеративні злиття)
3. В залежності від ставлення акціонерів (власників) до операції	- дружні злиття - ворожі злиття
4. Залежно від способу об'єднання потенціалу	- злиття банків при якому об'єднуються активи, зобов'язання і капітал двох або більше установ - фінансові злиття при яких об'єднані установи не діють як одна компанія, проте має місце централізація фінансової політики
4. За економічним змістом та мірою інтеграції корпоративних прав	- злиття в результаті якого виникає нова юридична особа - злиття банків, пов'язане із розширення спектру банківських продуктів і послуг - повне або часткове поглинання - пряме злиття - злиття установ, яке супроводжується обміном акцій - поглинання установ із приєднанням активів по повній вартості

Банківський сектор економіки України розглядався як привабливий для іноземних інвесторів, які створювали в Україні як самостійні банки, так і відкривали філії іноземних банків, які підпорядковані материнським структурам. Присутність іноземного капіталу у банківській системі України з врахуванням реорганізації шляхом придбання-продажу представлена в табл. 1.5.

Таблиця 1.5

Міжнародні угоди злиття та поглинання банків України за 2004 – 2011рр.

№ з/п	Продавець	Покупець	Країна покупця	Вартість угоди, млн. \$	Кількість проданих акцій, %	Дата угоди
1	2	3	4	5	6	7
1	ІРБ-Україна	Сбербанк	Росія	100	100	12.01.2006

2	ПриватІнвест	PPF Group	Чехія	10	100	05.05.2006
3	Райффайзен банк Україна	OTP BankaSlovensk	Угорщина	812,5	100	01.07.2006
4	Агробанк	PPF Group	Чехія	40,0	100	03.07.2006
5	Аис-Банк	Банк «Русский Стандарт»	Росія	12,0	100	12.08.2006
6	Правекс-Банк	IntesaSanpaolo	Італія	750	100	10.12.2007
7	Радабанк	КИТ Финанс	Росія	10	100	10.12.2007
8	НРБ Банк	СбербанкРоссии	Росія	150	100	27.12.2007
9	Правекс-Банк	IntesaSanpaolo	Італія	750	100	04.02.2008
10	Банк «престиж»	Erste Bank	Австрія	525	100	2006
11	Ікар-банк	Societe Generale	Франція	35	100	2006
12	Тас-Комерцбанк	Swedbank	Швеція	735	100	2007
13	Тас-Інвестбанк					
14	Морський транспортний банк	Marfin Popular Bank	Греція	137,4	99,2	2007
15	Універсальний	EFG Eurobank	Греція	50	99,34	20.07.2006
16	Ажіо	VilniausBank (SEB Group)	Литва (Швеція)	27,5	98	17.12.2004
17	Мрія	Внешторгбанк	Росія	70	98	31.01.2006
18	Індекс-Банк	CreditAgricole S.A. (Calyon)	Франція	260	98	24.03.2006

1	2	3	4	5	6	7
19	Електрон Банк	Volksbank- AG	Австрія	71,0	98	15.12.2006
20	Факторіал-Банк	SkandinaviskaE nskildaBanken AB	Швеція	120	97,25	18.11.2007
21	Львів	Нью Прогрес Холдинг (VostockHoldin gsehf. и Hraunbiargeht)	Ісландія	5,8	95	12.05.2006
22	Аваль	RaiffeisenIntern ational	Австрія	1028	93,5	20.10.2005
23	Астра	AlphaBank	Греція	П. Д.	90	26.03.2008
24	Укрсоцбанк	BancalIntensa	Італія	1161	85,42	14.02.2006
25	Прикарпаття	GetinHolding	Польща	35,0	81,8	04.12.2006
26	Міжнародний комерційний банк	Piraeus Bank	Греція	75	78	2007
27	Укрінбанк	BankHapoalim	Ізраїль	136	75,8	24.12.2007
28	Промінвестбанк	Внешзкономбанк	Росія	1080,0	75	15.01.2009
29	Кредит Банк Україна	PKO BP S.A.	Польща	30,6	66,65	26.08.2004
30	Укрсиббанк	BNP ParabasGroup	Франція	325	51	01.12.2005
31	Західінкомбанк	Компанія з обмеженою відповідальністю «Парадокс	Великобри танія	-	51	2010

		корпорейшин Лімітед»				
32	Престиж	ErsteBankdcrost erreichischenSp arkassen AG	Австрія	35,3	50,5	28.07.2006
33	Престиж	ErsteBankdcrosl erreichischenSp arkassen AG	Австрія	104	49,5	20.12.2006
34	Дельта	IconPrivateEqui ty	Росія	350	49	24.06.2008
35	Міжнародний іпотечний банк	1MB GroupPublicLi mited	США	30,1	45	10.05.2006
36	Мегабанк	Ринковий продаж/IPO	Німеччина	41,16	30	20.08.2009
37	Кредобанк	PowszechnaKas aOszczednosciB ankPolskiSpdlk aАкcyjna (PKO BP SA)	Польща	26,02	28,25	26.07.2007
38	Мегабанк	Ринковий продаж/IPO	Швейцарія, Німеччина, Росія	19	20	29.03.2006
1	2	3	4	5	6	7
39	Укрінбанк	Ринковий продаж/IPO	Інвестицій ні фонди з Європи і США	36,1	20	13.06.2006
40	ПроКредит	ProCreditHolding	Німеччина	52,5	20	28.04.2009
41	Родовід	Ринковий продаж/IPO	Інвестицій ні фонди з Європи і США	36,7	18,9	10.09.2006
42	Південний	EastCapital Explorer FinancialInstituzions found	Швеція	79,31	10	10.04.2008
43	ВаБанк	TBIF FinancialService (KardanGroup)	Нідерланди (Ізраїль)	8,75	9,55	01.11.2005
44	Форум	TheBankofNew York	США	20	7,81	21.10.2005
45	Надра	Ринковий продаж/IPO	Швеція	53	7,7	20.08.2006
46	Укргазбанк	Ринковий продаж/IPO	Росія	20	7	13.08.2006
47	Банк «Ренесанс кредит»	Фінансова група СКМ	-	-	-	2010
48	СЕБ Банк	Акціонерний Банк «Факторіал»	Україна	-	-	2010
49	Сведбанк	СведбанкІнвест	-	-	-	2010
50	Доненергобанк	ПУМБ	Україна	-	-	2011

Процес злиття, придбання і поглинання банків має позитивні і негативні сторони, які необхідно враховувати в процесі планування реорганізаційних процедур. Основним мотивом здійснення операцій на ринку корпоративного контролю є зростання вартості банківського бізнесу, шляхом створення в процесі реорганізації додаткової вартості. Основними раціональними мотивами, що стимулюють банківські установи до укрупнення можуть бути наступні:

1. Ефект операційного та фінансового синергізму, який зумовлює зростання вартості банківського бізнесу в результаті підвищення ефективності діяльності, отриманої економії за рахунок масштабів діяльності та частки ринку, економії фінансових ресурсів та зниження витрат на капітал й стабілізацію грошових потоків.

2. Економія за рахунок масштабів діяльності, яка досягається у тих випадках, коли середня величина витрат на одиницю прибуткових активів банку знижується із збільшенням обсягу і спектру сукупних активних операцій.

3. Диверсифікація банківських операцій і послуг, яка дозволяє впроваджувати інноваційні банківські продукти, розширити ринкові позиції, що підвищить ефективність і прибутковість об'єднаних банківських установ.

4. Зміцнення ринкової позиції за рахунок нарощення обсягу кредитно-інвестиційного потенціалу.

5. Поєднання взаємодоповнюючих ресурсів, які зумовлюють підвищення рівня капіталізації банків, зростання залучених та позичених ресурсів.

6. Зниження податкових платежів, оскільки прибуткова банківська установа може придбати збитковий банк з цілями зменшення прибутку, який підлягає оподаткуванню.

7. Придбання активів за ціною, яка нижча за їх справедливую вартість.

8. Особисті мотиви вищої ланки керівництва банківських установ.

При виборі форм реорганізації банків необхідно враховувати потенційні можливі проблеми і недоліки, такі як:

1. Існуючі прогалини і ряд невирішених питань у існуючій нормативній і законодавчій базі (методика розрахунку коефіцієнта обміну акцій при злитті,

отримання ліцензій в період злиття, податковий облік збитків, зростання капіталу в процесі злиття, передача відділень, ліквідація придбаного банку).

2. Значні витрати на злиття та поглинання.
3. Неузгодженість мотивів та стратегій банків учасників угоди.
4. Додаткові витрати на уніфікацію технологій здійснення операційної діяльності.
5. Зниження якості управління.
6. Ризиковість процесів злиття та поглинання.
7. Низька якість підготовки до здійснення інтеграційних процесів.

В банківській системі України з часів проголошення незалежності, використовуються лише такі види реорганізації банків як злиття, приєднання та придбання. Проте, згідно з чинним законодавством [16] розрізняють такі форми подрібнення банківського бізнесу: поділ та виділення.

Виділення банку – створення одного чи кількох банків- правонаступників з передаванням йому (їм) згідно з розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків банку, з якого здійснюється виділення, без припинення діяльності такого банку [16]. Отже, виділення – це форма реорганізації банків з парцелярним правонаступництвом, що передбачає передавання частини майна, прав та зобов'язань, визначених розподільчим балансом одному або більше новим банкам (правонаступникам), які створюються в результаті виділення.

Поділ банку – припинення діяльності банку з передаванням усього його майна, прав та обов'язків більше ніж одному новому банку- правонаступнику згідно з розподільчим балансом [16]. Отже, поділ банку – це вид припинення діяльності банку як юридичної особи з парцелярним правонаступництвом з передаванням майна, прав та зобов'язань двом або більше банкам- правонаступникам у частинах. Це означає, що кредитори і дебітори банку- правопередника теж можуть бути поділені між правонаступниками.

Згідно зі ст. 6 Закону України „Про банки і банківську діяльність” [2], банківські установи можуть функціонувати у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Установи, створені у іншій правовій формі

підлягають перетворенню. Перетворення банку – зміна його організаційно-правової форми без застосування норм законодавства щодо припинення діяльності юридичної особи. Тому перетворення – це форма припинення діяльності юридичної особи з універсальним правонаступництвом, що передбачає зміну організаційно-правової форми банку (правопередника) з передаванням усього його майна, прав та обов'язків новому банку, який створений в результаті такої реорганізації.

Отже, переважаючими формами реорганізації банків в Україні в умовах сьогодення залишаються об'єднувальні форми шляхом злиття, приєднання та придбання, що дозволяють консолідувати банківські установи при виявленні ознак неплатоспроможності чи проблемних аспектів діяльності. Це зумовлює необхідність розкриття складових механізму реорганізації банків з врахуванням існуючих форм і методів.

1.3. Структура і функції механізму реорганізації в банках

В умовах фінансової нестабільності загострилися проблеми недостатньої капіталізації, погіршення якості активів, незбалансованості активів і пасивів, неефективності використання стабілізаційних заходів для забезпечення стійкості банківських установ. Сукупність операцій злиття, придбання та поглинання банків визначально впливає на ринок корпоративного контролю у банківському секторі, характеризує зміни структури власності банків, спрямовується на зростання його вартості як об'єкта реорганізації.

Значна частина банків України віднесена НБУ до проблемних, слабких і нежиттєздатних установ. В економічних публікаціях пропонуються різні трактування таких понять як «проблемний банк», а відповідно і різні заходи щодо подолання негативних тенденцій. Проте в практиці господарювання основна увага приділяється визначенню проблемних банків та розробленню механізмів їх розв'язання. В даній роботі розв'язання проблемності банківських установ в умовах кризової ситуації та у посткризовий період досліджується в контексті із здійсненням

процесів їх реорганізації та побудови механізму їх реалізації.

Базельський комітет з питань банківського нагляду визначає проблемний банк як установу, ліквідність і платоспроможність якої є послабленою або залишатиметься такою до тих пір, доки не будуть вжиті заходи щодо значного покращення стану його фінансових ресурсів, коригування стратегічних напрямів діяльності, підвищення потенційних можливостей управління ризиками та підвищення якості управління. На думку Барановського О. зростання безнадійних активів, збиткова діяльність і втрата власного капіталу характеризують окремий банк як проблемний [39, с. 233]. Отже, наростання кількості проблемних установ може спричинити дисбаланс і кризу банківської системи загалом, що призведе до невиконання нею основних функцій фінансового посередництва, пов'язаних із залученням і розміщенням коштів, затримкою платежів і розрахунків, неотримання клієнтами широкого спектру нетрадиційних банківських операцій і послуг.

Авторський колектив під керівництвом Т. Смовженко виокремлює два ступеня проблемності банківських установ: I ступінь проблемності (перші ознаки фінансової нестабільності) – банки мають один або кілька критеріїв першого ступеня проблемності і перебувають у загальному режимі нагляду; II ступінь проблемності – фінансово-нестабільні банки, які мають значні проблеми і ризики діяльності і потребують посиленого нагляду для запобігання втрати капіталу і настання неплатоспроможності [80, с. 277].

О. Лаврушин виокремлює три чинники, які характеризують проблемні банки, а саме: - погана якість активів; значні операційні витрати, неадекватні реальному стану бізнесу; наявність прихованих збитків, які за певних причин не знайшли відображення у звітності [118].

Ряд авторів ототожнюють банківську кризу із втратою банківської ліквідності і платоспроможності або істотного зменшення капіталу банківської системи. Основною причиною кризи банків є недостатній рівень їх капіталізації. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є запровадження механізму реорганізації банків, спрямованого на їх укрупнення. На думку З.Васильченко «... в банку виникнуть

проблеми з ліквідністю, якщо показники достатності (адекватності капіталу) істотно погіршаться. Доводиться константувати, що ліквідність і капітал – взаємозалежні симптоми однієї хвороби» [45, с. 39]. В. Міщенко, А. Шаповалов та інші вказують, що одним із основних чинників нестабільної діяльності комерційних банків є втрата власного капіталу, до якої можуть призвести наявність неякісного кредитного портфеля, високий рівень операційних витрат та прямі збитки [28, с.85].

Узагальнюючи існуючі підходи можна зазначити, що проблемний банк - це установа, яка має ознаки неплатоспроможності, низький рівень капіталізації, невисоку якість робочих активів, включаючи значний обсяг і питому вагу простроченої заборгованості, а також загальне зниження ліквідності банківських активів (включаючи кредити, основні фонди банків і заставне майно), низьку довіру, нестабільну базу пасивів і значні операційні ризики.

Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» неплатоспроможність - неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше, як через відновлення платоспроможності [3].

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб в Україні відзначає, що є два традиційних підходи до визначення неплатоспроможності в законах про банкрутство комерційних установ в країнах ЄС:

- неспроможність розраховуватися за власними зобов'язаннями, час розрахунку за якими настав (також називається об'єктивною неспроможністю)
- стан за якого зобов'язання перевищують активи (балансова неспроможність)[45, с.133].

Значна кількість дослідників проблемності діяльності банківських установ пов'язує їх із неплатоспроможністю. Так, А. Кузнецова та В. Джулай підкреслюють, неплатоспроможність банківської системи виникає внаслідок

зниження ефективності діяльності банківських установ. Якщо обсяг зобов'язань виникає швидше, ніж активи банківської системи, то утворюється диспропорція, яка обмежує свободу діяльності банківських установ і потребує посиленого регулятивного втручання центрального банку [16, с.90].

Згідно з існуючою нормативною базою неплатоспроможність – це невиконання банком 10 і більше процентів зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами продовж 10 днів поспіль і зниженням нормативу адекватності регулятивного капіталу до $1/3$ мінімально встановленого рівня НБУ [5]. Одним із чинників, які сигналізують про наростання кризових явищ, є перевищення нормативів миттєвої і поточної ліквідності понад 10% від нормативно встановленого значення та співвідношення активних операцій на міжбанківському ринку до загальної суми заборгованості за кредитами банків понад 5% по банківській системі загалом.

Світовий і вітчизняний досвід розв'язання проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням функціонування банківських установ в умовах фінансової нестабільності трьох основних напрямів із відновлення їх фінансової стійкості та недопущення ліквідації: по-перше, здійснення заходів фінансового оздоровлення на ранніх стадіях виявлення ознак проблемності; по друге, введення тимчасової адміністрації за ініціативою НБУ або власників; по-третє, їх реорганізації за методом мінімізації витрат.

Отже, реорганізацію слід розглядати з одного боку, як один із напрямів роботи із проблемними установами, метою якого є стабілізація фінансового стану, відновлення їх ліквідності і платоспроможності, здатності виконувати свої зобов'язання за рахунок підвищення рівня капіталізації, якості активів, відновлення касово-розрахункового обслуговування. З другого боку, реорганізації можуть підпадати фінансово-стійкі установи, які згідно зі стратегічною метою функціонування намагаються отримати синергетичні ефекти через концентрацію активів, диверсифікувати банківські операції і послуги, покращити ринкові позиції, масштаби діяльності, величину ринкової капіталізації.

Слід зазначити, що в умовах фінансової нестабільності реорганізація стає

дієвим способом відбору ефективних банківських установ, інструментом реалізації стратегії зростання банківського бізнесу при мінімальних ризиках із збереженням вартості установи. Найбільші та великі банки використовують процеси консолідації для утримання довготривалих конкурентних переваг й розширення спектру банківських операцій і послуг та географічної диверсифікації бізнесу.

Проте, не виключені й негативні наслідки реорганізаційних процедур. За даними IBM Research, більшість проектів по злиттях і приєднаннях не призвели до зростання бізнесу: ринкова вартість об'єднаного бізнесу зменшилась в 50% випадків [83, с.32]. Ряд можливих проблемних питань на різних етапах реорганізаційного процесу представлено в табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Окремі негативні наслідки реорганізаційних процесів

Етапи реорганізаційних процедур	Негативні наслідки
1	2
Стратегія реорганізації	- Чітко невизначені довгострокові цілі організації та засоби її досягнення - Неповний аналіз з позицій дотримання законодавчих та нормативних актів
Бізнес-планування реорганізаційних процедур	- Не визначені цілі, тактика і терміни реорганізації - Завищена оцінка вартості об'єкта реалізації - Невиправдані мотиваційні чинники - Необґрунтовані коефіцієнт конвертації акцій та розмір премії за об'єкт придбання - Синергетичний ефект не ґрунтується на економічних розрахунках
Планування інтеграції	- Не розроблена бізнес-модель реорганізації - Відсутність плану реорганізації бізнесу - Невизначена концептуальна модель об'єднання - Недостатній обсяг фінансових ресурсів для реорганізації - Довготривалий період інтеграційних процесів
1	2
Процес інтеграції (об'єднання)	- Невідповідність корпоративних культур - Несумісність технологічного та інформаційного забезпечення - Проблеми інтеграції персоналу

	- Недостатня увага до управління ризиками - Протистояння управлінських інтересів в топ-менеджменті банків
Постінтеграційний період	- Економічна неефективність реорганізаційних процедур - Зниження показників прибутковості та ефективності діяльності банку- правонаступника - Невідповідність прогнозних темпів розвитку у пост-реорганізаційний період.

Відповідно до змісту угоди про реорганізацію, інтеграція банків може бути здійснена такими способами:

- банк А зливається з банком Б, в результаті утворюється новий банк В. Акціонери банку А і Б обмінюють свої акції на акції банку В;
- проведення злиття банку А і Б на основі обміну акцій банків між ними;
- банк А купує активи банку Б з оплатою у грошовій формі;
- банк А купує активи банку Б з оплатою цінними паперами, випущеними банком покупцем;
- банк А може купити контрольний пакет акцій банку Б, ставши при цьому холдингом, у якому банк Б продовжує функціонувати як юридична особа.

В процесі здійснення реорганізаційних процедур й вибору найбільш ефективних форм проведення даного процесу можна використати запропоновану модель доцільності прийняття рішення щодо реорганізації, яка наведена на рис. 1.4 (авторська розробка).

Необхідною умовою функціонування будь-якої системи управління є наявність адекватного механізму впливу керуючої системи на керовану підсистему [62, с. 176]. Механізм реорганізації банків відображає один із напрямів стратегії розвитку банків, метою якої є запобігання ліквідації банків і вибору форм реорганізації, які дозволять підвищити ринкову вартість банківської установи. Ми погоджуємося із теоретичним підходом, який сформулював український економіст В. Опарін „... механізм являє собою сукупність методів і форм, інструментів і важелів впливу на економічний та соціальний розвиток суспільства” [50, с.17-18].

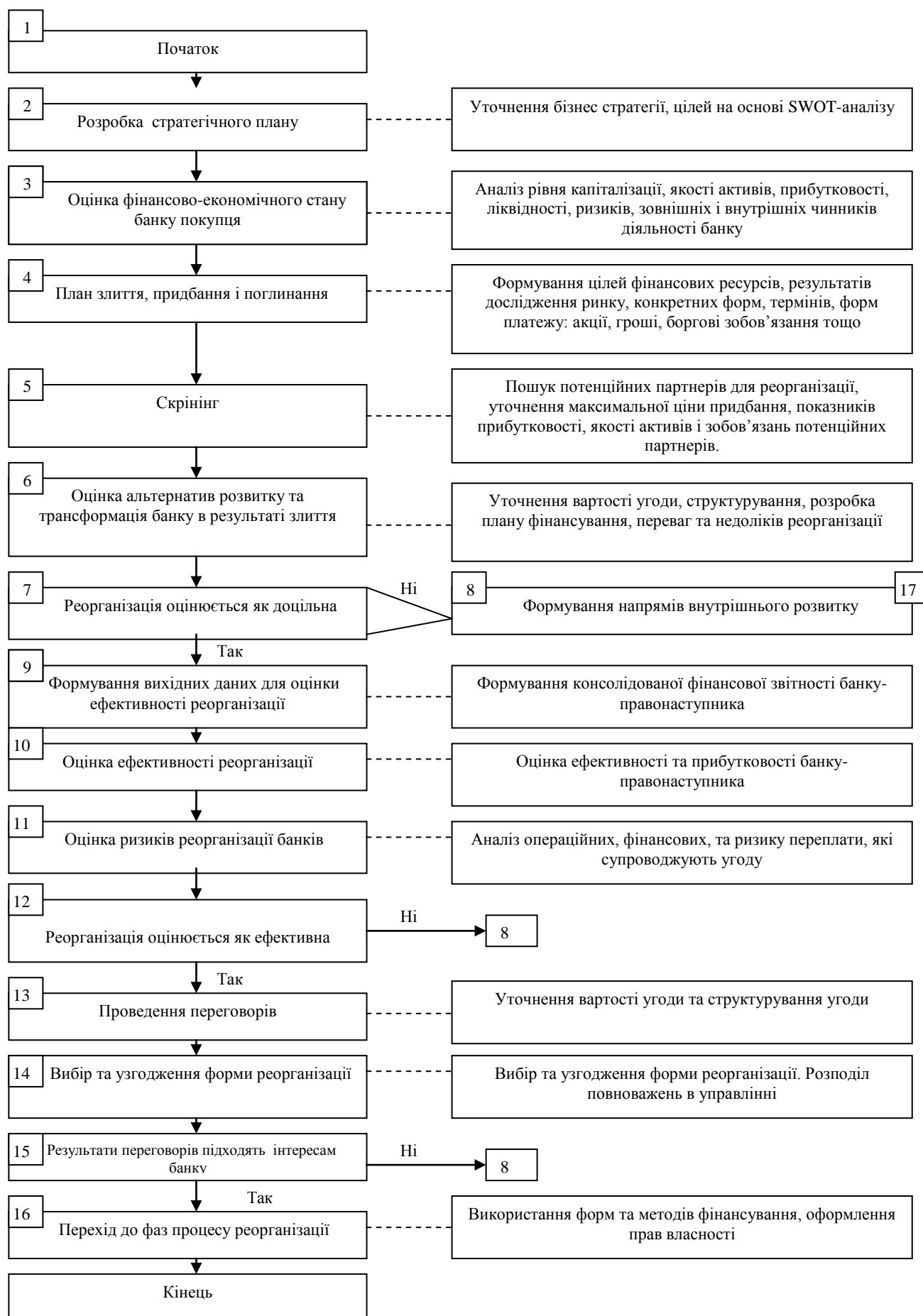

Рис. 1.4. Модель ухвалення рішення про реорганізацію банків

Оскільки, об'єктом нашого дослідження є процеси реорганізації банків то доцільно розкрити методи, форми, інструменти та важелі, які регулюють та забезпечують реорганізаційні процедури даних установ (рис. 1.5).

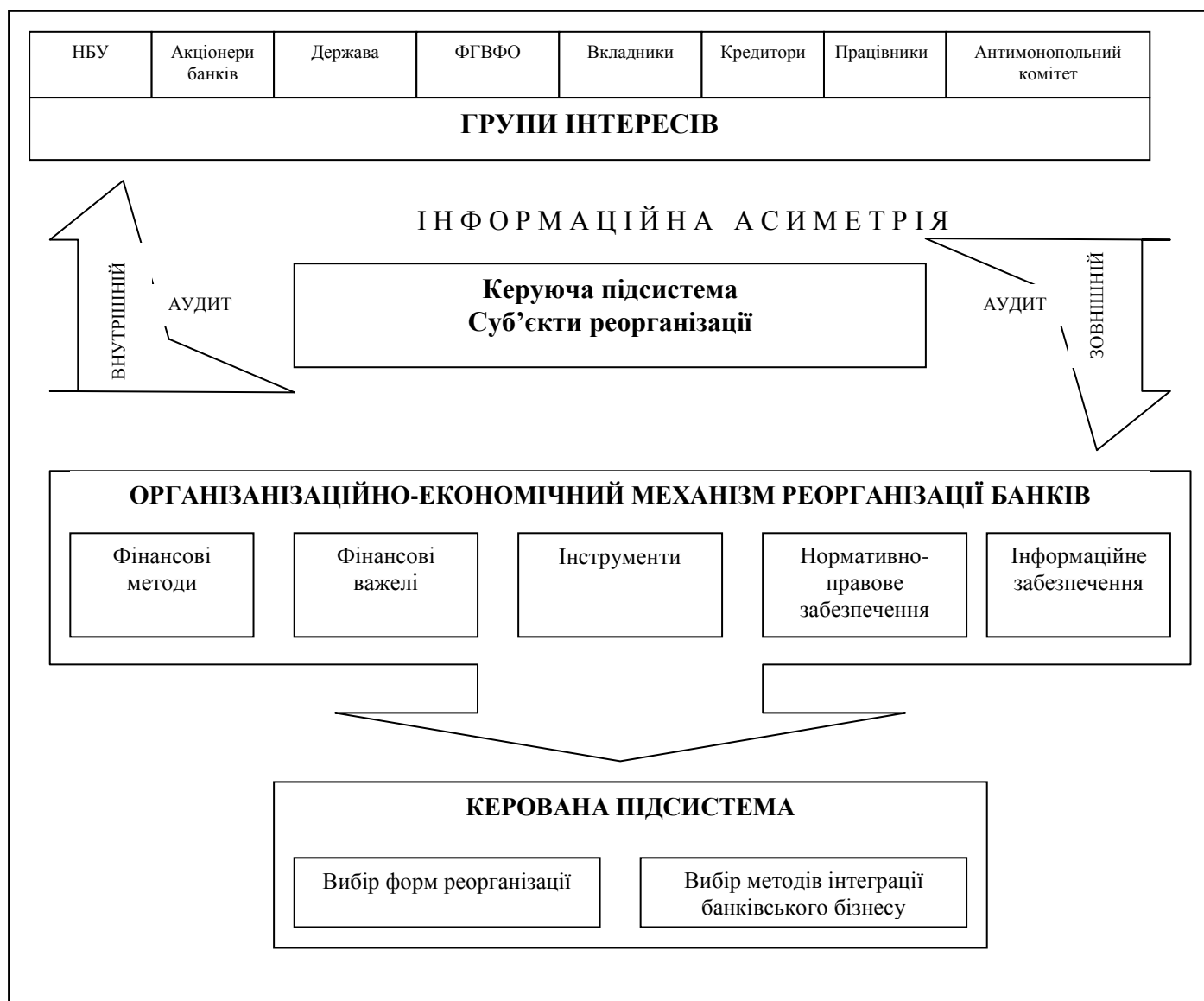

Рис. 1.5. Механізм реорганізації банків з позицій керуючої та керованої підсистем

В контексті дослідження цілі реорганізації банку мають бути сформовані таким чином, щоб забезпечити максимальний компроміс між окремими групами інтересів, які мають відношення до реорганізаційних процедур (НБУ, акціонери, кредитори, клієнти, держава, Антимонопольний комітет, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб).

На нашу думку, механізм реорганізації банків представляє собою сукупність інструментів, форм, методів та важелів, за допомогою яких здійснюється реорганізація банків з метою досягнення як економічної, так і соціальної ефективності діяльності як окремих банківських установ, так і банківської системи в цілому. Механізм реорганізації банків структурується таким чином: форми, методи, важелі, інструменти реорганізації, законодавче, нормативне та інформаційне забезпечення, що представлено на рис. 1.6.

Фінансові методи - це конкретні способи дії, спрямовані на досягнення економічної ефективності реорганізаційних процедур. Фінансові важелі це прийоми дії та реалізації фінансових методів. Структуроутворюючим елементом фінансового механізму є також інструменти, які являють собою засоби, що використовуються для досягнення визначених цілей реорганізації і можуть включати в себе комбінацію методів і важелів.

В свою чергу маржинальний дохід банку це різниця між загальними доходами установи й умовно-змінними витратами на залучення та запозичення ресурсів.

Фінансова санація балансу проблемних банківських установ зумовлена недостатнім рівнем капіталізації й наявністю низьколіквідних активів та охоплює сукупність таких заходів як 1) мобілізація нового капіталу за рахунок зовнішніх джерел, існуючих та нових акціонерів; 2) зниження обсягів неліквідних і високоризикових активів з метою дотримання вимог НБУ із достатності капіталу; 3) реорганізацію шляхом купівлі-продажу, злиття, приєднання.

Використання SWOT-аналізу в процесі реорганізації банків дозволяє оцінити існуючі та потенційні можливості й загрози на основі сильних і слабких сторін діяльності банків в розрізі груп показників, які характеризують такі аспекти функціонування установи як фінансовий стан, маркетинг, якість менеджменту, банківські інновації, філіальна мережа, кадрове, технологічне та інформаційне забезпечення. SWOT-аналіз відображає конкурентоспроможність банків у порівнянні з іншими установами, допомагає ідентифікувати переваги та можливості, недоліки й загрози функціонування.

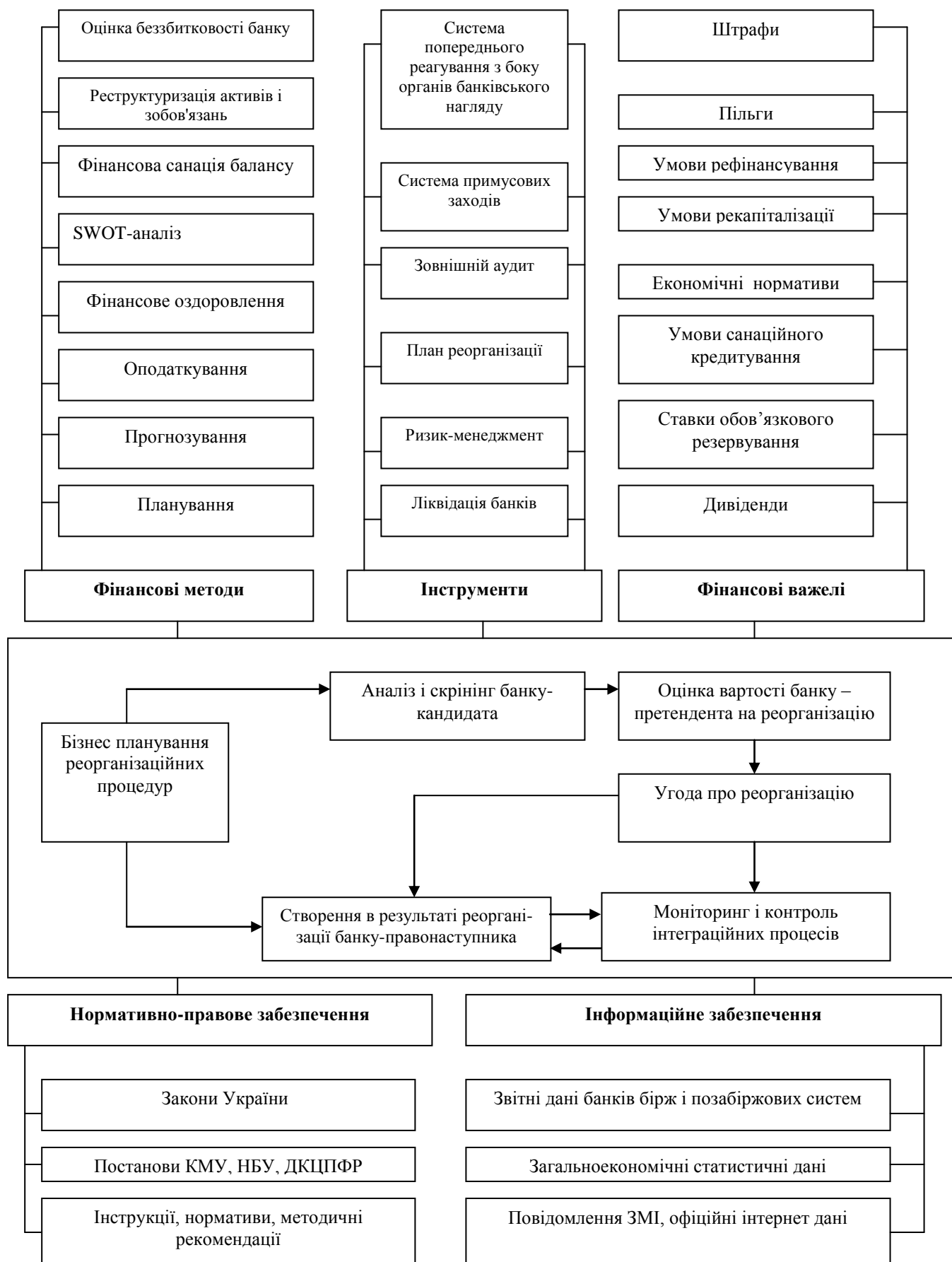

Рис 1.6. Складові механізму реорганізації банків

План фінансового оздоровлення являє собою комплекс оперативних заходів терміном до 180 днів, пов'язаних із покращенням фінансового стану проблемної банківської установи і відновленням достатності капіталу, якості активів, ліквідності й прибутковості з обґрунтуванням кількісних та якісних показників функціонування в даному режимі й перспектив у разі потреби здійснення реорганізаційних процедур.

Українські учені до важелів впливу на фінансові відносини зачисляють: стимули й санкції, умови і порядок формування доходів, умови і принципи фінансування й кредитування [114]. У контексті управління реорганізацією банків зазначені важелі слід доповнити такими: порядок задоволення кредиторів у разі ліквідації банків, умови рефінансування з боку НБУ, рекапіталізації за участю держави, дивідендної політики, податки і податкові пільги, санаційні кредити. Вагомими інструментами управління реорганізацією банків виступають система попереднього реагування з боку органів банківського нагляду, система примусових заходів, зовнішній аудит, план реорганізації, ризик-менеджмент, ліквідація банків.

Правове забезпечення охоплює Закони України, постанови та положення НБУ, Постанови КМУ та ДКЦПФР. Нормативне забезпечення – це інструкції, нормативи, норми і методичні рекомендації тощо. Інформаційне – це звітні дані банків, дані статистичних збірників і довідників, дані інформаційних систем бірж і позабіржових систем, повідомлення ЗМІ та інтернет.

Отже, механізм реорганізації банків містить вищезазначені складові, які в сукупності дозволять підвищити ефективність реорганізації банків і вартість банківського бізнесу, досягти конкурентних переваг.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

2.1. Тенденції функціонування банківських установ в умовах фінансової кризи

Банківська система України поступово інтегрується до світової та європейської фінансової системи. Внаслідок цього зміни, які відбуваються у світовому фінансовому просторі, тією чи іншою мірою впливають на діяльність банків України. До таких загальносвітових тенденцій належить: інтернаціоналізація, дерегулювання, фінансова консолідація, технологічна революція та фінансові інновації, зростання кількості та обсягів банківських послуг, загальне підвищення ризиків банківської операційної діяльності.

Глобалізація в банківському секторі – це процес взаємодії банків світу в результаті проведення міжбанківських операцій, вільного руху банківського капіталу із однієї країни в іншу, яке значно прискорилося завдяки розвитку інформаційних технологій. Банки є учасниками міжнародного валютного, фондового, кредитного ринків та посередниками при проведенні операцій, з міждержавними позичками. Як зазначає М. Козоріз «в Україні наслідком впливу глобалізації і міжнародної фінансової інтеграції стало входження іноземних банків у вітчизняні фінансові ринки шляхом купівлі, поглинання українських банків, створення нових банків з іноземним капіталом» [90, с. 95]. Таку ж думку поділяють І. Лютий та О. Юрчук, які стверджують, що «процеси консолідації активів фінансових компаній шляхом злиття і поглинання також характерні тенденції глобального ринку фінансових послуг» [22, с. 48].

Відповідно до своїх функцій банківська система визначально впливає на формування інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, забезпечення потреб економіки у кредитних та інвестиційних ресурсах.

Банківська система України є дворівневою і складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і

діють на території держави. На початок 2012 року в Україні зареєстровано 198 банків, з яких 176 здійснювали діяльність. Впродовж 2005-2011р.р. з Державного реєстру банків в середньому за рік було виключено 18 банківських установ. У період фінансово-економічної кризи 2008-2010р.р. процес ліквідації банків посилювався і на 01.01.2012р. становив 21 установу, що представлено на рис. 2.1.

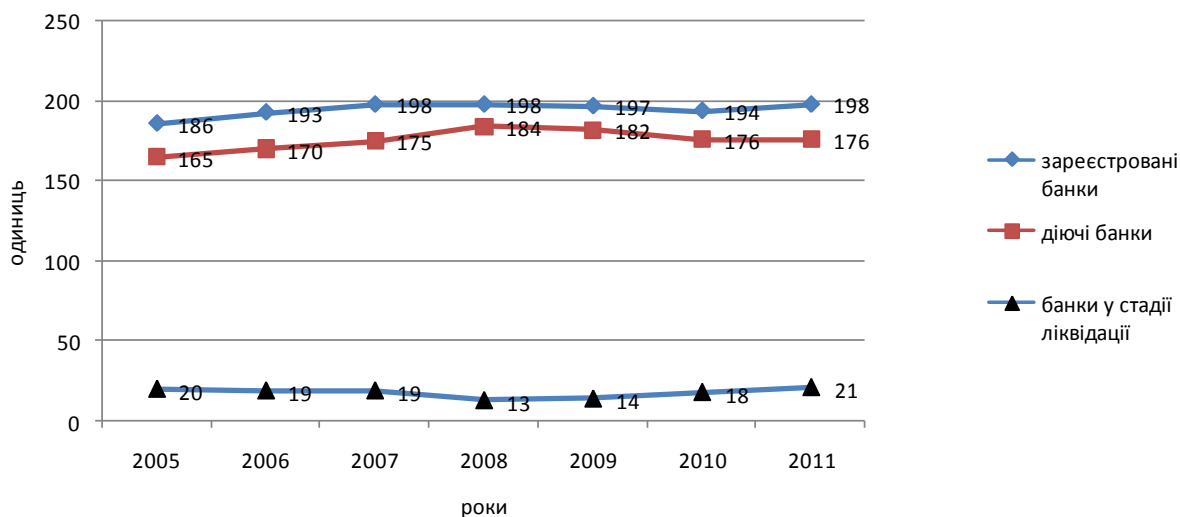

Рис. 2.1. Динаміка кількості банків України за 2005-2011рр (на кінець періоду) [52 -54]

За нашими розрахунками, у стадії ліквідації на 01.01.2012р. перебував 21 банк, або 10,6% від їх загальної кількості, з яких 19 ліквідуються за рішенням НБУ, 2 – за рішенням господарських судів. Впродовж 2005-2011 рр. зросла заборгованість клієнтів за кредитами у банках, що знаходяться у режимі ліквідації, у 14,2 рази і склала на 01.01.2012р. 16806 млн. грн., з них 87,9% кредити фінансових й не фінансових корпорацій та 12,1% кредити домашніх господарств. Вимоги клієнтів за депозитами у фінансово-нестійких банках зросли у 4,82 рази і склали на 01.01.2012р. 2922 млн. грн., в т.ч. депозити фінансових і не фінансових корпорацій – 84,3% або 2463 млн. грн., депозити домашніх господарств – 15,7% або 460 млн. грн. (табл. 2.1).

В контексті дослідження вважаємо за доцільне оцінити фінансово-економічні показники діяльності банків України з використанням ресурсного (обліково-звітного), структурного (функціонального) (рис. 2.2) та цільового (проблемно-орієнтованого) підходів з метою визначення конкурентного становища банків

України з позицій формування й розміщення фінансових ресурсів і виявлення відповідності поставленим стратегічним цілям розвитку та виявити проблемні аспекти діяльності, ознаки неплатоспроможності, які слугуватимуть мотивом для застосування реорганізаційних процедур на основі вартісно-орієнтованого підходу.

За твердженням І. Парасій-Вергуненко рівень конкурентного потенціалу організації визначається: складом наявних ресурсів та їх реальним станом і вартістю, рівнем відповідності ресурсного потенціалу стратегічним цілям та завданням організації; спроможністю ресурсного потенціалу забезпечити стійкість господарської системи до впливу зовнішнього середовища та внутрішня адаптованість [59, с.66].

Ресурсна база банків формується за рахунок власних, залучених та запозичених ресурсів з врахуванням наявного інформаційного, кадрового, управлінського забезпечення, адекватної організаційної та корпоративної структур і трансформується у дохідні активи з метою одержання прибутку при допустимих рівнях ризиків. Власний капітал, залучені і запозичені ресурси надаються вартісному оцінюванню, а інші виключно якісній оцінці, що не знижує їх вагомості у досягненні сукупної результативності банківської діяльності.

Структурний (функціональний) аналіз спрямований на визначення раціональної структури ресурсної бази банків у порівнянні із установами аналогічного сегменту банківського ринку. За допомогою даного підходу можна оцінити недостатність потенціалу банків для досягнення стратегічних цілей або надлишок потенціалу, його недовикористання, що зумовлює потребу у застосуванні проблемно-орієнтованого цільового підходу.

Основою створення функціонування й забезпечення фінансової стабільності банківської установи є власний капітал, який формується за рахунок фактично сплаченого статутного капіталу, емісійних різниць, капіталізованих дивідендів та фондів банку, резервів переоцінки необоротних активів і цінних паперів, прибутків (збитків) минулих та поточного років

Рис. 2.2. Структурно-функціональний підхід до оцінки потреби у реорганізації банків

Регулятивний капітал, який включає основний капітал і додатковий капітал є основою для визначення фінансово-економічних показників діяльності банків і економічних нормативів діяльності (табл. 2.2).

Нормативи достатності капіталу банків України [57]

(станом на 01.01 поточного року)

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Регулятивний капітал, млн. грн.	26373	41148	72265	123066	135802	160897	178454
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (Н2), %	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90
Норматив співвідношення регулятивного капіталу та сукупних активів (Н3), %	12,33	12,10	12,06	13,29	15,43	17,08	16,93
Коефіцієнт співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань, %	14,00	13,83	13,64	15,25	17,75	20,00	19,85

Дані табл. 2.2 свідчать, що регулятивний капітал банків зріс за 2005-2011 рр. у 6,7 рази або на 152081 млн. грн. Впродовж останніх років не спостерігалось порушення нормативів адекватності регулятивного капіталу, нормативне значення якого визначено на рівні 10%, та співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів, мінімальне значення визначено НБУ на рівні 9%, загальна ліквідність банківської системи не викликала проблем.

Основним макроіндикатором, який використовують при оцінці капіталізації банків є відношення власного капіталу до ВВП. На думку окремих вітчизняних та зарубіжних учених капітал банківської системи достатній для обслуговування нормального відтворювального процесу, має становити, відповідно до світової практики 6-7% ВВП [72, с.304]. За даними табл. 2.3 цей показник становив на 01.01.2006р. – 5,8%, на 01.01.2012р. – 11,8%, що позитивно характеризує дієздатність банківської системи України. В Росії цей показник сягає 37,2%, у країнах центральної Європи понад 40% [68, с. 21]. За нашими розрахунками відношення статутного капіталу до ВВП складало у 2005 році – 3,6%, у 2011 році

– 13,1%. Впродовж 2009-2011 років спостерігається перевищення співвідношення ВВП/статутний капітал над ВВП/власний капітал, що зумовлено збитковою діяльністю окремих банків і банківської системи загалом.

Таблиця 2.3

Основні макроіндикатори банківської системи України за 2005-2011 рр.

(станом на 01.01 поточного року)

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1314000
Власний капітал, млн. грн.	25451	42566	69578	119263	115175	137725	155487
Статутний капітал, млн. грн.	16111	26266	42873	82454	119189	145857	171865
Зобов'язання, млн. грн.	188427	297613	529818	806823	765127	804363	898793
Активи, млн. грн.	213878	340179	599396	926086	880302	942088	1054280
Кредити, млн. грн.	156385	269294	485368	792244	747348	755030	825320
Власний капітал/ВВП, %	5,8	7,8	9,7	12,6	12,6	12,7	11,8
Статутний капітал/ВВП, %	3,6	4,8	5,9	8,7	13,0	13,5	13,1
Зобов'язання/ВВП, %	42,7	54,7	73,5	85,1	83,8	74,3	68,4
Активи/ВВП, %	48,4	62,5	83,2	97,7	96,4	87,0	80,2
Кредити/ВВП, %	35,4	49,5	67,3	83,6	81,8	69,7	62,8

Власний капітал банків формується виключно в національній валюті України і на відміну від інших суб'єктів підприємницької діяльності займає незначну питому вагу в пасивах. За нашими розрахунками, на 01.01.2006 року власний капітал складав 11,9%, на 01.01.2012р. – 14,7% сукупних пасивів банківської системи. За 2005-2011рр. власний капітал збільшився у 6,11 раза на 130036 млн. грн. і становив на 01.01.2012р. – 155 487 млн. грн. Збільшення власного капіталу є позитивною тенденцією розвитку банків України з огляду на виконання ним захисної, оперативної, регулюючої функцій, захисту від кредитного, ринкового, операційного ризиків, покриття неприбуткових активів і збитків.

Основним елементом власного капіталу є сплачений, зареєстрований статутний капітал, мінімальна величина якого визначена НБУ у розмірі 120 млн. грн. Впродовж 2005-2011 рр. статутний капітал банків України збільшився на 155754 млн. грн. і становив на 01.01.2012р. – 171 865 млн. грн. Небезпечна тенденція спостерігається у співвідношенні статутного і балансового капіталів

банківської системи. Впродовж 2005-2008 років частка статутного у власному капіталі коливалася у діапазоні 63,3% - 69,1%. У 2009-2011р.р. частка статутного у власному капіталі становила відповідно 103,5%, 105,9%, 110,5%, що підтверджує покриття статутним капіталом негативних результатів діяльності банків у період фінансової нестабільності. Така ситуація поглиблює проблему недостатньої капіталізації банків України особливо після банківської кризи 2008 року, коли відбулася 60-ти відсоткова девальвація національної валюти. За таких умов, за твердженням А.Дробязко „... корпоративні права власників банків нівелюються, а в умовах гонки за мінімальним рівнем регулятивного капіталу міноритарним акціонерам дивіденди майже ніколи не виплачуються – перерозподіл річних прибутків банку спрямовується на нарощення капіталу” [70, с. 4-5].

Недостатній рівень капіталізації банків актуалізує питання концентрації і консолідації їх капіталів. На думку банківських аналітиків, консолідація це об'єктивний процес, пов'язаний із концентрацією банківських капіталів. Погоджуємося із вітчизняними ученими В.Базилевичем та В.Филюк, які визначають концентрацію банківського капіталу як зосередження економічно значущих показників (капіталу та активів) у одного у декількох банків шляхом примноження ними власних і залучених ресурсів, а також їх централізації з метою отримання прибутку [29, с. 6]. Такий підхід акцентує на тому, що концентрація на ринку банківських операцій та послуг України відбуватиметься за рахунок зовнішніх джерел шляхом придбання, поглинання і купівлі значно недокапіталізованих і проблемних установ.

За твердженням авторів, основним критерієм централізації є показник граничної частки активів, що належать групі найбільших банків у сукупних активах національної банківської системи [29, с.7]. В цілому підтримуючи такий підхід, вважаємо за доцільне концентрацію капіталу і активів визначити за групами установ, що належать до найбільших (1-ша група) і великих (2-га група) банків, що пояснюється їх пріоритетним положенням як системоутворюючих суб'єктів, що визначально впливають на стан грошово-кредитного ринку й рівень

кредитно-інвестиційного забезпечення потреб економіки.

Згідно з розподілом банків за групами на 01.01.2012р. 1-ша група (активи понад 14 000 млн. грн.) складається з 17 банків, або 10%, 2-га група (активи понад 4500 млн. грн.) – 19 банків, або 11%, 3-тя група (активи понад 2 000 млн. грн.) – 22 банки або 13%, 4-та група (активи менше 2 000 млн. грн.) – 117 банків або 66% від їх загальної чисельності.

У вітчизняній банківській системі спостерігається концентрація активів і капіталу у найбільших банках, частка яких становила на 01.01.2006р. – 57,7% або 123501883 тис. грн. й 47,6% або 12108902 тис. грн., на 01.01.2012р. – 66,9% або 705448894 тис. грн. й 65,5% або 101790189 тис. грн., що представлено в табл. 2.4. Аналогічна ситуація спостерігається у інших країнах, наприклад, директор Департаменту ліцензування діяльності фінансового оздоровлення кредитних організацій банку Росії М. Сухов стверджує, що доля перших п'яти банків в сукупних банківських активах з 43% збільшилась до 48% за пів року і що ці банки будуть займати понад половину банківських активів [84, с.28].

Впродовж 2005-2011 р.р. активи 1-ї групи банків України зросли у 5,7 рази, на 581947011 тис. грн., капітал – 8,4 рази, на 89681287 тис. грн., частка статутного капіталу у власному капіталі становила на 01.01.2012р. 97,7%.

За нашими розрахунками, у групі найбільших банків впродовж 2005-2008р.р. відсутні банки, в яких обсяг статутного перевищував власний капітал. У кризовий та посткризовий періоди (2009-2011р.р.) сім банків України (41,1% від їх кількості у групі), які мають системний характер, відносяться до установ, що мають проблеми з капіталізацією, свідченням чого є перевищення статутного над власним капіталом. Зокрема на 01.01.2012р. питома вага статутного у власному капіталі Промінвестбанку сягала 104,3%, ВТБ Банк – 133,5%, Укрсиббанк – 596,7%, Альфа-Банк – 113,8%, Фінанси і кредит – 112,4%, Укргазбанк - 356,6%, Сбербанк Росії – 135,1%.

У групі великих банків активи впродовж аналізованого періоду зросли у 4,1 рази, на 667848192 тис. грн. і становили на 01.01.2012р. – 155632762 тис. грн., або 14,8% від їх загального обсягу. Концентрація активів у даній групі банків

впродовж останніх семи років скоротилась на 2,8 процентних пункти. Слід відзначити, що суттєве нарощення рівня капіталу установ даної групи, який збільшився у 58,6 рази на 227207143 тис. грн. і становив на 01.01.2012р. – 231151364 тис. грн., або 14,% сукупного обсягу капіталу банківської системи. У 19 банках, що належать до даної групи установ, спостерігається значна частка статутного у власному капіталі, яка станом на 01.01.2012р. досягла 174,2%. За нашими розрахунками, на 01.01.2012р. статутний перевищує обсяг власного капіталу у таких установах цієї групи: Кредитпромбанк – 123,8%, Банк Форум – 398%, Ерсте банк – 113,1%, Віейбі банк – 375,6%, Родовід банк – 338,8%, Сведбанк – 570,6%, Хрещатик – 132,7%, Креді Агріколь банк – 137,5%, Універсал банк – 253,3%. У великих банківських установах співвідношення власний капітал до зобов'язань становило на 01.01.2012р. – 14,9/85,1%, і свідчило, що залучені і запозичені ресурси перевищували власний капітал цих банків у 5,7 рази.

У групі середніх банків консолідувалося на початок 2005 року – 13% або 2781046 тис. грн. активів й 13,8% або 3508281 тис. грн. капіталу, на 01.01.2012р. – 7,8% або 81974135 тис. грн. активів й 6,3% або 9228104 тис. грн. капіталу. Впродовж останніх семи років активи даної групи установ зросли у 29,5 рази, на 79193089 тис. грн., капітал - у 32,3 рази, на 5719823 тис. грн., проте скоротились їх частки у сукупних активах і капіталі банківської системи відповідно на 5,2 й 7,5 процентних пункти. Проблеми перевищення статутного над власним капіталом притаманні 18,2% установ цієї групи і спостерігались на 01.01.2012р. у таких банках: Піреус банк МКБ – 294,9%, Кредобанк – 266,2%, Платинум банк – 101.%%, БМ банк – 144,2%. Співвідношення власний капітал до зобов'язань становило на 01.01.2012р. 12,0/88,0, що свідчить про те, що залучені і запозичені ресурси у банках цієї групи перевищували власний капітал у 7,3 рази, що значно нижче ніж по банківській системі загалом.

У групі малих банків, чисельність яких за 2005-2011р.р. зросла на 14 одиниць, консолідувалось на 01.01.2006р. – 11,7% або 24964250 тис. грн. активів й 23,1% або 5889449 тис. грн. капіталу, на 01.01.2012р. – 10,5% або 111121396 тис. грн. активів й 13,3% або 20717269 тис. грн. капіталу. Активи малих банків

збільшилися впродовж 7-ми років у 4,5 рази на 86157146 тис. грн., капітал – 3,5 рази на 14727820 тис. грн. На основі проведених нами розрахунків, банки цієї групи постійно мали проблеми із капіталізацією. На 01.01.2006р. сім установ (6,5% від загальної їх чисельності) віднесено до проблемних, обсяг статутного капіталу у яких перевищував власний, а саме: Інтерконтинентбанк – 381,9%, об'єднаний комерційний банк – 104,6%, Міжнародний іпотечний банк – 139,1%, Гарант – 106,6%, Український банк реконструкції та розвитку – 106,1%, Столичний – 101,2%, Євробанк – 100,4%. В умовах сьогодення більшість з даних установ є ліквідованими. На 01.01.2012р. кількість таких банків збільшилась до 22 одиниць або 18,8% від їх чисельності. За нашими розрахунками до банків, у яких статутний капітал перевищує власний, відносилися: СЕБ Банк – 144,2%, Фольксбанк – 101,6%, Київ – 455,9%, Банк Кіпру – 100,6%, Прокредит Банк – 110,0%, Експобанк – 118,2%, Місто банк – 100,9%, Енергобанк – 112,1%, Банк Рускій Стандарт – 117,8%, банк Золоті ворота – 122,2%, Базис – 118,0, Капітал – 101,7%, Євробанк – 108,2%, Банк Львів – 197,4%, Банк національний кредит – 9360%, Дойчебанк ДБУ- 142,2% та інші.

Одним із напрямів розв'язання проблеми є здійснення рекапіталізації. Рекапіталізацію банків прийнято розглядати як комплекс заходів, як направлені на відновлення капіталу, що є головним напрямом антикризового управління. Джерела рекапіталізації можуть бути як зовнішніми так внутрішніми. До внутрішніх джерел рекапіталізації слід віднести відмову від виплати дивідендів акціонерам банку, скорочення операційних витрат і продаж неліквідних активів. До зовнішніх джерел рекапіталізації слід віднести надання стабілізаційних кредитів з боку НБУ для підтримання ліквідності, залучення нових акціонерів, зміна власності на основі націоналізації, злиття чи приєднання.

В.Міщенко і М.Олексійчук стверджують, що одним із важливих заходів із подолання наслідків банківської кризи в Україні є узгоджене з урядом і Національним банком рішення щодо рекапіталізації семи банківських установ. За результатами діагностики банків буде визначено загальний обсяг необхідної суми рекапіталізації як для окремих банків, так і для системи в цілому, а ключовим

моментом стане рекапіталізація банків за кошти акціонерів, або за державні кошти, на що в бюджеті передбачено 44,9 млрд. грн. [30, с.3].

Значення величини банківського капіталу, як чинника запобігання фінансової нестабільності, було відмічено міжнародним фінансовим співтовариством, зокрема в рекомендації групи G20. Один із принципів, який рекомендується впровадити найближчим часом, є міжнародні стандарти оцінки капіталу, не пов'язані з величиною ризиків. Зокрема слід розробляти інші показники, пов'язані з оцінкою і розміром капіталу, а саме мінімальним розміром, при якому банківський капітал може виконувати функцію захисту і оперативної діяльності. В умовах фінансової нестабільності НБУ підвищив вимоги до мінімального розміру статутного капіталу банків, який становить 120 млн. грн. та величини регулятивного капіталу, який становить 120 млн. грн.

Мультиплікатор капіталу, який визначається як відношення активів банку до власного капіталу, є індикатором ризиковості операційної діяльності банків. Чим вище його значення, там більш ризикову діяльність проводять установи. Динаміка даного показника представлена на рис. 2.3.

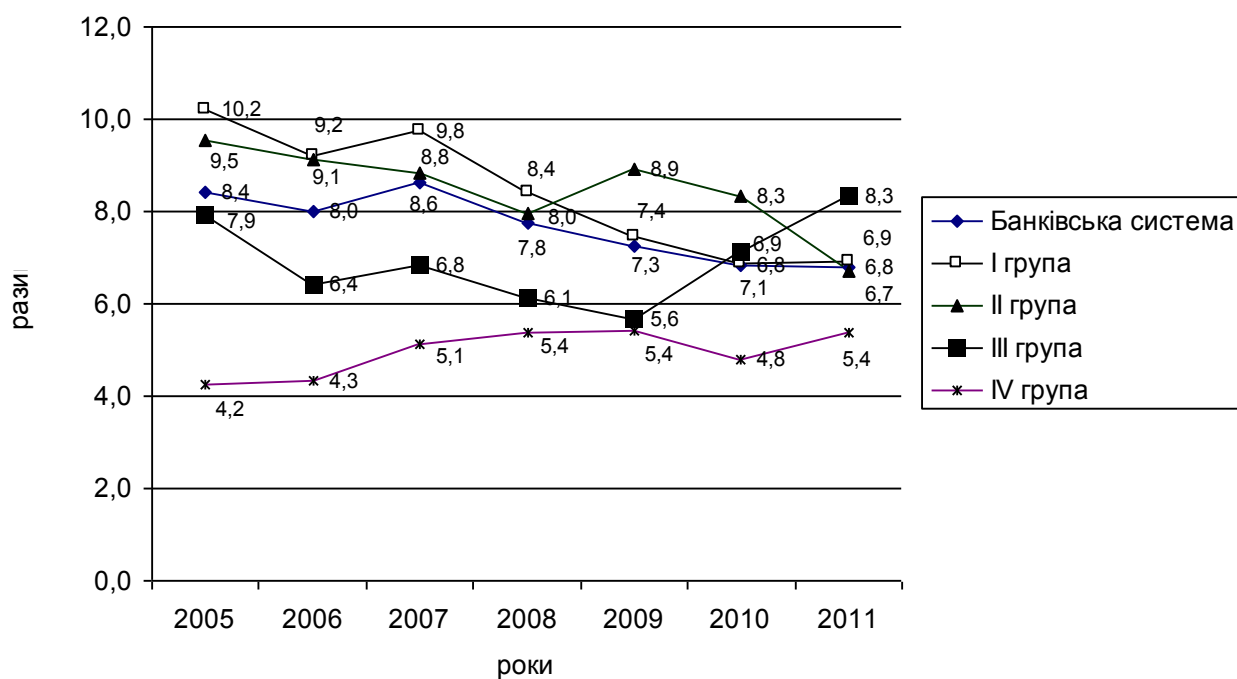

Рис. 2.3. Динаміка мультиплікатора капіталу банків України за 2005 – 2011рр. (на кінець періоду) [57]

За проведеними розрахунками, можна зробити висновок про зниження ризиковості банківської діяльності загалом, оскільки мультиплікатор капіталу впродовж 2005-2011р.р. знизився у 1,6 рази, по першій групі – у 3,3, по другій групі – 2,6, по третій – у 2,8 рази. Такі тенденції зумовлені зниженням банківських активів, обсягів кредитно-інвестиційної діяльності, значною часткою високоліквідних активів у їх сукупному обсязі. У групі малих банків мультиплікатор капіталу має тенденцію до зростання з 4,2 до 5,4 разів, що підтверджує ризиковість активних операцій банків при недостатньому рівні наявного власного капіталу.

У банківській системі України процеси глобалізації та інтернаціоналізації проявились через збільшення частки іноземного капіталу у банківському секторі шляхом відкриття філій, представництв та дочірніх банків з іноземним капіталом. На 01.01.2012р. із 176 банків 53 установи мали іноземний капітал, частка якого у статутному капіталі банків зростає з 23% у 2005р. до 41,9% у 2011р. (рис. 2.4.). Впродовж 2004-2011 років присутність іноземних інвесторів у банківському секторі перевищила встановлений МВФ ліберальний (понад 40%) рівень і поступово наближається до традиційного рівня (більше 50% капіталу) присутності іноземного капіталу в національних банківських системах.

Іноземні інвестиції в банківську систему беззаперечно важливі з точки зору надходжень додаткових фінансових ресурсів, посилення між банками конкуренції, розвитку новітніх банківських продуктів і послуг та зниження їх вартості.

Придбання банків України іноземними інвесторами відбувається через продаж їх акцій. Доцільно виокремити наступні методи реорганізації банків України шляхом їх придбання іноземними інвесторами. По-перше, повний продаж, коли нерезидент купує контрольний пакет акцій і банківська установа переходить у власність покупця. По-друге, продаж банків з подальшим спільним веденням бізнесу, який характерний для фінансово промислових груп й найбільших та великих банків. По-третє, ринковий продаж акцій шляхом їх розміщення на Першій Фондовій Торговельній Системі. По-четверте, публічне

розміщення акцій на світових фондових біржах IPO.

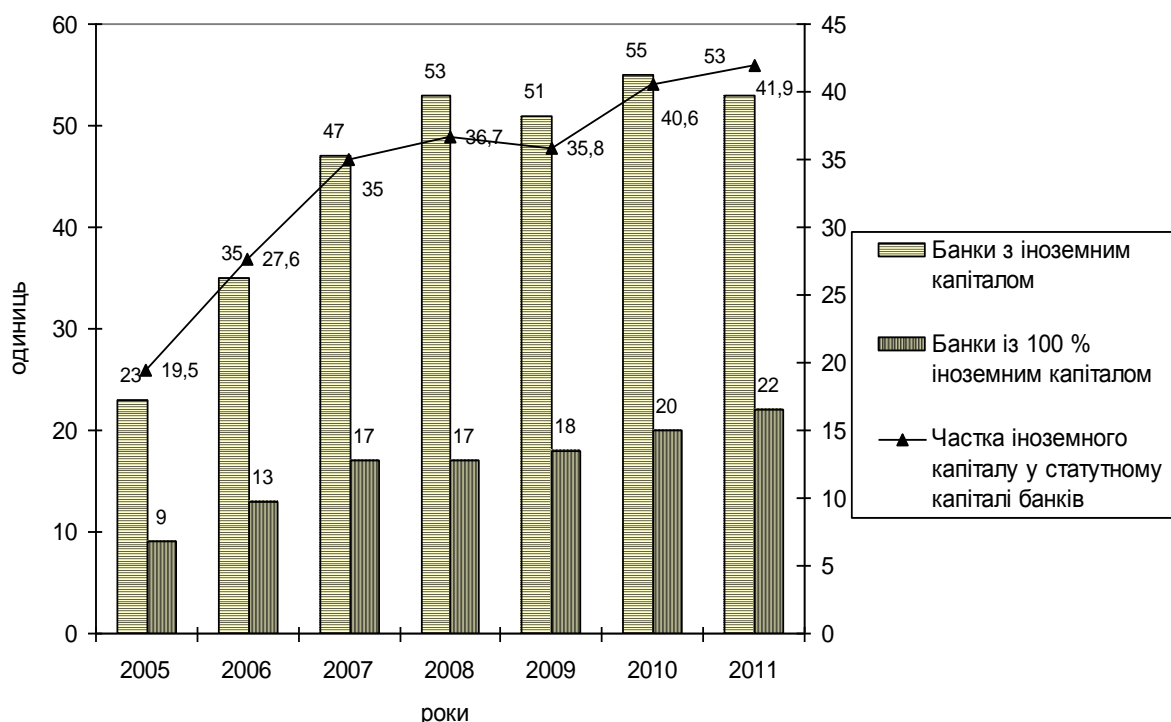

Рис. 2.4. Динаміка кількості банків України з іноземним капіталом за 2005-2011рр (на кінець періоду) [57]

Вплив іноземного капіталу на банківську систему України має як позитивні так і негативні наслідки. Механізм позитивного впливу включає:

- додаткові інвестиції в національну банківську систему і в національну економіку [81];
- впровадження передових методів управління, інноваційних банківських операцій і послуг та механізмів їх проведення, методів реорганізації та реструктуризації банків з врахуванням вимог ЄС;
- посилення конкуренції у системі, впровадження високих стандартів управління персоналом, розкриття інформації, контролю за ризиками;
- висока стабільність і надійність банківської діяльності, яка підтверджується тим, що у кризовий і посткризовий періоди у банках із іноземним капіталом не вводились тимчасові адміністрації.

Негативний вплив зумовлений такими моментами:

- загроза фінансовій безпеці держави;
- дочірні структури іноземних глобальних фінансових гравців, такі як “Райффайзен Банк „Аваль”, Укрсоцбанк, Укрсиббанк, ВТБ Банк та інші для проведення своєї політики використовують важелі впливу міжнародних фінансових організацій, які є кредиторами уряду України. Ці установи у найближчому майбутньому будуть націлені на поглинання слабших гравців та на диверсифікацію ризиків урядового дефолту шляхом продажу частини своїх акцій міжнародним кредиторам уряду [70, с.5];
- встановлення контролю з боку іноземних банків над певними секторами економіки;
- виникнення проблем у банківському регулюванні і нагляді при відкриття філії іноземного банку, яка немає статусу юридичної особи;
- проблеми із формуванням приписного капіталу для філій іноземних банків;
- можливості відтоку капіталів за межі України;
- занижені процентні ставки за депозитами юридичних і фізичних осіб у зв'язку із широким доступом до міжнародних фінансових ринків.

Вважаємо, що регулювання присутності іноземного капіталу у банківській системі України має базуватися на гарантуванні фінансової безпеки держави та конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ.

Банківські установи як фінансові посередники запозичують значну кількість ресурсів на міжбанківському ринку, залучають кошти юридичних і фізичних осіб, які відображаються у їх зобов'язаннях. Зобов'язання банків становлять вагомому питому вагу у пасивах установ, яка знаходилась в межах від 88,1% у 2005 році та 85,5% у 2011 році. Зобов'язання банків впродовж останніх семи років зросли у 4,7 рази на 710366 млн. грн. і становили на 01.01.2012р. 897793 млн. грн. Зменшення ресурсної бази банків відбулося у кризовий період 2008-2009 років, який супроводжувався відтоком коштів з банківських установ у розмірі 41696 млн. грн.; зниження ресурсної бази складало 94,8% (Додаток А). Банківські незалежні

експерти констатують, що втрата ресурсної бази банками в період останньої фінансової кризи (з урахуванням девальвації обмінного курсу гривні) виявилася значно більшою, ніж отримані урядом України позики від МВФ [70, с.5].

Найстабільнішим кредитором банківської системи є населення. Депозити фізичних осіб у банківську систему України зросли за 2005-2011р.р. у 4,2 рази на 233663 млн. грн. і склали на 01.01.2012р. – 306205 млн. грн. Відтік коштів населення відбувся у кризовий період і складав на 01.01.2010р. 3213 млн. грн. (або 401,6 млн. дол. США). Криза підтвердила, що в умовах фінансової нестабільності, в першу чергу, населення схильне до дострокового вилучення банківських депозитів у зв'язку із втратою довіри до банківської системи. Введений 13 жовтня 2008 року мораторій НБУ на дострокове вилучення банківських депозитів призвів до того, що на ринку депозитів до запитання процентні ставки зросли у національній валюті до 15-22% річних, у іноземній валюті до 10-12% річних (рис. 2.5).

Подорожчання ресурсної бази спричинило незбалансованість структури активів і пасивів як за сумами так і за строками, що є прямою підставою для отримання збитків. Слід відзначити, що ринок вкладів населення найшвидше відновився у посткризовий період впродовж 2010-2011р.р. зростання депозитів населення становило 105,1% та 111,7%.

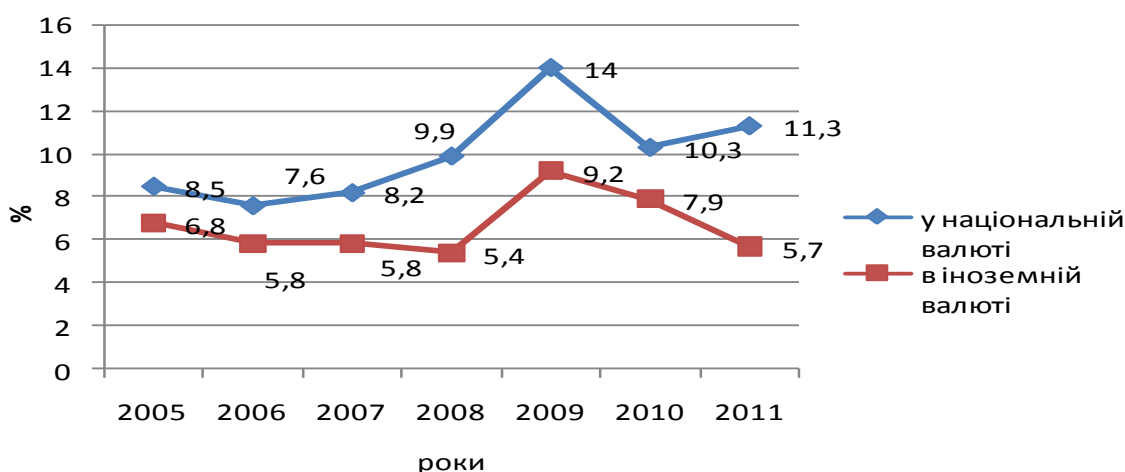

Рис. 2.5. Динаміка процентних ставок за депозитами у банківській системі України [57]

Це сталося значною мірою завдяки успішній діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, який повернув понад 340 тисячам вкладників 3,7 млрд. грн. [70, с.5].

Важливим кредитором банківської системи є корпоративні клієнти, або суб'єкти господарювання. За 2005-2011р.р. кошти юридичних осіб зросли у 3,0 рази, або на 124999 млн. грн. і склали на 01.01.2012р. – 186213 млн. грн., з яких 39,9% або 74239 млн. грн. – строкові ресурси. Отже, на ринку депозитів юридичних осіб переважають так звані „короткі гроші” у вигляді коштів до запитання, які становили відповідно у 2005р. – 56,2% або 34407 млн. грн., у 2011р. – 60,1% або 111974 млн. грн. і зросли у 3,3 рази. Слід зауважити, що корпоративний сектор економіки не формує раціональну ресурсну базу банківської системи, що проявляється у суттєвій відсутності довготермінових депозитів, які є джерелом трансформації у довгострокові та інвестиційні кредити. Експерти банківської справи зазначають, що корпоративний сектор не повністю довіряє банківській системі і зберігає значну частину своїх ресурсів у небанківських активах [70, с. 6].

На формування ресурсної бази банків суттєвий вплив здійснює ринок залучення міжбанківських ресурсів. У 2006-2008 р.р. на ринок України зайшли іноземні інституції, які спрямували потужний фінансовий потік на ринок споживчого та іпотечного кредитування, переклавши валютні ризики на клієнтів [70, с. 6]. Значним ресурсом підтримки капіталізації став субординований борг, який займає чільне місце у зобов'язаннях банківської системи. В умовах фінансової нестабільності субординований борг, залучений від інвесторів став вагомим чинником нарощування капіталізації банками за участю іноземного капіталу. На початок 2010 року субординований борг був залучений 104 банками, а його обсяг склав 30,92 млрд. грн. або 4% зобов'язань банківської системи на відповідну дату. Останнє характеризує такі кошти не лише як джерело підтримки капіталізації на необхідному рівні (визначеному нормативними вимогами), а як досить значну складову довгострокової ресурсної бази банківської системи. В той же час, можливість збільшення регулятивного капіталу за рахунок

субординованого боргу у валюті залучення дозволяє власникам банківських установ частково хеджувати суверенні і валютні ризики, чого неможливо досягти при збільшенні капіталу першого рівня.

За 2005-2011р.р. активи банків України зросли у 4,9 рази і склали на 01.01.2012р. 1054280 млн. грн. Сповільнення темпів активів спостерігалось лише у 2008-2009р.р. на 95,1% або на 45784 млн. грн., тобто у період наростання фінансової нестабільності і фінансово-економічної кризи.

Однією із існуючих диспропорцій функціонування банків України є невідповідність величини активів обсягам фактичної капіталізації установ. Найбільші банки у докризовий період формували активи у меншій залежності від обсягів капіталу в порівнянні із середніми та малими установами, про що свідчать дані наведені в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Обсяг активів, що припадає на 1 гривню власного капіталу, грн.

(станом на 01.01 поточного року)

Групи банків	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	% зростання
I	10,20	9,22	9,75	8,40	7,45	6,87	6,93	67,94
II	9,53	9,14	8,82	7,95	8,92	8,34	6,72	70,51
III	7,93	6,41	6,84	6,12	5,65	7,14	8,34	105,17
IV	4,24	4,32	5,13	5,39	5,43	4,77	5,37	126,65
Усього по банківській системі	8,40	7,99	8,61	7,77	7,27	6,84	6,78	80,71

З проведених розрахунків видно, що станом на 01.01.2006 р. у групі найбільших банків на кожну гривню власного капіталу припадало 10,20 грн. активів, у групі середніх – 7,93 грн., тобто у 1,4 рази менше, у групі малих – 4,24 грн., у 2,4 рази менше. Активоформуєча сила одиниці власного капіталу у банках першої і другої груп значно вища, ніж у середніх і малих установах. Н. Шелудько

називає таку відмінну рису – ефектом величини банку [62, с. 299]. У 2008 – 2011 рр. ефект величини банків також наявний у банківській системі, проте не у таких значних розмірах. Зокрема, на 01.01.2009 р. ефект величини банків становив у найбільших установах – 8,40 грн., що у 1,3 рази більше ніж у середніх та у 1,6 рази – ніж у малих установах. У посткризовий період (станом на 01.01.2012 р.) ефект розміру банків у певній мірі знівелювався і найвище його значення 8,34 грн. припадає на середні банки, а розрив між найбільшими і малими установами становив 1,3 рази. Така ситуація, на наш погляд, спричинена рядом обставин: по-перше, зниженням рівня капіталізації банків першої групи, значною кількістю установ, в яких обсяг статутного перевищує власний капітал; по-друге, підвищенням капіталу у групі середніх банків та наявністю лише чотирьох установ, в яких спостерігаються проблеми капіталізації; по-третє, підвищеними вимогами збоку НБУ до платоспроможності і введенням нового підходу до її розрахунку, згідно якого норматив Н2 визначається як відношення регулятивного капіталу до активів зважених за ступенем ризику з врахуванням відкритої валютної позиції банку, що стимулює банки, які мають проблеми з платоспроможністю, продавати надлишок валюти на міжбанківському ринку; по-четверте, зниженням обсягів кредитних портфелів банків у посткризовий період і спрямуванням роботи на реструктуризацію проблемних активних вкладень.

Л. Рябіна, О.Русева при дослідженні ліквідності банківської системи стверджують, що незважаючи на наявні недоліки показника позики/вклади, він дає можливість кожному банку оцінювати тенденції рівня своєї ліквідності, а центральному банку оцінювати тенденції щодо розвитку банківської системи в цілому і відповідно вживати попереджувальних заходів з регулювання ліквідності банківської системи країни [75, с. 53].

Основними активними операціями банків України є надання кредитів корпоративним і роздрібним клієнтам та інвестиції в цінні папери з метою отримання прибутку й врахуванням існуючих ризиків. Кредитів банківського сектору в розвиток економіки та на задоволення споживчих потреб роздрібних клієнтів зросли за 2005-2011 рр. у 5,9 рази і займали найбільшу частку в активах

банківської системи, яка становила на 01.01.2006 р. – 71,1% або 213878 млн. грн., на 01.01.2012 р. – 78,3% або 825320 млн. грн. Темпи зростання кредитного портфеля банків були значними в період економічного зростання і становили у 2006 р. – 172,2%, у 2007 р. - 180,2%, у 2008 р. – 163,2%. Сповільнення активності кредитних процесів відбулось у період кризи, у 2009 р. на 94,3%, у 2010 р. – 101,0%, у 2011 р. – 109,3%. Частка довгострокових кредитів, в тому числі іпотечних, у кредитному портфелі банків коливалась від 55,1% у 2005 р. до 64,1% у 2008 р. та сповільнились у посткризовий період і на 01.01.2012 р. становили 51,7%.

На основі проведених розрахунків співвідношення кредитів, наданих суб'єктам господарювання та фізичним особам, можна дійти висновку, що найбільшим кредитним сегментом України залишався ринок кредитування юридичних осіб, оскільки дане співвідношення становило 69,7% та 30,3% у 2005 р., й 70,4% та 29,6% - у 2011 р. Ринок кредитування фізичних осіб розвивався швидкими темпами у докризовий період 2005-2008 рр. і досягнув свого максимуму 43,1% у 2007 р. та 40,3% у 2008 р. Вітчизняні учені-економісти досліджуючи розвиток кредитного ринку України зазначають, що в значній мірі така ситуація зумовлена впливом банківських установ з іноземним капіталом на активізацію споживчого кредитування. За 2005-2010 рр. вони збільшили свою частку на ринку кредитування з 12% до 56%, при чому в роздрібному сегменті стали безумовними лідерами (68% усіх кредитів наданих фізичним особам) [106, с.52].

Зростання обсягів проблемних кредитів у банківському секторі економіки набули загрозливого характеру (рис. 2.6). Зокрема, за 2005-2011 рр. прострочена заборгованість зросла у 23,4 рази і становила на 01.01.2012р. 79292 млн. грн. Найвищими темпами зростання проблемних кредитів характеризувався 2008 р. – 283,4% або 18015 млн. грн., 2009 р. – 388,2% або 69935 млн. грн., тобто у період фінансової нестабільності проблемні кредити зросли у 3,9 рази. Погоджуємося із авторським колективом під керівництвом А.І.Даниленка, який зазначає, що динаміка обсягів проблемних кредитів (прострочених і сумнівних) та їх відносної

частки у загальному кредитному портфелі банку є одним із визначальних показників, який свідчить про можливість виникнення проблем із платоспроможністю банку та його ймовірного банкрутства [62, с. 319].

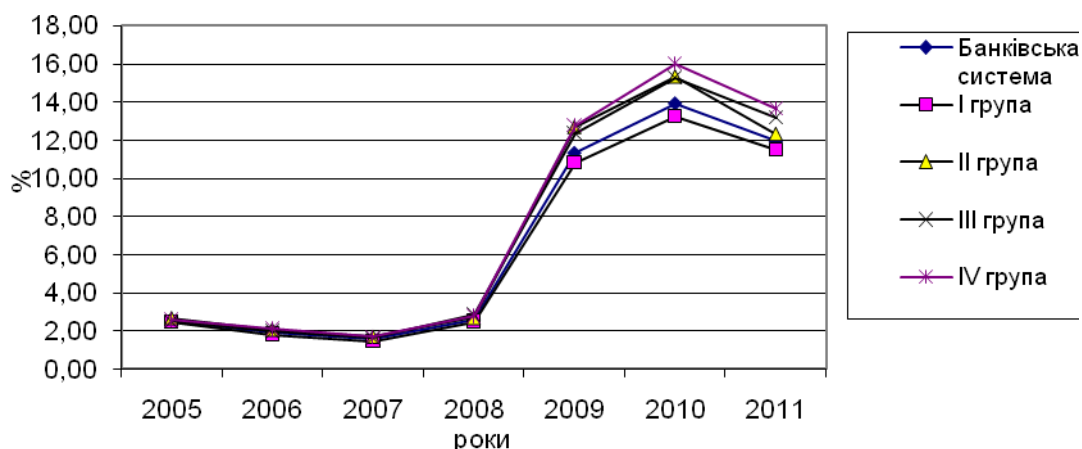

Рис. 2.6. Рівень простроченої заборгованості банків України в розрізі груп за 2005 – 2011 рр. (на кінець періоду) [57]

Рівень проблемних кредитів у банках України значно вищий за офіційно оголошений і за оцінкою Standart&Poors, частка проблемних кредитів у портфелях українських банків становить 20% і може зрости до критичної межі – 35-50%.

Проведений аналіз рівня капіталізації, якості активів та кредитного портфеля банку з позицій його ризиковості та знеціненості дозволив зробити висновки, що саме ці чинники спричинили від'ємний результат діяльності банківської системи загалом та окремих груп банків, що актуалізує необхідність дослідження фінансових результатів діяльності банківських установ, прибутковості й ефективності їх діяльності з обґрунтуванням показників-індикаторів, які засвідчують ознаки їх проблемності й неплатоспроможності й потребу розробки реорганізаційних і санаційних заходів.

2.2. Оцінка фінансових методів реструктуризації банків України

У кожний конкретний період у країні існують певні обставини, у яких функціонує банківський сектор. Успіх його діяльності залежить від своєчасного і

вмілого використання банківського ресурсу. Проте настає період, коли з різних причин (зовнішніх і внутрішніх) рух грошових потоків уповільнюється і для їхньої інтенсифікації, як уже зазначено, провадять реструктуризацію комерційних банків. У цьому разі використовують певні методи, які є елементами процесу реструктуризації банку (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Елементи процесу реструктуризації проблемного банку [37, с. 140]

Процес реструктуризації банку складається з таких основних етапів: 1) наявність проблемного банку (установа, яка визнана неплатоспроможною, недокапіталізованою, неліквідною, з проблемними активами, великою кредиторською та дебіторською заборгованістю); 2) оцінка вартості проблемного банку; 3) реструктуризація банку; 4) у разі потреби, процедура банкрутства банку; 5) альтернативний вихід із ситуації – ліквідація банку; 6) повторна оцінка вартості

банківської установи; 7) залежно від інвестора (санатора) банку – його приватизація, націоналізація, повторний продаж; 8) перехід банківської установи в фінансово стійкий та незалежний стан.

Для дослідження фінансових методів реструктуризації банків доцільно їх класифікувати (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Методи реструктуризації банку, класифіковані за видами реструктуризації і типами методів [38, с. 209]

Напрямок впливу методу	Зовнішній	Змішаний	Внутрішній
Реструктуризація			
Фінансова	Рефінансування (стабілізаційні кредити)	Капіталізація (реінвестиція дивідендів, публічне розміщення акцій, додаткові внески акціонерів)	Сек'юритизація
	Реструктуризація боргу банку		Реструктуризація боргу перед банком (управління активами)
	Зниження обов'язкових резервних вимог	Рекапіталізація	Субординований борг
	Процедура банкрутства	Пролонгація депозитів (управління пасивами)	Випуск облігацій
	Розміщення депозитів урядом	Передача (продаж) активів банку третім особам	
	Зменшення податкового тягаря		
Мораторій на задоволення вимог кредиторів			
Корпоративна	Приєднання	Злиття	Перетворення
			Виділення
			Поділ
Управлінська	Приватизація/Націоналізація	Санація	Політика менеджменту
	Введення куратора в банк		Зміна організаційної структури
	Введення тимчасової адміністрації		
	Ліквідація		
Виробнича	Використання консалтингових фірм щодо вдосконалення банківських операцій	–	Спеціалізація/Універсалізація
			Упровадження нового банківського продукту
			Реінжиніринг, реконфігурація основного бізнесу

За напрямом впливу (застосування) методи реструктуризації банків поділяються на зовнішні, тобто такі, які використовує під час реструктуризації банку інша установа чи організація, наприклад, НБУ, Агенція з реструктуризації, банк-санатор, інвестор та інші установи; внутрішні, тобто такі, що застосовує сам банк: менеджмент банку, власники, персонал банку, та змішані – можуть бути застосовувані як першими, так і другими названими інстанціями або обома

одночасно (узгодження питань між сторонами). За іншим підходом виділяємо державні методи реструктуризації комерційних банків і внутрішньобанківські методи.

До найважливіших фінансових методів реструктуризації відносять: рефінансування банків; капіталізація банків (націоналізація, коли бере участь держава); рекапіталізація банків (реінвестиція дивідендів, приватизація); введення тимчасової адміністрації (санация, мораторій на задоволення вимог кредиторів); сек'юритизація; субординований борг; зниження обов'язкових резервних вимог; ліквідація банку (процедура банкрутства); методи управлінської реструктуризації; методи виробничої реструктуризації; реструктуризація боргу та інші методи (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Методи фінансової реструктуризації комерційних банків [21, с. 246]

Методи фінансової реструктуризації комерційних банків	
<i>Державні</i>	<i>Внутрішньобанківські</i>
Вливання капіталу у проблемні банки	Додаткова емісія акцій:
Викуп проблемних активів	Субординований борг
Кредити рефінансування	Вливання коштів власників
Сек'юритизація активів	Комплексне управління активами і пасивами
Встановлення податкових пільг	Реструктуризація боргу інших позичальників
Створення стабілізаційного фонду для фінансування потреб проблемних банків	Реструктуризація боргу банку
	Субординований борг
Зниження (відміна) обов'язкових резервних вимог	Входження інвестора
	Продаж проблемних активів
Розміщення депозитів Урядом	Реінвестування прибутку
	Формування резервів під активні операції
	Управління ліквідністю

Важливим етапом у процесі реструктуризації банку є оцінка вартості проблемного банку. У процесі оцінювання вартості банку, на відміну від оцінки вартості іншого виду бізнесу, необхідно враховувати такі особливості: оцінку використовують для визначення справедливої, реальної ціни для акціонерів банку, який поглинає, а також найвищого рівня ціни для продавця; всі види реструктуризації передбачають нагляд ЦБ; процеси реструктуризації є складними і потребують напрацювання системи навиків, що відбувається шляхом вироблення і дотримання відповідних підходів до оцінки вартості банку.

Реально оцінка вартості банків, як засвідчує практика, необхідна: “не тільки для їх продажу, а й для прийняття обґрунтованого рішення щодо вибору напрямку підвищення їх капіталізації, покращення координації дій між різними підрозділами банківської системи, визначення місця банку на ринку банківських послуг, розробки рекомендацій щодо визначення оптимальної частки вартості іноземних банків у структурі вартості українських банків, що необхідно для підтримання Україною суверенітету у сфері грошово-кредитної політики та для інших цілей ефективного функціонування банків” [102, с. 152].

Про важливість реальної оцінки активів українських банків свідчить той факт, що за інформацією експертів більша частина акцій українських банків не має потенціалу зростання, а деякі цінні папери вітчизняних фінансових установ переоцінені [101]. Нереальна оцінка активів українських банків не зможе приваблювати інвесторів і, отже банки, де була проведена така оцінка активів, не можуть сподіватися на швидкий вихід з кризи.

У науковій літературі запропонована різна кількість класифікованих напрямів проведення оцінки вартості бізнесу, які можна застосувати й до банківського бізнесу. Р.О. Костирко, Н.В. Тертична, В.О. Шевчук пропонують шість напрямів [46, с. 57], а А.Г. Грязнова та М.А. Федотова – десять [70, с. 19]. Загалом, напрями оцінки вартості банку треба виділити у такі чотири основні групи: створення, нормальна діяльність, реструктуризація та банкрутство банку (рис. 2.8).

Для досягнення найбільшого ефекту в разі оцінювання вартості банку необхідно домагатися, щоб вибраний варіант об'єкта оцінки задовольняв такі чотири вимоги [46, с. 70]: 1) відповідність усім правовим нормам і обмеженням; 2) відповідність вибраного варіанта оцінки вартості банку конкретному виду і специфіці його діяльності; 3) економічна вигода як можливість реалізації вибраного варіанта об'єкта оцінки банку протягом оптимального періоду з отриманням належної віддачі від інвестицій; 4) максимальна капіталізація, тобто забезпечення найбільшої вартості об'єкта оцінки банку на дату оцінки.

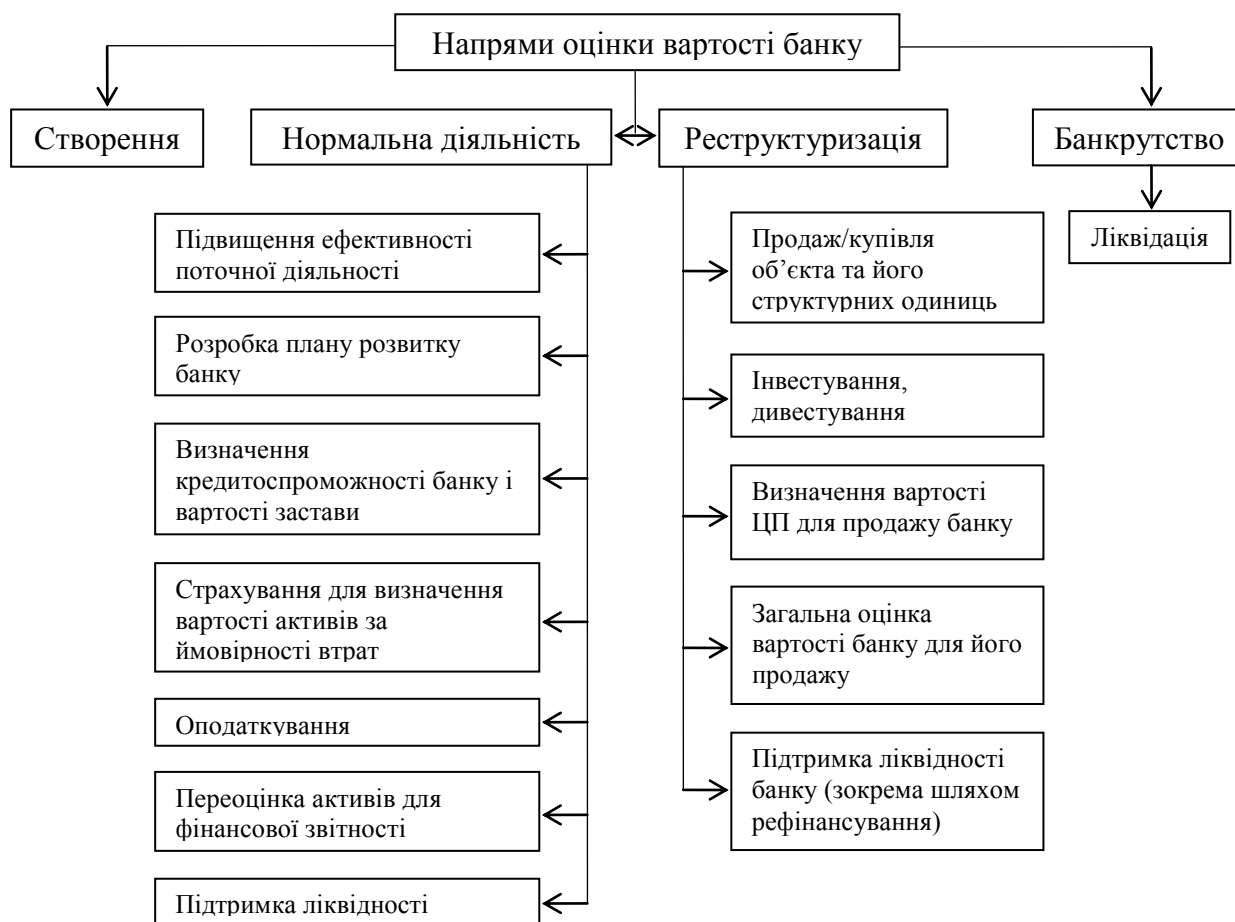

Рис. 2.8. Структуризація напрямів оцінки вартості банку [54, с. 156]

На думку О. О. Чуба, методика визначення ринкової вартості банку може ґрунтуватися на двох концептуально різних підходах, а саме: оцінка вартості банку як єдиного майнового комплексу або його окремих елементів – активів, зобов’язань, капіталу [98, с. 112].

С. В. Леонов та Д. В. Олексіч зазначають, що на практиці не повинно бути великої різниці в разі розрахунку вартості банку по витратним і прибутковим підходами. На думку цих учених, є: “доцільним застосування обох підходів для оцінки всіх факторів, що формують вартість банківського бізнесу, з метою одержання найбільш повних результатів оцінки об’єкта на базі глибинного аналізу його стану” [54, с. 156]. Науковці вважають, що найсуттєвіша проблема поєднання витратного та прибуткового підходу в механізмі визначення вартості банку: “необхідність приведення результатів, одержаних при застосуванні кожного з них, у зіставний вигляд” [54, с. 157].

Досвід застосування підходів і їхніх методів до оцінки вартості банку засвідчив, що жоден із них не досконалий, логічнішим є на практиці застосовувати метод, який би найоптимальніше, комплексно поєднував ці підходи. І тоді в рамках комплексного підходу вартість банку необхідно розраховувати як суму теперішньої вартості активів банку та приросту його чистого ефекту в майбутньому завдяки використанню наявного на момент оцінки економічного потенціалу банку.

Для оцінки вартості банку вагомим є використання методу дисконтування майбутніх доходів. Цей метод передбачає прогнозування доходів у кожному вибраному для дослідження майбутньому періоді протягом усього очікуваного строку володіння банком. В даному контексті важливо правильно визначити ставку дисконту і чинник ризику. Ставка дисконту прямо залежить від чинної на той час облікової ставки НБУ. Чинник ризику врахувати важче, тут потрібна висока професійність і ерудиція банківського менеджера [16, с. 11].

Аналіз досліджень проблеми оцінки вартості банку дає підстави для висновку, що важливим чинником, найбільше впливає на розмір грошових потоків банку у майбутньому, а отже, і на вартість банку, є його дивідендна політика.

Оцінка вартості банку є фактично визначенням вартості капіталу, наявного в його розпорядженні. Маючи на меті залучення додаткових фінансових ресурсів від інвесторів, оцінку вартості банку необхідно виконувати в такій послідовності [13]: 1) оцінка вартості власного капіталу; 2) оцінка вартості окремих елементів залученого і позиченого капіталу; 3) оцінка середньозваженої вартості сукупного капіталу банку загалом.

Наступним елементом процесу реструктуризації банку є аналіз можливих видів реструктуризації та вибір методів реструктуризації.

Важливий метод реструктуризації комерційного банку – рефінансування. Суть рефінансування полягає у кредитуванні, підтримці ліквідності комерційних банків. НБУ розробив методику рефінансування банків, підтримки їхньої ліквідності, яка відображає діяльність центрального банку на кредитному ринку

[78]. Ця методика передбачає такі особливості. По-перше, НБУ є кредитором останньої інстанції. До нього комерційні банки звертаються по допомогу лише в тому випадку, коли інші шляхи покриття нестачі ліквідності недоступні. По-друге, рефінансування застосовують до банку, який зіткнувся лише з тимчасовою нестачею ліквідності і не виявляє кризових, колапсних тенденцій у своїй діяльності. До банків, які систематично порушують визначені нормативи діяльності, застосовують ефективніші заходи запобігання банкрутства, серед них, зокрема, такий, як тимчасова адміністрація. По-третє, саме до операцій рефінансування зараховують: постійно діючу лінію рефінансування для надання банкам кредитів овернайт (підтримка короткострокової (миттєвої) ліквідності), кредити рефінансування строком до 90 днів (включає два види: до 14 і до 90 днів). По-четверте, НБУ здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка, і така ставка є незмінною протягом дії кредитного договору. У випадку кредиту овернайт розмір процентної ставки залежить від його виду: під забезпечення або бланковий. По-п'яте, обсяг наданих НБУ кредитів рефінансування (окрім кредиту овернайт) не повинен перевищувати 50 % розміру регулятивного капіталу банку.

Аналіз засвідчив, що останніми роками у проведенні реструктуризації зростає роль і важливість методу капіталізації. Під капіталізацією розуміють процес нагромадження обсягів та вартості активів банківської установи найчастіше для найбільш вигідного продажу такого банку. Цей метод реструктуризації є змішаним типом за класифікацією напряму впливу методів, а за напрямками реструктуризації належить до фінансової [11, с. 36].

У докризовий період окремі українські банки мали високі показники капіталізації. Наприклад, капіталізація ПАТ „Кредитпромбанк” (на 1 січня 2007р.) становила 625 млн. грн. Грецький Альфа Банк (Alpha Bank) був готовий заплатити за ПАТ „Кредитпромбанк” близько \$535 млн., що приблизно в 4,1 раза більше від капіталізації банку на той момент (відповідно до обмінного курсу долара на початок 2007 р.) [12, с. 39].

Станом на осінь 2009 р. директор підрозділу, що займається фінансовими організаціями, міжнародного рейтингового агентства Фітч (Fitch) О. Ігнат'єва зазначила, що українським банкам, незважаючи на всі вжиті заходи щодо рефінансування, капіталізації та рекапіталізації, потрібно ще приблизно 100 млрд. грн. Якість активів банків різко погіршилася внаслідок девальвації гривні та різкого економічного спаду, недоліків роботи в сфері андеррайтингу кредитів і поганої дисципліни позичальників [106].

Одним з можливих варіантів або форм капіталізації є фінансування банку з боку вже наявних акціонерів. Проте не кожен банк має настільки багатих акціонерів, які б протягом багатьох років фінансували банківську установу, не отримуючи прибутку, адже одержаний за підсумками року прибуток банку, зазвичай, надалі спрямовують на капіталізацію. Таку процедуру називають реінвестицією дивідендів, і вона належить до внутрішнього типу фінансової реструктуризації. В ієрархії фінансових методів реструктуризації комерційних банків реінвестиція дивідендів посідає проміжне місце, об'єднуючи капіталізацію та рекапіталізацію.

Система або сукупність заходів щодо реструктуризації пасивів припускає досягнення домовленостей із кредиторами про переоформлення строкової заборгованості банку перед ними в певну частку капіталу банку, у тому числі виражену як субординовані облігації. За простроченою кредиторською заборгованістю банки досягають домовленості з кредиторами про продовження строків їхніх вимог, включаючи проценти. Як один з варіантів досягнення домовленостей пропонують розглядати переоформлення кредиторської заборгованості в боргові цінні папери (облігації, депозитні сертифікати) [35, с. 218].

У випадку реструктуризації активів банку можливо здійснювати сек'юритизацію боргів (продаж кредитів, виданих банком, до кінця строку їхнього повернення іншому банку). У взаєминах із приватними вкладниками можлива передання цих зобов'язань іншим банкам чи структурам [100, с. 195]. Як засвідчує міжнародний досвід, сек'юритизація є надзвичайно вдалим способом

зовнішнього фінансування банків. Роль механізму сек'юритизації зростає саме на ринках країн, що розвиваються – компанії намагаються залучити іноземні інвестиції на вигідніших умовах. З іншого боку, інвестори досягають вищого рівня безпеки, інвестуючи в борги, які забезпечені грошовими потоками від високоліквідних активів або від певних прибуткових видів діяльності. По суті, сек'юритизація – це процес переадресації ризику [24, с. 193] і належить до внутрішнього типу фінансової реструктуризації комерційних банків.

Таким чином, усі фінансові методи, а також заходи, які намагається запровадити банківський менеджмент для забезпечення ефективнішого використання ресурсів банку, можна здійснити за допомогою реструктуризації. Процес реструктуризації банку визначають, як планове забезпечення ефективнішого використання всіх його активів, що повинно проявитися в зростанні вартості банку, посиленні його надійності і стабільності.

2.3. Методи оцінки вартості банків в процесі їх реорганізації

Розглянемо сутність і специфіку застосування загальних методичних підходів до оцінювання вартості бізнесу та виокремимо ті, які можна найефективніше використовувати для оцінювання результатів формування вартості банківських установ з урахуванням їхніх особливостей. Це зумовлює необхідність спеціального дослідження можливостей застосування загальних методів оцінювання вартості бізнесу до банківських установ в умовах розвитку вітчизняного фінансового ринку.

Процес оцінювання вартості банку – складний і багатогранний, і не треба забувати про застереження оцінювача бізнесу Брайана Гетца [66, с. 37]: «Компанії так само унікальні і складні, як і люди, що ними керують, і тому не можуть бути оцінені спрощеним правилом великого пальця».

Необхідність в інформації внутрішніх користувачів (менеджмент та управління банку) про формування вартості банку зумовлює потребу у виокремленні доступного і адекватного інструментарію для оцінювання вартості.

Дослідження аналітичного інструментарію при визначенні вартості актуалізуються у процесі управління банком.

Умови активізації реорганізаційних процесів українських банків вимагають проведення оцінювання їх вартості. У контексті цих процесів у банківській сфері особливо важливим є дослідження методичних підходів визначення вартості українських банків.

Вартість є кількісною величиною і для її обчислення потрібно здійснити оцінку. Оцінювання майна і майнових прав передбачає розрахунок їхньої вартості, що базується на використанні існуючих методик згідно діючих норм, правил, стандартів та рекомендацій. Загалом практика оцінювання вартості банку поділяється на два напрями, а саме методика прямого і відносного оцінювання. Методика відносного оцінювання характеризується застосуванням основних трьох коефіцієнтів, основою яких є ринкова ціна акцій банку. Результатом такого оцінювання є визначення вартості банку загалом чи окремої його акції, що виражена у грошовому вимірі. Більш поширеною в Україні є практика використання прямого оцінювання. Практичні прийоми щодо визначення вартості банку узагальнені в три різні підходи, а саме дохідний, витратний і порівняльний.

Важливо звернути увагу на те, що у високорозвинених країнах Заходу здійснюють оцінку вартості банку шляхом використання методів у рамках ринкового і дохідного підходів. В Україні практика оцінювання вартості банку здебільшого ґрунтується на витратному підході. Цей підхід базується на оцінюванні наявних активів банку, проте не враховуються нематеріальні активи, прогнозовані грошові потоки та фінансово-економічний стан.

Дохідний підхід передбачає виконання такої умови: потенційний інвестор не повинен заплатити за право власності на певний актив більше, ніж обсяг доходів, що він може отримати у майбутньому в результаті володіння цим активом. Проте майбутні доходи банку повинні обов'язково дисконтуватися на поточну дату визначення вартості [23, с. 213]. У рамках цього підходу виокремлюють метод капіталізації доходів, метод доданої економічної вартості і дисконтування грошових потоків.

Використання методу капіталізації передбачає виконання певних умов. Головною умовою є те, що банк повинен одержувати рівні за обсягами прибутку протягом певного часу [117, с. 27–30]. Ця умова не є характерною для банків в Україні, що зумовлено їх циклічним розвитком, несприятливими економічною і політичними ситуаціями в країні.

Існує кілька різновидів цього методу, виходячи з бази капіталізації. Зокрема, виділяють капіталізацію [14, с. 33]:

- чистого прибутку після сплати податків;
- прибутку до оподаткування;
- суму фактично виплачених дивідендів;
- потенційних дивідендів тощо.

Для оцінювання вартості банку методом капіталізації використовують ставку капіталізації, базою якої є ставка дисконтування. Для отримання ставки капіталізації потрібно ставку дисконтування зменшити на величину середньорічних темпів росту доходу.

Варто зазначити, що цей метод зазвичай використовується з метою коригування проведених раніше оцінок вартості. А використовувати метод капіталізації як єдиний метод оцінювання вартості не доцільно, оскільки достовірність такого результату буде низька. Це зумовлено тим, що цей метод не враховує вартості активів, які перебувають у власності, а саме не враховується залишкова (ліквідаційна) вартість банку.

Метод капіталізації доходу передбачає використання бруто- і нетто-підходів. При використанні нетто-підходу вартість банку визначається як співвідношення чистого прибутку і ставки капіталізації. За бруто-підходу вартість банку – як різниця частки від ділення прибутку до сплати процентів та суми позичкового капіталу на середньозважену вартість капіталу [14, с. 33].

Оцінювач при складанні будь-яких прогнозів прибутку, чистих грошових потоків, а також у процесі інтерпретації (узгодження) результатів повинен дотримуватися принципу розумної обережності оцінок [35].

Метод капіталізації застосовується за умови стабільної зміни обсягів грошових потоків у тривалому періоді.

$$V = CV / I, \quad (2.1)$$

де V – вартість банку;

I – ставка капіталізації;

CV – база оцінки або середньорічний грошовий потік [112, с. 43].

Цей метод доцільно використовувати при задоволенні певних умов, а саме за стабільного і прогнозованого розвитку банківської системи загалом, при політичній і економічній стабільності, відсутності будь-якої інформації щодо зміни власників чи участі в будь-яких операціях злиття чи поглинання. Показники діяльності банку повинні відповідати нормативним значенням Національного банку України. Розвиток банків України на даний час не є прогнозованим, а застосування цього методу до всіх банків не є виправданим.

Сутність методу дисконтування грошових потоків полягає у прогнозуванні майбутніх грошових потоків. Застосування цього методу включає визначення прогнозного періоду (3-8 років), прогнозування грошових потоків банку за прогнозний період та дисконтування цих грошових потоків на дату оцінювання. Завдяки цьому, цей метод враховує дуже важливу характеристику банку – здатність генерувати грошові потоки. Проте цей метод не є універсальним для застосування в українських умов. Застосування методу дисконтування грошових потоків та методу капіталізації передбачають стабільний розвиток банків, стабільні грошові надходження протягом тривалого періоду. Саме ці умови забезпечують достовірність прогнозних розрахунків, які є обов'язковими при оцінюванні вартості банків з використанням дохідного підходу. Домінантними факторами, які впливають на вартість банку, що оцінена методом дисконтування чистих грошових потоків, є величина чистих грошових потоків, що створюється банком за певний проміжок часу, а також ставка дисконтування, що визначається рівнем ризику та дохідністю, характерними як конкретному банку, так і ринку в цілому [41, с. 3].

Аналіз цього методу дозволив виокремити низку недоліків, зокрема:

- 1) велика кількість і складність розрахунків,
- 2) потреба у великому обсязі внутрішньо-управлінської інформації щодо діяльності банку, який оцінюється,
- 3) низька ймовірність забезпечення в майбутньому прогнозованих обсягів грошових потоків,
- 4) кожна з компонентів розрахунку вартості за цим методом становить окрему наукову проблему (прогнозний період, ставка дисконтування, грошові потоки).

Найважливішим моментом при застосуванні методу дисконтування грошового потоку для оцінювання вартості банку є визначення ставки дисконтування. Ставка дисконтування обчислюється з урахуванням таких факторів: наявності різноманітних джерел залучення капіталу, що потребують різних рівнів компенсації; необхідності врахування вартості грошей у часі; фактора ризику, тобто ймовірності одержання очікуваних у майбутньому доходів [14, с. 33].

Дещо іншу схему визначення вартості банку пропонує модель економічної доданої вартості (економічного прибутку), згідно з якою вартість банку дорівнює величині інвестиційного капіталу, збільшеного на надбавку, яка складається з приведеної вартості, що створюється в кожному наступному році. Проте цьому методу також притаманні певні недоліки. Оцінювання вартості, використовуючи модель економічної доданої вартості, не враховує результати діяльності банку в минулому та передбачає використання прогнозних значень його діяльності.

Витратний підхід іноді називають оцінкою вартості банку на основі його активів. Головна ціль використання цього методу полягає в оцінюванні вартості активів за гіпотетичної умови продажу банку [44, с. 238]. У рамках цього підходу застосовують такі основні методи: метод чистих активів і метод ліквідаційної вартості.

Витратний підхід передбачає оцінювання обсягів витрат, які необхідні для відновлення або заміщення об'єкта оцінювання, з урахуванням його зносу. Суть цього підходу полягає в поелементному оцінюванні ринкової вартості всіх

активних і пасивних статей балансу, яка порівнюється з відповідним значенням їхньої балансової вартості. Важливою умовою застосування цього підходу до оцінювання вартості є наявність внутрішньої інформації. А її відсутність унеможливорює використання цього підходу. Варто зазначити, що цей метод є досить трудомісткий і через це рідко використовується серед практиків. При використанні витратного підходу вартість банку розглядається як вартість, що сформувалась на основі понесених витрат. Проте балансова вартість активів і зобов'язань банку внаслідок інфляції, змін кон'юнктури ринку, використаних методів обліку, здебільшого, не відповідає ринковій вартості. Така вартість, відповідно, не може бути основою для здійснення вартісно-орієнтованого управління.

Методу чистих активів притаманні окремі недоліки, що пов'язані перш за все з його простотою і загальністю. Цей метод часто використовується у практиці оцінювання вартості банків в Україні. Зазначений метод не адаптований для оцінювання вартості частини банку, балансова вартість рідко адекватно відображає вартість банк.

У зв'язку з цим існує і спрощений підхід застосування цього методу для оцінювання ринкової вартості банку, а саме за величину чистих активів приймають обсяг власного капіталу або регулятивного капіталу, що і є ринковою вартістю банку. Проте, як показує практика оцінювання вартості банку, власний капітал, чи тим паче регулятивний, є меншим за свою ринкову вартість у декілька разів.

Ще одним методом витратного підходу є метод ліквідаційної вартості і він використовується в разі коли:

- банк перебуває на стадії банкрутства;
- вартість банку в результаті ліквідації може бути вищою, ніж при продовженні діяльності.

Ліквідаційна вартість – це вартість об'єкта оцінки у випадку, якщо об'єкт оцінки має бути відчужений у строк, який є меншим від звичайного терміну експлуатації аналогічних об'єктів [93]. Ліквідаційна вартість може визначатися:

- при ліквідації банку,
- фінансуванні реорганізації банку;
- фінансуванні боржника;
- санації банку.

Метод чистих активів використовується для встановлення обґрунтованої та об'єктивної вартості активів банку, що оцінюються. Чисті активи є об'єктивним показником стійкості та платоспроможності банку, проте слід підкреслити, що їхня вартість не може розглядатись як основа для встановлення ринкової вартості банку ані в разі, коли він розглядається як об'єкт купівлі-продажу, ані при визначенні вартості в процесах вартісно-орієнтованого управління. Цей показник не відображає реальної вартості банку, оскільки не враховує його рентабельності, ситуації на ринку банківських продуктів, державного регулювання галузі, в якій діє об'єкт оцінювання, конкурентоспроможності тощо. Проте, незважаючи на наведені недоліки, досліджуваний показник набув поширення при визначенні вартості у витратному підході, є комплексним і дозволяє враховувати рівень розвитку технології з урахуванням майна, що сформоване за рахунок власних коштів [14, с. 38].

Порівняльний підхід оцінювання ринкової вартості банку охоплює методи, що ґрунтуються на реальних даних про здійснені комерційні угоди купівлі-продажу, злиття і поглинання. Їхня особливість полягає в порівняльному аналізі основних характеристик та параметрів діяльності банків-аналогів з оцінюваним банком, зокрема, величини власного капіталу, обсягу активів, рівня прибутковості, ліквідності, ризикованості, а кінцевий результат оцінювання коригується з врахуванням невідповідності цих показників. Порівняльний підхід оцінювання вартості банку включає такі методи визначення вартості: метод ринкового капіталу, метод банку-аналога і метод галузевих коефіцієнтів.

Ринкові вартості, визначені методами в межах порівняльного підходу дуже часто є різними, оскільки вагомий вплив на вартість має премія за контроль. Проте варто зазначити, що порівняльний підхід широко використовується у практиці оцінювання закордонних банків. Великою перевагою оцінювання

вартості закордонних банків є високий рівень розвитку фондових ринків. Це забезпечує доступність інформації про інвестиційну привабливість банків на основі аналізу курсу акцій того чи іншого банку та інших статистичних даних фондового ринку.

Цей підхід є достатньо простим і не трудомістким. Проте в Україні наразі немає достатніх умов для здійснення обґрунтованого та якісного оцінювання вартості банків у рамках цього підходу.

Окремі економісти зазначають, що доречно скористатися аналогічною інформацією про вартість банків країн СНД, Східної Європи та Балтії. Для більшості інституційних інвесторів ці країни є альтернативним об'єктом інвестування з подібним рівнем ризику та дохідності на вкладений акціонерний капітал. Дані про вартість банків у цих країнах можна використовувати для вартісної оцінки вітчизняних банків (з певними поправками) лише за умови дотримання вимог щодо репрезентативності вибірки щодо об'єкта оцінки [60, с. 50–60].

Застосування методів порівняльного підходу передбачає використання відповідної статистичної бази для оцінювання, а також вибір основних характеристик, на основі яких будуть обиратись банки-аналоги.

У рамках цього підходу популярним є метод закритих угод. Проте інформація щодо вартості вітчизняних банків, що були придбані, не завжди є публічною, а це зумовлює певні труднощі щодо формування такої інформативної бази про купівлю-продаж банків для оцінювачів.

Обрані для порівняння банки мають бути максимально схожі за основними характеристиками з банком, що оцінюється. Проте оскільки обрати банк із відомою ринковою ціною і схожим за основними параметрами, практично неможливо, потрібно обов'язково вносити певні коригування та узгодження в кінцеву вартість банку, враховуючи масштаби діяльності, місце розташування, ринкову стратегію, структуру балансу тощо.

При виборі подібних банків і подальшого коригування ринкової вартості об'єкта оцінювання слід урахувати територіальне розташування і рівень розвитку того ринку, де функціонує банк.

Уважати подібними банками можна ті, що здійснюють свою діяльність на одному ринку або ж характеризуються однаковими перспективами розвитку та типовими ризиками, що спричинені дією зовнішнього середовища. Це зумовлює створення однакових умов функціонування банків.

Також важливу роль відіграє подібність ринкових позицій, оскільки це є вагомим фактором ефективності функціонування, та масштаби діяльності банків.

У результаті різких змін ринкової кон'юнктури при оцінюванні вартості об'єкта із банком-аналогом необхідно вибрати часовий інтервал, який є близьким до дати оцінки, адже цей критерій дає можливість порівнювати банки з подібними умовами функціонування. Вагомим фактором при оцінюванні банків за цим підходом є подібність показників прибутковості, оскільки показники ефективності є віддзеркаленням інвестиційної привабливості банків. Також вагомими є такі структурні характеристики: обсяг та якість кредитного портфеля, особливості складу активів, ступінь розгалуженості мережі, рівень достатності капіталу, ліквідність, кваліфікація менеджменту та чисельність персоналу, технологічний рівень розвитку банку. Ці характеристики мають вагомий вплив на вартість банків і повинні братись до уваги при виборі банків-аналогів.

Проте на практиці оцінювати вплив цих факторів на вартість банку важко, оскільки таке оцінювання вимагає масштабних досліджень, тому зазвичай така вартість банків не завжди є коректною.

Питання вибору кількості критеріїв, за якими обираються банки-аналоги, є достатньо важким, оскільки велика їхня кількість зумовлює трудомісткість процесу відбору банку-аналога і це створює передумови, згідно з якими жоден банк може не відповідати висунутим критерієм. Замала кількість критеріїв може створювати умови, що не сприятимуть об'єктивності порівнянь. Також при відборі критеріїв порівняння слід враховувати інформаційну доступність даних щодо тих чи інших критеріїв.

У літературних джерелах з питань оцінки трапляється значна кількість різноманітних мультиплікаторів, що пропонуються при ринковому (порівняльному) підході. Наприклад: натуральні та фінансові, які, у свою чергу, поділяються на балансові і доходні. До натуральних належать ті, у знаменнику яких – натуральний показник (обсяг продажу у штуках та ін.), а до фінансових – грошовий показник (виручка, прибуток тощо). В основі доходних фінансових мультиплікаторів лежать показники, які розраховуються за даними звіту про фінансові результати. До них належать, наприклад, мультиплікатори «вартість / виручка» (P/S), «вартість / прибуток від реалізації» ($P/Sales\ Margin$ або $P/EBIT$), «вартість / прибуток до сплати податків, відсотків та амортизації» ($P/EBITDA$), «вартість / чистий прибуток» (P/E), «вартість / грошовий прибуток» ($P/Cash\ earnings$), «вартість / чистий грошовий потік від операційної діяльності» ($P/OpFCF$), «вартість / чистий грошовий потік» (P/FCF), «вартість / дивіденди» (P/DIV) тощо. За даними балансового звіту визначаються балансові фінансові мультиплікатори: «вартість / балансова вартість активів» (P/BVA) «вартість / балансова вартість капіталу» (P/BV), «вартість / чисті активи» (P/NAV), «вартість / вартість необоротних активів (будівель, машин та обладнання)» ($P/PP\&E$), «вартість / вартість заміщення чистих активів» (так званий мультиплікатор «*Q Тобіна*») тощо [60, с. 50–60].

У зв'язку з особливостями функціонування банків ряд вищезазначених мультиплікаторів не є придатними для використання при оцінюванні вартості банків, наприклад, натуральні показники не є корисними при оцінюванні вартості саме банків або ж використовують дуже рідко, оскільки результати функціонування банків виражаються зазвичай у грошовому вимірі.

Однією з основних умов застосування методу банку-аналога є дані щодо купівлі-продажу порівнювальних об'єктів. Проте, як ми вже переконались, банки, які стали об'єктом продажу, відрізняються між собою багатьма параметрами, що зумовлює недостатньо точну оцінку, здійснену за цим підходом. Кінцевий результат оцінювання вартості банку слід коректувати, зважаючи на низку відмінностей банків-аналогів.

Згідно з існуючими підходами [51, с. 194; 48; 61], цей метод використовується за дотримання певних умов. А саме: банки-аналоги повинні бути продані в період, близький до оцінювання вартості банку, котрий оцінюють, також повинні бути відсутні будь-які спекулятивні дії щодо передавання прав власності, а також банки-аналоги не можуть бути поглинутими іншими банками, оскільки вартість в такому разі не відображає реальної величини. Банки-аналоги повинні бути схожими за основними показниками, зокрема:

- величина банку (дохід, вартість активів);
- асортимент пропонованих банківських операцій і продуктів;
- технологічна і технічна оснащеність;
- рівень ризиків і величина капіталу;
- дотримання нормативних вимог НБУ та ін.

Якщо є розбіжності між зазначеними параметрами банків-аналогів, доцільніше використовувати мультиплікатори, зокрема:

- вартість банку / капітал;
- вартість банку / прибуток;
- вартість активів / вартість банку;
- вартість банку / грошовий потік та ін.

Однак варто зазначити, що для оцінювання вартості вітчизняних банків найкраще використовувати такі мультиплікатори: співвідношення вартості (ринкової капіталізації або вартості купівлі-продажу) до балансової величини власного капіталу банку і відношення його вартості (ринкової капіталізації або вартості купівлі-продажу) до величини чистого прибутку за останній звітний рік. Обидва мультиплікатори не тільки розповсюджені у практиці оцінювання банків на основі ринкового підходу, а й узгоджуються з іншим підходом – дохідним, що дозволяє забезпечити необхідний рівень об'єктивності оцінюваної вартості з позицій різних учасників ринку, які впливають на формування справедливої ринкової вартості акцій банків [60, с. 50–60].

Метод ринкового капіталу часто використовується для оцінювання вартості банків у країнах із розвинутими та добре функціонуючими фондовими ринками і

значною часткою банківських акцій у лістингу фондових бірж. У вітчизняних умовах цей метод не доцільно використовувати. Можливості проведення аналогій з угодами злиття і поглинання у США, Японії чи Великобританії є не виправданими, оскільки інформація щодо операцій про банки, котра могла б використовуватись як база для оцінювання, може викривляти реальну вартість українського банку, а розвиток сучасного фондового ринку не дозволяє застосовувати цей метод. Отже, процес оцінювання вартості банків за цим методом характеризується низкою недоліків:

- збір необхідної інформації – на жаль, не завжди публічно розміщуються дані щодо ціни угоди, зазвичай дані подаються наближені;
- зіставлення списку аналогічних банків, зокрема, слід зазначити, що дуже важко сформувати групи схожих за своїми параметрами і показниками ефективності, і водночас, щоб угода відбулась в часовому околі до дати оцінки; розмір у цьому разі є найважливішим критерієм складання остаточного списку аналогів;
- внесення підсумкових коректувань, що усувають відмінності в параметрах банку;
- недостатньо розвинений, малоактивний фондовий ринок, на якому акціями банків активно не торгують, що унеможлиблює застосування методу ринку капіталу;
- інформація про операції на ринку корпоративного контролю є фактично закритою, інформація про продаж пакетів акцій банків практично не публікується в засобах масової інформації, що ускладнює застосування методу банків-аналогів;
- використання інформації про продаж банків у розвинутих країнах (США, Японії та ін.) для порівняння з вітчизняними банками є некоректним, оскільки різні рівні економічного розвитку і функціонування банківських систем цих країн унеможлиблюють застосування метод банків-аналогів.

Метод галузевих коефіцієнтів передбачає обчислення вартості банку за допомогою місцевого індексу ділової активності, що використовується як

коефіцієнт. Цей коефіцієнт заснований на даних аналогічних компаній, що були продані нещодавно. Для різних галузей притаманні різні коефіцієнти, наприклад у книзі «Повний посібник із придбання компанії» Річарда Сноудена зазначено такі приклади визначення вартості на основі певних галузевих коефіцієнтів [74]:

- туристичні агентства – від 0,05 до 1 помножити на річний валовий прибуток від продажу;
- рекламні агентства – 0,75 помножити на річний валовий прибуток від продажу;
- компанії роздрібної торгівлі – від 0,75 до 1,5 помножити на річний чистий прибуток + товари + обладнання.

Проте це занадто спрощений метод оцінювання, що не дає адекватної оцінки вартості банку, оскільки не враховує особливостей об'єкта оцінки і не враховує особливості кожного окремого банку.

Для точніших розрахунків існує практика використання кількох мультиплікаторів, ураховуючи рівень достовірності, за допомогою експертного методу. У такому разі вартість банку становитиме:

$$VR = \sum_{i=1}^n (X_i \times M_i \times w_i), \quad (2.2)$$

де VR – вартість банку;

n – кількість показників діяльності, використаних при оцінюванні вартості банку;

X_i – i -й показник діяльності оцінюваного банку;

M_i – мультиплікатор за i -м показником;

w_i – вага i -го мультиплікатора [51, с. 194; 114].

Проте експертна оцінка також характеризується певним рівнем суб'єктивності, що може зумовити недостатню точність розрахунків.

При застосуванні методу банків-аналогів для оцінювання вартості використовують фактичні ціни купівлі-продажу аналогічних банків. За базу береться вартість (наприклад акції), яка встановлюється ринком, і вносяться корегування. Цей метод базується на інформації, одержаній в минулому і

відображає фактично досягнуті результати діяльності банку. Крім того, порівняльний підхід, як і витратний, не враховує перспектив розвитку банку, оскільки передбачає використання ретроспективних даних.

Дослідження переваг і недоліків цих методичних підходів (табл. 2.6) показало, що наявні підходи не повною мірою задовольняють потребу в інформації про вартість управлінський склад банку і його власників, оскільки через недостатню адаптованість до умов сучасного банківського ринку в Україні не дають повної інформації щодо формування вартості.

Таблиця 2.6

Переваги і недоліки методів оцінювання вартості банків [10], [86]

Підходи до оцінювання вартості банку	Переваги	Недоліки
Дохідний	✓ оцінює найважливішу характеристику банку - здатність генерувати потоки грошових коштів; ✓ враховує часовий фактор вартості майбутніх потоків грошових коштів; ✓ дозволяє враховувати під час розрахунку ставки дисконтування різноманітні ризики; ✓ найкращим чином підходить для аналізу інвестиційної привабливості та становить значний інтерес для інвесторів; ✓ спрямований на перспективу діяльності.	✓ значною мірою залежить від реалістичності і точності прогнозів подальшого розвитку банку; ✓ існують складності у розрахунку ставки дисконтування; ✓ складність в отриманні необхідної інформації; ✓ не розглядає ретроспективні результати діяльності.
Витратний	✓ оцінює відтворювану вартість майна у поточних цінах; ✓ враховує поточну і довгострокову заборгованість; ✓ визначає ліквідаційну вартість банку; ✓ простота розрахунку; ✓ легкість одержання необхідних даних.	✓ не враховує потенціал банку генерувати грошові кошти; ✓ значно залежить від облікової політики банку і процесу оцінювання основних засобів; ✓ обмеженість цілей застосування; ✓ складність одержання інформації про ринкову вартість статей балансу; ✓ не відображає інвестиційної складової банку.
Порівняльний (ринковий)	✓ простий у технічному використанні; ✓ показує реакцію ринку за використання реальної практики купівлі банківського бізнесу; ✓ не потребує прогнозу.	✓ трудомісткий в плані підбору аналогів; ✓ необхідним є великий обсяг даних; ✓ використовує не точні дані щодо подібних банків і подібних угод, а середньогалузеві показники; ✓ не враховує цілей оцінювання вартості банку; ✓ не враховує ні минулих, ні майбутніх результатів діяльності; ✓ залежить від даних фондового ринку;

		✓ базується на поверхневому аналізі банку, що не дає можливості фундаментально аналізувати вартість банку.

Методи порівняльного і дохідного підходів, зокрема метод оцінки з використанням мультиплікаторів вартості та дисконтування грошових потоків, забезпечують отримання достовірних результатів формування вартості. Адже при оцінюванні вартості за порівняльним підходом використовуються дані банків-аналогів, що враховують особливості формування вартості банків України. Оскільки міжнародні порівняння в цьому разі є некоректними в силу різних умов формування вартості (попит, зовнішньоекономічна ситуація, трансперантність). Проте присутні й фактори, що не сприяють якісній оцінці. Це, першу за все, неефективний ринок корпоративного контролю, а також зазвичай недостовірна або й узагалі відсутня інформація щодо переговорів і результатів здійснення угод купівлі-продажу. За даними західних спеціалістів, у 90% випадків застосовується метод оцінювання вартості в межах дохідного підходу [65]. Таке оцінювання дає можливість визначити його можливі перспективи розвитку, в чому полягає найсуттєвіша перевага над іншими методами, наведеними вище. Тому дохідний підхід, здебільшого, є одним з найефективніших методичних підходів оцінювання вартості банку.

Отже, усі підходи щодо оцінювання вартості банку є доволі складними внаслідок об'єктивних і суб'єктивних чинників (прогнозні дані, індивідуальність і специфічність кожного банку, повнота інформації).

Зважаючи на складний характер самого методичного інструментарію оцінювання вартості банків, який ґрунтується на врахуванні великої кількості різноманітних аспектів банківського бізнесу, а також на обмежені можливості щодо застосування багатьох його складових у вітчизняних умовах, про що наголошувалося вище, важливим є удосконалення наявних методичних підходів оцінювання.

Проміжним етапом визначення вартості банків є оцінка та аналіз основних показників банківської діяльності, що відображають формування вартості банку

(табл. 2.7). Основною проблемою використання таких показників ефективності банку, як *ROA* (рентабельність сумарних активів – *return on assets*), *ROE* (рентабельність власного капіталу – *return on equity*), *ROI* (рентабельність інвестицій – *return on investment*), чистий прибуток на акцію (*Earnings per Share – EPS*), є те, що вони, по-перше, не враховують вартості капіталу, який є джерелом фінансування банку, а по-друге, є показниками, що демонструють короткостроковий результат банку.

Недоліком ігнорування вартості інвестованого в банк капіталу є те, що позитивний показник рентабельності може бути замалим для того, щоб сплачувати відсотки із заборгованості перед кредиторами, що може призвести до банкрутства.

Таблиця 2.7

Система показників, що пов'язані з формуванням вартості банків [14, 58, 72, 73]

Показник	Характеристика	Розрахунок
Коефіцієнт капіталізації	Визначає питому вагу капіталу в загальній сумі джерел банку	Капітал / Пасиви
Дохідність капіталу	Визначає величину прибутку на одиницю капіталу	Чистий прибуток / Власний капітал
Чистий прибуток у розрахунку на одну акцію	Показує, яка величина чистого прибутку припадає на одну акцію	Чистий прибуток / Кількість простих акцій
Мультиплікатор капіталу	Відображає рівень ризику банку	Активи / Капітал
Прибутковість активів	Характеризує величину прибутку на одиницю активів	Чистий прибуток / Активи
Дохідність активів	Визначає величину доходу, що припадає на одиницю активів	Дохід / Активи

Ми вважаємо, що небезпека короткостроковості показників ефективності банку, розрахованих на основі бухгалтерського прибутку полягає в тому, що для досягнення короткострокового поліпшення чистого прибутку банк може зумовити скорочення бюджетів на науково-дослідні та дослідницько-конструкторські роботи чи на інші інвестиції, тим самим знижуючи можливі прибутки банку в майбутньому.

Формування системи вартісно-орієнтованих показників пройшло певний еволюційний шлях розвитку. Цей процес розпочався з розробки та впровадження

методики оцінки створеної вартості для акціонерів (показник акціонерної доданої вартості – *SVA*). В основу цієї методики було покладено ідею щодо комплексного управління операційною, інвестиційною та фінансовою стратегією банку з метою забезпечення максимізації вартості для акціонерів. Акціонерна додана вартість є важливим цільовим індикатором у процесі стратегічного планування, моделювання діяльності банку, а також для мотивації спеціалістів [60, с. 50-60; 61].

Відмінними показниками ефективності та результативності діяльності банку є показники, які враховують вартість інвестованого капіталу. Серед них найчастіше використовуються методики «економічної доданої вартості» (*Economic Value Added – EVA*) і «грошової доданої вартості» (*Cash Value Added – CVA*), «загальний прибуток бізнесу» (*Total Business Return*).

В практиці найчастіше використовують показник економічної доданої вартості. Згідно з цією методикою вартість банком створюється у разі, якщо витрати на інвестований капітал є меншими порівняно з операційним чистим прибутком. Чим більша ця різниця, тим, відповідно, і більша додатково створена вартість банком. Ключовою відмінністю від моделі дисконтованих грошових потоків є орієнтованість методик у часі. Показник економічної доданої вартості є своєрідним індикатором ефективності виконання стратегічних та оперативних цілей.

На початку нового століття внаслідок еволюції теорії вартісно-орієнтованого управління виникли нові вимірники вартості, які повинні були подолати проблеми традиційних вартісно-орієнтованих показників. Насправді вони набули тільки обмеженого поширення, оскільки в цілому пропоновані вимірники привнесли невелике покращення порівняно з традиційними. Водночас впровадження нових вимірників може бути досить витратним, що негативно позначається на темпах їх запровадження. Серед нових концепцій, які з'явилися на початку нового століття, потрібно відзначити: фінансово-економічну додану вартість, вартість майбутнього зростання, індекс доданого багатства, дохід за вирахуванням без ризикових процентних витрат [60; 61].

Також у сучасних ринкових умовах банки не можуть нехтувати таким важливим фактором формування вартості, як нематеріальна складова. Завдяки наявності й ефективному використанню НМА можна створювати цінність банку шляхом збільшення грошових потоків.

Коефіцієнт «капіталізація / балансова вартість» (відношення ринкової вартості капіталу банку і чистої балансової вартості його активів) часто використовують з метою зосередження уваги на нематеріальних активах [55]. Різницю між цими вартостями в основному становить вартість репутації.

Існує низка методик визначення вартості нематеріальних ресурсів кредитної організації. Більшість методик дозволяє визначити їхню величину на основі великої кількості відносних величин – коефіцієнтів. Серед них можна виділити ряд основних методів визначення вартості нематеріальних ресурсів щодо оцінювання [55]:

1. На основі інформаційної продуктивності (П. Страсман). Для вимірювання ефективності він пропонує показник *ROM* - дохід на менеджмент (return-on-management). Оцінювання ефективності менеджменту полягає у визначенні тієї частини чистого доходу організації, яка може бути віднесена на «мистецтво та інтелект управління». Для того, щоб визначити цю величину, вводяться поняття «витрати інформаційного менеджменту» (що включають витрати на реалізацію послуг, управління фірмою і витрати на розвиток) і доходу, який додано нематеріальними активами (надлишковий дохід, що отримується внаслідок високої прибутковості капіталу). Частина чистого доходу фірми, яку відносять безпосередньо на вклад у нематеріальні активи організації, дозволяє розрахувати їхню вартість методом дисконтування.

2. На основі вартості, доданої нематеріальними активами (А. Пулік). Додана вартість створюється капіталом банку, який складається з трьох частин: матеріальні засоби виробництва (фізичний капітал); фінансово-кредитні ресурси (фінансовий капітал); трудові ресурси (нематеріальні активи). Додана вартість складається з оплати праці та прибутку банку.

3. На основі вже відомої величини ринкової вартості банку, яка визначається, головним чином, за зміни власника. У цьому разі вартість нематеріальних активів дорівнює різниці між ринковою вартістю банку і вартістю його чистих активів за балансом.

У рамках методу вартості чистих активів в оцінці виявляються й оцінюються нематеріальні активи, у тому числі й ділова репутація, вартість якої обчислюється методом надлишкових прибутків. Метод заснований на припущенні про те, що надлишковий прибуток приносять банку не відображені в балансі нематеріальні активи, що забезпечують прибутковість на активи або на власний капітал вище від середньогалузевого рівня. Вартість ділової репутації визначається шляхом капіталізації надлишкового прибутку.

Однак, попри те, що ці методи є основними у вимірі величини вартості нематеріальних активів банку, вони володіють деякими недоліками, які є серйозним обмеженням в їх використанні, оскільки визначення вартості йде зворотнім шляхом – від досягнутих фінансових результатів і на основі вже відомої величини ринкової вартості власного капіталу.

Сьогодні банки України мають дуже низький відсоток нематеріальних активів у загальній балансовій вартості, у той же час ринкова вартість додатково неврахованих нематеріальних активів в одному і тому ж банку може становити 15–20% і більше. Найбільша питома вага нематеріальних активів у складі балансової вартості на 01.01.2012 р. була в ПАТ «ОТП-банку» (4,27%), ПАТ «Укрсоцбанку» (5,32%), ПАТ «Райффайзен банку Аваль» (7,83%), ПАТ «Фінанси та кредит» (7,12%).

Для підтвердження ролі нематеріальних активів у створенні ринкової вартості банку надзвичайно важливим є питання оцінки їхнього впливу. У процесі дослідження було використано метод оцінки впливу нематеріальних активів на ринкову вартість банку на основі регресійного аналізу.

Вплив нематеріальних активів на ринкову вартість банків визначається за допомогою рівняння регресії, що враховує дані низки банків, які були придбані повністю або частково у 2006–2012 роках і дані яких є у вільному доступі.

Аналіз рейтингових і статистичних даних банків у світовій економіці свідчить про те, що ціна нематеріальних активів сьогодні становить основу для створення високого рівня конкурентоспроможності банку [8, с. 52]. Це, у свою чергу, сприяє більш якісному та широкому доступові до фінансових ресурсів у масштабах міжнародних економічних відносин.

У зарубіжній практиці оцінювання вартості банків враховують вартість «гудвілу», оскільки він є цінним нематеріальним активом банку. У складі нематеріальних активів зарубіжних установ гудвіл посідає особливе місце [35, с. 119]. Окремі науковці визначають гудвіл як різницю між вартістю установи при купівлі та вартістю його чистих активів [9, с. 119]. Часто вартість гудвілу прирівнюється до вартості інтелектуального капіталу банку.

Удосконалення обліку нематеріальних активів в фінансовій звітності банку повинно відбуватися з врахуванням своєчасності, комплексності для кінцевого користувача (інвестора-аналітика), достовірності та повноти [56, с. 73].

Необхідність визначення ринкової вартості банків зумовлена такими чинниками як доступ іноземного капіталу у банківську систему України, активізація процесів злиття, приєднання та придбання банківських установ, пошук шляхів максимізації власного капіталу тощо.

У вітчизняній і зарубіжній економічній літературі для оцінки ринкової вартості суб'єктів господарювання пропонуються різні методичні підходи. Однак сфера їх використання є обмеженою. Тому в практиці господарювання кожний дослідник намагається обґрунтувати свої підходи. В даній роботі основна увага приділена обґрунтуванню методів оцінки вартості банків в процесі їх реорганізації. В основу вибору таких методів покладений вартісно-орієнтований підхід до управління банком, який націлений на максимізацію вартості компанії у довгостроковій перспективі. У більш вузькому значенні цей термін можна трактувати як модель оцінки результативності бізнесу [81, с.71]. Автор зазначає, що вартісно-орієнтований менеджмент означає не управління вартістю, а навпаки, що управління вартістю є базою для управління компанією [81, с.77]. С. Савлук вказує, що проблему оцінки вартості банку можна розглядати у двох

площинах: як оцінку суспільної вартості банку, що є суб'єктом ринкових відносин в результаті діяльності якого створюється суспільна додана вартість, та як оцінку його ринкової вартості, яка створює додану вартість для власників банку [77, с.19].

Вартісно-орієнтований менеджмент включає три основні складові: стратегію банку, корпоративні фінанси, корпоративне управління.

Сучасна стратегічна мета діяльності банку - це максимізація його ринкової вартості і на цих засадах збільшення прибутковості капіталу його акціонерів (засновників). Рішення в сфері корпоративних фінансів повинні забезпечувати створення прибутку, тобто перевищення доходів на капітал витрат на його залучення. Корпоративне управління – це економічні відносини, які регулюють перерозподіл прав власності та права контролю над компаніями чи банками. Отже, вартісно-орієнтований підхід до управління банком полягає у максимізації вартості банку, що включає отримання довгострокового прибутку, потенційне зростання обсягу операцій, допустимий рівень ризику для кредиторів, підвищення ринкової вартості акцій банку та стабільні дивіденди.

З метою впровадження вартісно-орієнтованого підходу до управління банком виокремлюють такі види вартості банків:

- суспільна вартість банку, яка є його споживчою вартістю і визначається доданою суспільною вартістю, яка створюється в процесі трансформації пасивів у дохідні активи;

- ринкова вартість – це сума коштів, яка прийнятна для продавця і покупця при купівлі-продажу чи реорганізації банку;

- внутрішня (теоретична) вартість – це вартість сформована на основі фундаменталістського підходу за якого вона оцінюється на основі моделі дисконтування прогнозованих грошових надходжень і виплат пов'язаних із володінням об'єктом інвестування;

- балансова вартість – це вартість, яка сформована на основі балансу і прирівняна до вартості чистих активів банку;

- ліквідаційна вартість – це залишок коштів, які отримують учасники банку у

разі ліквідації активів та виплати забов`язань.

При реорганізації банків для оцінки їх вартості використовуються три основних підходи: витратний (майновий), дохідний і порівняльний (ринковий), при цьому кожен з них містить сукупність власних спеціальних методів. І. Івасів у межах цих підходів усі моделі та методи оцінки поділив на дві групи: відносної оцінки та прямої оцінки(табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Методи оцінки вартості банків [81]

Порівняльний підхід	Методи відносної оцінки	- метод ринку капіталу (компанії аналогу)			
		- метод угод			
		- метод галузевих коефіцієнтів			
Витратний підхід	Методи прямої оцінки	Методи чистих активів	- на базі вартості заміщення		
			- на базі ліквідаційної вартості		
Дохідний підхід		Методи грошових надходжень	Методи грошових надходжень	- модель дисконтування грошових потоків	
				- модель скоригованої поточної вартості	
				- модель дисконтування дивідендів	
	Методи залишкового прибутку	- модель дисконтування залишкового операційного прибутку			
		- модель дисконтування залишкового чистого прибутку			

Порівняльний метод ґрунтується на даних оприлюднених котирувань банківських акцій на фінансових ринках і порівнянні фінансових коефіцієнтів банків-аналогів. При цьому визначається оціночні мультиплікатори, які визначаються співвідношенням ринкової вартості однієї акції до певного фінансового показника. Авторський колектив Центру наукових досліджень НБУ зазначає, „... оскільки базою для порівняння в даному методі служить ціна однієї акції в чистому вигляді, використання методу можливе для визначення міноритарних пакетів акцій” [35, с.61].

Розрахунок оцінних мультиплікаторів включає визначення: по-перше, ціни акції по вибраній групі банків, які мають аналогічні характеристики, такі як величина активів, чи розмір капіталу; по друге, фінансових показників, які

слугуватимуть базою мультиплікатора, а саме прибуток, вартість чистих активів, капітал і т.д.

Для оцінювання вартості банків широкого використання набув мультиплікатор «ціна/балансова вартість акціонерного капіталу» (Price/Book Value of Equity – P/BE або P/BV – у скороченому варіанті), який визначається відношенням ринкової ціни однієї акції банку до балансової вартості акціонерного капіталу, що доводиться на одну акцію. Слід зазначити, що оптимальним показником є значення більше 1. У випадку коли, ринкова капіталізація банку нижча за балансову, мультиплікатор стає меншим 1.

Метод угод (продажів) використовується для визначення ціни придбання банку загалом, або його контрольного пакету акцій і базується на дослідженні ціни придбання банків-аналогів. Даний метод дозволяє визначити ціну контрольного або повного пакету акцій із врахуванням премії (надбавки).

Метод галузевих коефіцієнтів ґрунтується на статистичних спостереженнях за ціною продажу та придбання банків із врахуванням ряду визначальних характеристик.

На думку І. Івасіва, для оцінки вартості компанії слід використовувати коефіцієнт ринкової ціни акції до прибутку на одну акцію (P/E) або коефіцієнт кратності. Коефіцієнт кратності показує, скільки інвестор згоден платити за участь у розподілі прибутку компанії. Розраховується діленням курсу акції на коефіцієнт прибутку на одну просту акцію [81, с.82]. Методику відносного оцінювання вартості доцільно доповнити коефіцієнтами, як ринкова ціна акції / дохід на одну та ринкова ціна акції / балансова вартість акції.

Витратний метод до оцінки ринкової вартості банку ґрунтується на методах чистих активів та ліквідаційної вартості. Метод чистих активів базується на ринковій оцінці кожного активу і зобов'язання банків і визначається як різниця між вартістю активів та зобов'язань, що виражається формулою:

$$V_b = P_a - P_z + P_d, \quad (2.3)$$

де V_b - ринкова вартість банку;

P_a - вартість активів

Pz - вартість зобов'язань

Pd – банківська франшиза (премія).

Метод ліквідаційної вартості базується на ліквідаційній вартості активів збанкрутілої установи з врахуванням витрат, які будуть понесені під час з їх реалізації з врахуванням прямих витрат на здійснення ліквідаційних процедур. Учені Центру наукових досліджень НБУ виділяють 3 етапи застосування методу ліквідаційної вартості:

1 етап. Розробляється календарний графік ліквідації активів банку.

2 етап. Здійснюється по елементна оцінка активів банку за методом чистих активів;

3 етап. Ліквідаційна вартість=валова виручка від ліквідації активів банку-величина прямих витрат на ліквідацію [29, с. 79]

Ефективна реорганізація проблемних банків є важливим елементом забезпечення фінансової стабільності банківського сектора. При виборі стратегії реорганізації слід враховувати мотиваційні механізми та існуючі форми та методи реорганізації. Оцінка вартості банків на основі дохідного, витратного та ринкового методів є основою для їх консолідації, нарощування капіталізації та розширення спектра операцій і послуг. Розрахунок синергетичних ефектів від злиття та поглинання банків та премії, яка б відображала ринкову оцінку банку є важливим елементом вартісно-орієнтованого менеджменту у банківській сфері.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ФОРМ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

3.1. Удосконалення санаційної підтримки реорганізаційних процедур в банківській сфері

Функціонування банківської системи України в умовах фінансової нестабільності, як було нами відмічено у II розділі, засвідчило необхідність застосування антикризових заходів щодо відновлення діяльності слабких і нежиттєздатних банків, зокрема їх санаційної підтримки в процесі здійснення реорганізаційних процедур.

Система заходів щодо фінансового оздоровлення проблемних банків формується з урахуванням їх економічної доцільності та спрямованості на реалізацію таких завдань: підтримку ліквідності, зміцнення ресурсної бази і забезпечення платоспроможності, рекапіталізацію банків, попередження банкрутства окремих установ, у яких наявні фінансові труднощі, підтримку кредитної активності банків. Реалізація зазначених завдань потребує взаємоузгодженості дій на мобілізацію зусиль як з боку банківських установ, так і держави в особі Національного банку України й органів банківського нагляду і контролю.

Санаційна підтримка реорганізаційних процедур у банківській сфері, на нашу думку, являє собою комплекс заходів з мобілізації як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових резервів, спрямованих на нейтралізацію можливих причин кризи й зумовлених ними проблемних аспектів, виявлення і розвиток сильних сторін у діяльності тих банківських установ, які перебувають у кризовому стані з метою відновлення їх платоспроможності, ліквідності та фінансової стабільності.

В наведеному формулюванні суть даного поняття розкрита з точки зору джерел фінансування, заходів щодо реалізації та мети санаційної підтримки реорганізаційних процедур, що дозволило сформулювати комплексний підхід щодо розробки моделі санаційної підтримки реорганізаційних процедур з урахуванням

послідовності етапів щодо здійснення заходів із фінансового оздоровлення банківської установи (рис. 3.1).

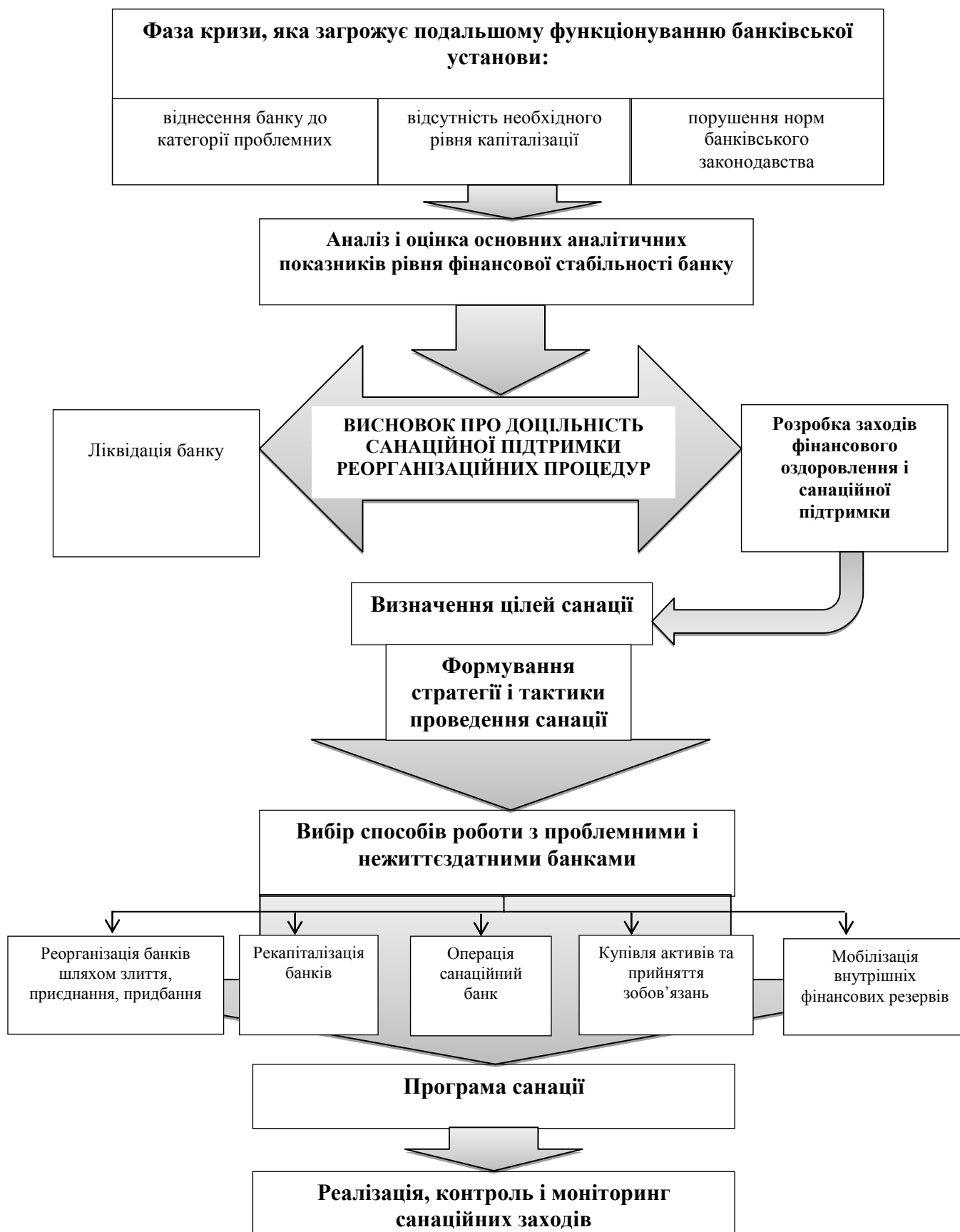

Рис. 3.1. Модель санаційної підтримки реорганізаційних процедур у банківській сфері

Наведена модель санаційної підтримки реорганізаційних процедур дозволяє приймати ефективні управлінські рішення з питань доцільності здійснення реорганізації й конкретизує послідовність етапів щодо здійснення заходів з фінансового оздоровлення проблемних банків. Вважаємо необхідним розкрити більш детально запропоновані заходи й окреслити інструментарій їх реалізації.

Першочерговим етапом в даному процесі є ідентифікація, аналіз і оцінка чинників, які обумовили кризовий стан банківської установи, зокрема недостатній рівень капіталізації, систематичне порушення норм банківського законодавства, віднесення органами банківського нагляду даної установи до категорії проблемних та неплатоспроможних. Наявність проблем капіталізації, порушення вимог щодо повернення коштів вкладникам й кредиторам та неефективне функціонування банківських установ свідчить про кризовий стан, що обумовлює потребу комплексної оцінки фінансово-економічних показників їх діяльності й ідентифікації глибини кризи з обґрунтуванням можливості відновлення ліквідності та платоспроможності.

На основі виявлення окремих проблемних аспектів діяльності банківських установ виникає необхідність проведення комплексного аналізу та оцінки основних аналітичних показників рівня фінансової стабільності, які згруповані у 4 групи: коефіцієнти фінансової стійкості (надійності, фінансового важеля, участі власного капіталу у формуванні активів, захищеності дохідних активів власним капіталом, мультиплікатора капіталу); показники ділової активності (коефіцієнти доходності активів, кредитної активності, проблемних кредитів, ефективності використання платних пасивів, витратності активів, співвідношення виданих кредитів до залучених депозитів, додана вартість, вартість працюючих активів); показники ліквідності (коефіцієнти загальної ліквідності, миттєвої ліквідності, співвідношення високоліквідних активів до робочих); показники прибутковості та ефективності (прибутковість активів, прибутковість капіталу, чиста відсоткова маржа, чистий спред, коефіцієнт дієздатності, коефіцієнт співвідношення

комісійних і процентних доходів, коефіцієнт ефективності витрат, коефіцієнт витрат на покриття ризиків, рівень адміністративних витрат, рівень витрат на 1 грн. прибутку). На підставі отриманих розрахункових значень здійснюється порівняння фактичних значень з визначеними нами нормативними та розрахунковими, визначається ступінь їх відхилення у позитивному чи негативному напрямі, аналізується динаміка отриманих значень показників та причинно-наслідкові зв'язки виявлених тенденцій, що є підставою для формулювання висновку щодо достатності фінансового забезпечення і санаційної спроможності банківської установи.

Санаційна спроможність – це наявність у банку, який віднесений до категорії проблемних і перебуває у кризовому стані, фінансових, організаційних і правових можливостей, які визначають його спроможність до здійснення фінансової санації. До загальних передумов санаційної спроможності банку відносимо наявність у нього потенціалу для подальшого успішного функціонування, а саме: конкурентних переваг на ринку, внутрішніх і зовнішніх джерел для підвищення рівня капіталізації, наявність програми фінансового оздоровлення, реальної та дієвої санаційної концепції й плану санації.

У подальшому формується висновок щодо доцільності санаційної підтримки реорганізаційних процедур. Якщо він негативний – приймається рішення щодо порушення процедури банкрутства та ліквідації банку, яка може бути здійснена 1) за рішенням власників банку; 2) у разі відкликання Національним банком України банківської ліцензії з власної ініціативи або за пропозицією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. У випадку позитивного висновку здійснюється розробка заходів фінансового оздоровлення і санаційної підтримки банківської установи з визначенням цілей (підвищення ефективності діяльності, зниження частки проблемних кредитів, підвищення рівня капіталізації тощо), формуванням стратегії і тактики санації.

Проведення заходів санації передбачає 2 види цілей: оперативні (короткострокові) та стратегічні (довгострокові). У перелік найбільш важливих оперативних цілей доцільно включати: забезпечення платоспроможності,

ліквідності, оптимізацію грошових потоків, управління прибутковістю та ефективністю. Стратегічною метою санації є забезпечення життєздатності й конкурентних переваг банку на ринку продуктів і послуг.

Формування стратегії і тактики проведення санації здійснюється на основі розробки різних типів санаційних заходів, а саме: фінансово-економічних, організаційно-правових, маркетингових та соціальних.

В процесі санації особлива увага приділяється заходам фінансово-економічного характеру, які відображають відносини з приводу формування й використання фінансових джерел оздоровлення банку. Заходи організаційно-правового характеру спрямовуються на вдосконалення систем управління банком й побудову адекватних організаційних структур, які сприяють зміцненню його ринкових позицій і враховують специфічні особливості банку як фінансово-кредитної установи. У даному контексті доцільно виокремити 2 види санації:

- 1) збереження існуючого юридичного статусу проблемного банку;
- 2) із зміною організаційно-правової форми та статусу проблемного банку шляхом реорганізації.

Маркетингові заходи санаційної підтримки банків пов'язані із визначенням конкурентної позиції банку на ринку банківських продуктів і послуг, розвитком й впровадженням інноваційних банківських продуктів та пошуком санаційних резервів у їх операційній діяльності.

Санаційні заходи соціального характеру спрямовані на створення систем захисту працюючих, пов'язаних із можливим скороченням зайвого персоналу й розробкою адекватних систем захисту інтересів акціонерів в процесі реорганізації банківської установи.

При реорганізації банків у формі об'єднання бізнесу, важливим елементом є збереження прав міноритарних акціонерів шляхом справедливого розрахунку коефіцієнта конвертації акцій або коефіцієнта обміну, який забезпечує інтеграцію бізнес процесів шляхом переходу на єдину акцію або потребу викупу їх у акціонерів установи, яка підлягає приєднанню. Перехід на єдину акцію – це один із різновидів злиття який передбачає отримання низки переваг для учасників

операції, таких як: консолідація капіталу, зобов'язань і грошових потоків в рамках однієї юридичної особи; інтеграція бізнес-процесів; більш широкий доступ до фінансових ринків; підвищення конкурентних переваг, інвестиційної привабливості та ринкової вартості банків учасників реорганізації. Поруч з цим, недоліками переходу на єдину акцію слід вважати можливі зміни структури власності на акціонерний капітал об'єднаних установ, значні витрати. Досвід країн ЄС свідчить, що коефіцієнт обміну акцій може бути визначеним одним із таких методів: метод чистих активів (вартість чистих активів компанії) – це різниця між активами та заборгованістю за ринковими цінами або „патримоніальний” метод; ринковий метод – ринкова ціна порівняльних компаній – метод „публічних компаній”; метод грошових потоків – метод дисконтування грошового потоку до чистої поточної вартості; метод результатів, який подібний до методу грошових потоків, але передбачає 100% виплату дивідендів; змішані методи.

Коефіцієнт конвертації акцій (SWAP RATIO) – розрахункова величина, яка характеризує співвідношення обміну акцій приєднаної установи на акції об'єданого або новоствореного банку. Даний показник визначає, скільки потрібно акцій або їх дробових часток, щоб отримати одну акцію банку, створеного в результаті реорганізації. Коефіцієнт конвертації акцій (Кконв.) пропонуємо визначати як співвідношення вартості акцій об'єднаних банківських установ до вартості акцій банку, що приєднується шляхом реорганізації, що виражається формулою:

$$K_{\text{конв}} = P_a / P_p, \quad (3.1)$$

де P_a – вартість акцій об'єднаних банківських установ ;

P_p – вартість акцій банку, що приєднується шляхом реорганізації.

Відповідно величина, обернена даному коефіцієнту виражає кількість акцій об'єднаної компанії, які отримає акціонер банку , що реорганізується в обмін на одну свою акцію.

$$O_a = 1 / K_{\text{конв}} \quad (3.2)$$

Далі здійснюється вибір альтернативних напрямів роботи з проблемними і

нежиттєздатними банками до яких нами віднесено 1) реорганізацію банків шляхом злиття, приєднання, придбання; 2) рекапіталізацію за участю держави; 3) операцію санаційний банк; 4) купівлю активів та прийняття зобов'язань; 5) мобілізацію внутрішніх фінансових резервів. Зазначені заходи можливо застосовувати відокремлено чи у їх поєднанні та взаємозв'язку.

Санаційна підтримка реорганізації банків шляхом злиття, приєднання, придбання є високоефективним засобом, який забезпечує зміцнення капітальної бази, розширення масштабів діяльності, доступ до нових джерел фінансового забезпечення заходів з фінансового оздоровлення, раціоналізацію управлінської структури з урахуванням економічної доцільності, оптимізацію систем управління банківськими ризиками, підвищення ефективності контролю та моніторингу реалізації запланованих заходів. Такий вид санаційної підтримки спрямований на реорганізацію банківської установи із зміною юридичного статусу особи та є доцільним лише у випадку, коли в іншого банку достатньо фінансових ресурсів для погашення заборгованості проблемної установи. Необхідно також враховувати, що при цьому інвестор керується принципом позитивного синергетичного та економічного ефектів й отриманням додаткових переваг за рахунок проблемного банку (розгалуженої мережі філій, нерухомості, клієнтської бази, ліцензій тощо), які можуть виступати додатковим стимулом до здійснення реорганізації.

Рекапіталізація за участю держави здійснюється шляхом вливання капіталу й повинна бути комплексною, покривати витрати на її здійснення та спрямованою на генерування позитивних фінансових потоків в перспективі. Слід відмітити, що таку санаційну підтримку доцільно використовувати для проблемних системоутворюючих установ, ліквідація яких здатна порушити стійкість банківського сектора економіки загалом. Практика рекапіталізації за участю держави доцільна лише в умовах фінансово-економічної кризи й негативно сприймається платниками податків та закладає значне навантаження на державний бюджет.

Дієвим засобом санаційної підтримки проблемних установ є створення

санаційного банку (брідж-банку), який функціонує виключно за наявності системного ризику й є одним із методів державного втручання у банківський сектор економіки. Поняття «брідж-банк» застосовується для позначення банку, який здійснює тимчасове утримання застрахованих депозитів і діючих (працюючих, гарних) активів (до моменту їх продажу інвесторам), що переведені до нього з нежиттєздатного банку, який підлягає ліквідації [29, с. 33]. До санаційного банку реалізуються виключно працюючі активи, оскільки вони є забезпеченням пасивної частини, що підлягає передачі до такого банку – депозитів, які гарантовані державою [29, с. 80]. В основі даної операції лежить принцип: активи працюючої установи мають більшу вартість, ніж проблемної. Створення брідж-банку має 2 основні цілі: 1) проведення розрахунків з кредиторами проблемного банку; 2) збереження і збільшення вартості його активів з метою їх подальшої реалізації.

У банківській практиці використовують такий механізм санаційної підтримки проблемних установ як купівля активів та прийняття зобов'язань (Purchase and Assumption Transaction (P&A)). Операції P&A – це механізм закриття нежиттєздатного банку, який дозволяє іншому банку придбати деякі або всі активи нежиттєздатного банку з одночасним прийняттям на себе деяких або всіх його зобов'язань [29, с. 28].

Існує декілька різновидів операцій P&A

- продаж (передача) частини активів і частини зобов'язань відкритого банку;
- продаж (передача) частини активів і частини зобов'язань закритого банку;
- продаж (передача) активів і зобов'язань усього (цілого) банку [29].

Важливим аспектом у прийнятті зобов'язань є стандартизація угод щодо здійснення даних операцій (тобто включення до них однакових найважливіших елементів) у рамках пакета тендерної документації для забезпечення однакового підходу для кожного учасника.

В процесі прийняття набувачами на свої баланси непродуктивних може виникнути потреба у певній гарантії відшкодування на випадок подальшого зниження вартості цих активів. Здебільшого вона може проявлятися у формі

фінансової допомоги, зокрема гарантування державою певного встановленого відсотка збитків до досягнення певної встановленої межі, після якої застосовується вищий відсоток розподілу збитків; використання опціонів «пут» на продаж активів, що передбачає автоматичні купівлі активів державою або установою, яка страхує депозити, у разі, якщо вартість активів знижується до певного рівня або якщо є свідчення про шахрайство; гарантування обумовленого доходу від проблемних активів.

Загалом використання усіх вищезазначених зовнішніх фінансових резервів санаційної підтримки реорганізаційних процедур покликане забезпечити в комплексний позитивний ефект для акціонерів, кредиторів та держави.

Мобілізація внутрішніх фінансових резервів можлива як за рахунок використання коштів акціонерів (власників) банку й розробки дієвих програм реінвестування прибутку банків, продажу основних фондів й нематеріальних активів. Активізація внутрішнього фінансування санаційних процедур має ряд переваг: збереження контролю над банком, відносно невисоку вартість, незалежність від зовнішніх інвесторів і кредиторів.

Формування стратегії і тактики здійснення санаційних заходів спрямоване на відновлення діяльності як окремих банків, так і системи загалом, їх прибутковості і платоспроможності. Дана стратегія покликана визначати комплекс заходів щодо зміцнення життєздатних банків в контексті застосування альтернативних варіантів: комплексної санації з залученням зовнішнього інвестора чи часткової з передачею частини зобов'язань чи активів на еквівалентну суму із проблемного банку до фінансово стійкого і ліквідацію нежиттєздатної частини проблемного банку.

Залежно від перспектив реалізації заходів щодо попередження банкрутства та механізмів фінансового оздоровлення, банки, які підлягають санації, на нашу думку, можна поділити на 3 групи:

До першої групи можна віднести системоутворюючі банки у ефективному функціонуванні яких зацікавлена держава й процедура їх ліквідації може викликати дисбаланс і кризу у банківській системі в цілому.

До другої групи входять банки, здатні зберегти своє положення у банківській системі, мають стратегічних інвесторів, здатних вкласти необхідні кошти для їх фінансового оздоровлення. Фінансова допомога для таких установ є виправданою з точки зору стабілізації банківської системи і зміцнення економіки й повинна здійснюватись з урахуванням принципу мінімізації витрат з боку держави на їх підтримку й функціонування. Враховуючи роль даних установ у банківській системі країни і значимість для економіки конкретних регіонів санаційна підтримка та попередження банкрутства у таких банках є економічно доцільним.

Третя група – це банки, які не можуть розраховувати на продовження своєї діяльності у зв'язку з низькою якістю активів і відсутністю інвесторів, які б виявляли бажання відновити функціонування установи й запобігти процедурі банкрутства та ліквідації. Оптимальним рішенням санаційної підтримки таких банківських установ є передача працюючих активів і застрахованих зобов'язань фінансово стійким установам або санаційному банку.

В результаті віднесення банків за санаційною спроможністю до однієї із трьох груп й виявлених можливостей відновлення функціонування установ необхідно розробити програму санації, яка затверджується зборами акціонерів і кредиторів й повинна містити:

- заходи і прогностичний термін відновлення платоспроможності проблемного банку;
- умови участі інвесторів у повному чи частковому задоволенні вимог кредиторів, зокрема шляхом переводу боргу чи його частини на інвестора;
- термін і черговість виплати банком чи інвестором боргу;
- відповідальність інвестора за невиконання взятих на себе згідно програми санації зобов'язань;
- умови реструктуризації капіталу банку, в тому числі статутного капіталу і субординованого боргу. Реструктуризація статутного капіталу передбачає повну чи часткову заміну акціонерів (учасників) на користь інвесторів. Умови реструктуризації узгоджуються між акціонерами (учасниками) банку і інвесторами шляхом перерозподілу часток, які належать акціонерам в обмін

на погашення боргу перед кредиторами. Одночасно повинен бути збільшений розмір статутного капіталу банку відповідно до вимог НБУ.

Залежно від причин, які обумовили втрату платоспроможності, до програми санації банку можуть бути включені наступні заходи щодо відновлення платоспроможності:

- продаж частини майна банку (продаж окремих нерентабельних чи збиткових філій);
- відстрочка платежів чи списання частини боргів відповідно до чинного законодавства України;
- інші заходи щодо відновлення платоспроможності банку.

Завершальною стадією здійснення санаційної підтримки реорганізаційних процедур є реалізація, контроль і моніторинг санаційних заходів, що дозволить виявляти та своєчасно використовувати нові резерви санаційної підтримки, приймати обґрунтовані рішення щодо усунення ймовірних перешкод в процесі здійснення заходів з фінансового оздоровлення.

Отже, санаційна підтримка реорганізаційних процедур спрямована на створення передумов підвищення ринкової вартості об'єкта санації в перспективі та дозволить отримати соціально-економічний ефект для зацікавлених сторін, зокрема, мінімізувати збитки від банкрутства банків для держави, забезпечити підтримку стабільності банківської системи шляхом збереження довіри вкладників і кредиторів, гарантування відшкодування вкладів фізичних осіб у разі банкрутства й ліквідації проблемних й нежиттєздатних установ.

3.2. Злиття і поглинання банків як напрям формування вартості

Конкуренція зумовлює динамічний розвиток банків, удосконалення інформаційного забезпечення, розширення спектра банківських послуг, що, у свою чергу, сприяє формуванню нової вартості банку. Проте сучасна ситуація стимулює банки збільшувати вартість не лише за допомогою внутрішніх джерел,

а й за рахунок додаткових шляхів зростання, зокрема за рахунок процесів злиття і поглинання.

Особливого значення в сучасних умовах мають ефекти синергії в результаті злиття і поглинання банків як чинника підвищення їхньої вартості. Світовий досвід результатів зливань і поглинань компаній, у т. ч. і банків, свідчить про високий ризик прийняття рішення щодо здійснення реструктуризації керівництвом банку-покупця. Такому рішенню обов'язково передуює етап чіткого аналізу вартості банку-покупця і банку-цілі до укладення угоди та прогноз вартості банку, утвореного в результаті здійснення відповідної операції. Здебільшого, вартість майбутнього створеного банку, перш за все залежить від кількісної оцінки прогнозованого ефекту синергії, отже, варто здійснювати коректну оцінку ефекту синергії, що є ключовою проблемою при прийнятті рішення про здійснення угоди злиття та поглинання. О. І. Стародубцева [28, с. 138] виокремлює такі основні мотиви банків у процесах реструктуризації:

- маркетингові мотиви (розширення географії ринків; підвищення частки ринку, усунення наявних і запобігання появі нових конкурентів);
- мотиви стратегічного менеджменту;
- інші мотиви (особисті причини і амбіції власників банків – покупців).

Більшість мотивів зорієнтовані на збільшення вартості нового утвореного банку. Отож, і ефект синергії визначатиметься шляхом оцінки вартості новоствореного банку.

Проте варто зазначити, що не завжди реорганізаційні процеси банків сприяють формуванню доданої вартості. Це, в основному, зумовлене надмірною переоцінкою ефекту синергії.

У результаті об'єднання банків вартість новоствореного банку формується на різних етапах. А саме на першому етапі після об'єднання менеджмент банку реорганізовує структуру, завдяки чому усуваються дублюючі функції та процеси, що, у свою чергу, призводить до раціоналізації витрат і, відповідно, до зростання вартості новоствореного банку. Тобто проявляється короткостроковий ефект процесів синергії. Ще однією можливістю і, водночас, резервом для формування

вартості банку є реалізація прихованих можливостей новоствореного банку, а також реалізація нових стратегічних можливостей завдяки синтезу конкурентних переваг для формування доданої вартості (рис. 3.2).

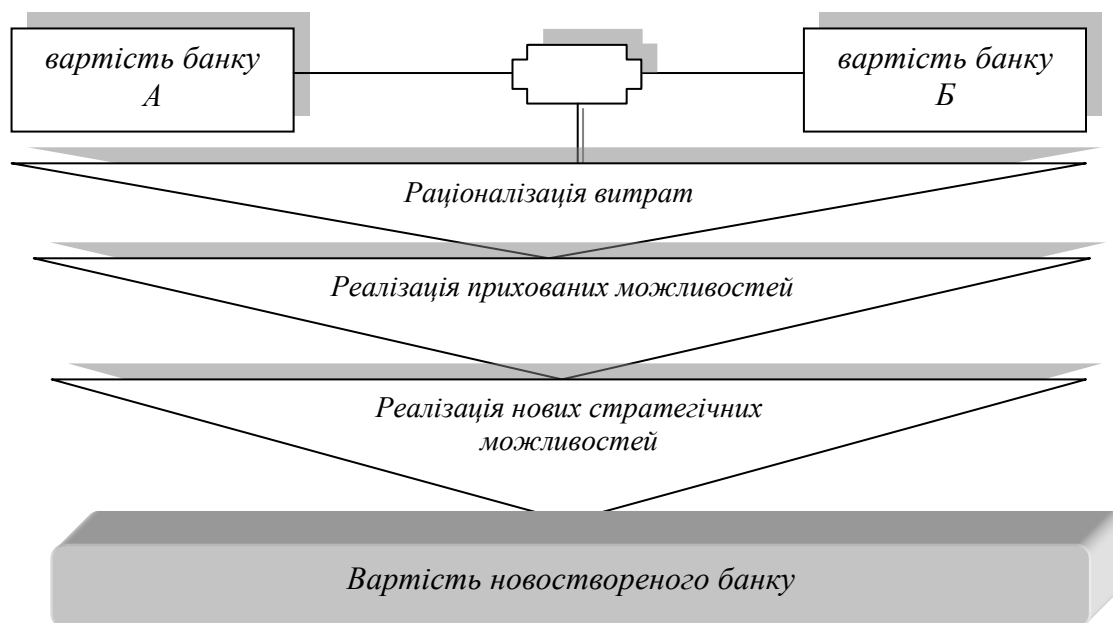

Рис. 3.2. Створення синергетичного ефекту у процесах злиття і поглинання банків

Проте реорганізаційні процеси несуть у собі і великі ризики. Зокрема, ризик втрати вартості за рахунок втрати вартості бренду одного або ж кількох банків, що беруть участь у злитті та поглинанні.

На основі дослідження практики злиттів банків у США була встановлена певна закономірність, що отримала в літературі назву залежності Брейка-Евена [54], яка полягає в тому, що на підготовчому етапі злиття витрати банків погіршують їхній фінансовий стан, причому після злиття ці витрати продовжують зростати, досягаючи максимуму на кінець першого року. Позитивний ефект починає проявлятися лише на початку третього року, і лише на початку п'ятого року після злиття сума здійснених витрат буде повністю компенсована отриманим прибутком.

Світовий досвід угод злиття і поглинання банків показує, що в більшості випадків не лише не відбувається очікуваного збільшення доданої вартості, а й часто, як наслідок, руйнується вартість банку покупця. Згідно з дослідженнями

компанії *KPMG* [94, с. 254], 30% угод злиття і поглинання, що проводились у 90-х роках XX століття у США та ЄС, закінчувалися втратою вартості, близько 83% угод не створювали вартості і тільки 17% угод були успішними.

Отже, доцільно підкреслити, що згідно з досвідом розвинутих економік злиття і поглинання не завжди є результативним та успішним способом зростання бізнесу і вартості зокрема. Це зумовлено тим, що банки зазвичай купують зі значною премією до їх внутрішньої вартості. Однією з основних причин є необґрунтована переоцінка (30–40%) за купівлю контрольного пакета акцій. Саме тому інвесторам слід обережно оцінювати майбутню додаткову вартість, що дасть змогу компенсувати премію, а також збільшити доходи їхніх акціонерів.

Ефект синергії є найбільш поширеним обґрунтуванням зацікавленості менеджерів і власників банків у проведенні реорганізації. Ефект синергії з позиції вартості – це додаткові економічні переваги, які створюють додаткову вартість, яка перевищує адитивну вартість банків, що об'єднуються, за рахунок використання можливостей кількох банків.

Отже, для успішного і результативного завершення угоди злиття та поглинання для покупця потрібно, щоб премія, виплачена продавцеві, була в межах між синергетичним ефектом і операційними витратами, які потрібно для фінансування угоди.

Однак оцінка синергетичних ефектів є суб'єктивною, адже величина і користь від фінансового ефекту в майбутньому є невідомими величинами і такими, які важко точно спрогнозувати. Отриманий чистий синергетичний ефект (без урахування величини виплаченої премії) часто на практиці є нижчий, аніж потенційні вигоди банку-покупця, на які він розраховував. У такому разі перед інвестором постає завдання отримання нових синергетичних ефектів, яких часто досить важко досягти.

Угоди злиття і поглинання спрямовані на створення вартості. Стадія інтеграції є одним із найважливіших способів досягнення мети. Адже часто на практиці контрагенти переоцінюють довгострокові та короткострокові переваги і тому приймаються неправильні управлінські рішення, котрі не дозволяють у

подальшому підтвердити гіпотетичні припущення щодо результативного ефекту синергії.

У результаті об'єднання діяльність новоствореного банку дещо ускладнюється і супроводжується значними витратами, які можуть призвести й до втрати капіталу. Проте для отримання достовірної оцінки величини синергетичного ефекту в операціях злиття і поглинання банків слід брати статистично значущі фактори з урахуванням визначених коефіцієнтів у попередніх економетричних дослідженнях. Результат обчислення ефекту синергії необхідно в подальшому модифікувати та коригувати з урахуванням конкурентного середовища та характеру операцій злиття і поглинання. Особливу увагу на цьому етапі приділяють показникам якості активів. Підвищення вартості банку за рахунок зовнішніх перетворень можливе лише в разі якісної оцінки синергетичних ефектів. Оскільки акціонери банків будуть зацікавлені в об'єднанні, якщо в результаті збільшаться їхні доходи і вартість новоствореного об'єкта.

Появою ефекту синергії у процесі реструктуризації банків пояснюється факт сплати премій в операціях злиття і поглинання. Тому очевидно, що саме очікувані синергетичні ефекти забезпечують позитивне значення вартості придбання банку.

Слід звернути увагу й на те, що синергетичний ефект досягається за умови злагодженої роботи на всіх рівнях організаційно-функціональної структури банку.

Важливим стимулом задля досягнення високих синергетичних ефектів новоствореного банку є пряма зацікавленість керівництва і менеджменту у зростанні вартості шляхом розподілу серед керівництва та менеджменту частини акцій.

Ще одним джерелом формування доданої вартості є нові стратегічні можливості банку. На початковому етапі здійснення операції стратегічні можливості виявити найскладніше, проте саме вони визначають напрями майбутньої діяльності, нові сегменти ринків та основні зусилля у процесі інтеграції, які забезпечать позитивний результат у довгостроковій перспективі. На

початковому етапі операцій злиття і поглинання доцільно створити окремий підрозділ, який, використовуючи спеціальний аналітичний інструментарій та здійснюючи ґрунтовний аналіз ринку, оцінював стратегічні можливості, що зможуть забезпечити зростання вартості та конкурентоспроможності новоствореного банку.

Банкам потрібно у процесі злиття особливу увагу приділяти короткостроковим синергетичним ефектам, оскільки вони легкодосяжні, а також стратегічним цілям, які не такі очевидні, задля зростання вартості новоствореного банку. Для цього слід постійно аналізувати можливості нарощування вартості, адже банк може створювати вартість, лише постійно контролюючи виконання поставлених завдань.

У процесі злиття і поглинання синергетичними ефектами створення вартості є [51, с. 176]:

- зменшення витрат в результаті об'єднання типових структурних підрозділів, що виконують однакові функції;
- зростання обсягів активних та пасивних операцій, здешевлення вартості залучених ресурсів за рахунок ефекту масштабу;
- збільшення клієнтської бази банків, за рахунок охоплення більшого ринку;
- можливість розширити свої позиції на національному та світовому ринках за рахунок збільшення капіталу новоствореного банку;
- поєднання в системі банківського менеджменту найкращих механізмів та традицій управління банків, що об'єднуються.

Основні завдання менеджменту новоствореного банку після злиття та поглинання задля формування доданої вартості:

- забезпечити збереження основних клієнтів, поінформувавши їх про зміни в банку;
- упровадити систему мотивації для менеджерів провідних департаментів;

- збільшити бюджет і підвищити відповідальність за розроблення та впровадження нових банківських продуктів;
- на перехідний період зберегти наявні плани продажів;
- визначити пріоритетні напрями у витратах на ІТ;
- консолідувати регулятивний капітал, депозитну та кредитно-інвестиційну діяльність;
- раціоналізувати маркетинг та активізувати канали просування продуктів;
- вирівняти кредитні ставки, підтягнувши їх до оптимального рівня;
- ліквідувати один із двох головних офісів;
- об'єднати регіональні операції;
- прагнути до підвищення ефективності роботи ключових напрямів (кредитування, інвестування);
- запровадити перехресні продажі новоствореним банком своїх продуктів серед нових клієнтів;
- упровадити ефективніші методи продажів;
- реалізувати можливості виходу на нові ринки;
- переукласти контракти з виробничим персоналом на нових умовах;
- запровадити в банку культуру високої ефективності праці;
- об'єднати все найефективніше – активи, бренди, кращі співробітники;
- кардинально переглянути стратегію у сфері банківських продуктів;
- розробити нову модель управління, прийнявши за основу кращі напрацювання обох банків;
- використовувати становище банків в унікальних сегментах ринку для реалізації продукції обох банків;
- оптимізувати податковий статус у різних країнах;
- знайти дешевші джерела фінансування;
- налагодити розроблення і впровадження нових банківських продуктів;

- реалізувати нові стратегічні можливості, які з'являються в результаті об'єднання конкурентних переваг двох банків;
- створити можливості для подальших поглинань та злиття.

У результаті ефективного проведення угод злиття і поглинання в банків відбувається розширення спектра послуг, що надаються банківською установою, і збільшується клієнтська база. Наприклад, раціональне розширення сфери діяльності й орієнтації на різні сегменти ринку сприятиме диверсифікованості фінансових ризиків, збільшення прибутковості банку і зростання вартості.

Під час підготовки до здійснення угод зі злиття або поглинання необхідно здійснити належну оцінку вартості банку, використовуючи кілька підходів, що дозволить потенційним покупцям провести якісну перевірку банку, який вони купують. Слід звернути особливу увагу загальним відомостям про банк (статут, відомості про керівників, структура компанії, залежні компанії тощо; відомості про майновий стан і зобов'язання компанії: перелік усіх матеріальних і нематеріальних активів, інформація про наявних коротко-, середньо- і довгострокових зобов'язань; бухгалтерська звітність: річні й квартальні баланси, звіт про прибутки і збитки, аудиторський висновок тощо; відомості про можливі юридичні процеси. Обґрунтованості передбачуваної ціни купівлі банку проводиться покупцем із залученням різних консультантів, зазвичай у вигляді юридичних фірм. Юристи, котрі беруть участь у підготовці до укладення угоди купівлі-продажу банку, як правило, займаються оптимізацією юридичних і податкових аспектів угоди, що безпосередньо впливає на її вартість. Доцільно зауважити, що під час укладення угод зі злиття й поглинання слід приділити особливу увагу вибору юридичних консультантів, що здійснюватимуть оцінку. Адже від професіоналізму й досвіду фахівців залежатиме не тільки вартість, а й результативність угоди, перспективність й успішність для покупця в його майбутній роботі.

Об'єднання банків зазвичай супроводжуються різноманітними наслідками та ризиками, що призводить неодмінно до реорганізації структури новоствореного банку. Задля успішного проведення таких операцій необхідно

також використовувати і якісні методи, що передбачають оцінку стратегії злиття та поглинання, зіставлення отриманих синергетичних ефектів після злиття із запланованими, опис головних управлінських помилок, що виникають під час реалізації стратегії, а також методи виправлення цих помилок для уникнення їх у майбутньому. Проте якісна оцінка базується на суб'єктивних переконаннях та судженнях людей, які проводять таку оцінку, тому іноді може трапитися, що реальний стан речей не відповідає отриманій якісній оцінці. Саме тому доцільно проводити в комплексі якісну і кількісну оцінку вартості банків.

Поєднання якісного і кількісного методів є більш точними, тому що передбачає проведення оцінки за певними математичними розрахунками та враховує поправку на певні якісні елементи управління і тому має алгоритм дій. Ще одним недоліком є те, що за останні роки було виведено багато методів оцінки ефективності банківської установи після злиття чи поглинання, проте всі вони мають певні припущення і тому повинні використовуватися відповідно до конкретної ситуації, що породжує проблему невизначеності в застосуванні того чи іншого методу.

Використовуючи різні методи для розрахунків, можна отримати різні дані, що є різними між собою. Тому кількісний метод оцінки ефективності інституції після злиття чи поглинання може бути широко використаний для маніпулювання отриманими даними. Також при використанні цього методу може виникнути ситуація, коли за різних методик оцінки будуть необхідні різні вхідні дані, які, можливо, не завжди є в наявності.

Завдяки активізації процесів злиття і поглинання банки мають можливість досягнути такі цілі:

- збільшити розмір капіталу банку;
- розширити географію функціонування банку та збільшити обсяги продаж банківських продуктів;
- охопити більшу частку новоствореного банку на ринку;
- скоротити витрати за рахунок реорганізації дублюючих підрозділів.

Оскільки процеси злиття та поглинання супроводжуються рядом проблем, що викликані поєднанням корпоративних культур, фінансовими ризиками та іншими проблемами поглинаючого банку, то для того щоб поглинання було з позитивним результатом, варто ретельно розробити і грамотно застосувати:

- стратегічні підходи на основі формалізованого стратегічного мислення;
- фінансове і організаційне структурування угоди;
- процедури і порядок управління після завершення угоди.

Кожний етап (рис. 3.3) злиття і поглинання вимагає детального аналізу.

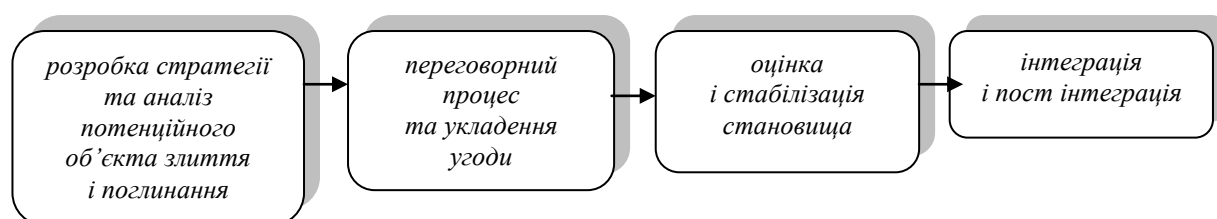

Рис. 3.3. Етапи процесу злиття і поглинання банків [53]

Розробка стратегії злиття або поглинання є відображенням загальної стратегії банку, що передбачає оцінку становища банку на ринку, аналіз сильних і слабких сторін, розгляд можливостей та загроз для розвитку бізнесу, аналіз конкурентів.

Аналіз конкурентів повинен включати оцінку стратегії, продуктового ряду, клієнтської бази та ринків. За результатами формування загальної стратегії формуються цілі злиття або поглинання. За умови виходу на нові ринки слід урахувати співвідношення ризику і прибутковості; цілі розвитку бізнесу, основні області, в яких ведеться і буде здійснюватися діяльність, спеціалізація та імідж банку; вимоги до величини власного капіталу і до показників достатності капіталу (при виході на міжнародні ринки слід ураховувати і вимоги регулятивних органів країн, де передбачається вести бізнес); законодавча і нормативна база; конкуренція на національному і міжнародних ринках; макроекономічні параметри

та умови; маркетингове дослідження найбільш важливих для бізнесу клієнтських груп.

Задля ефективного проведення злиття і поглинання банків доцільно створити робочі групи на кожному з рівнів реалізації процесу об'єднання, а саме на стратегічному, тактичному та операційному рівнях (рис. 3.4).

Отже, злиття і поглинання банків є одним зі шляхів формування додаткової вартості. Проте у процесах реорганізації значну увагу слід приділяти оцінці вартості банків, що приєднуються, і новоствореного банку.

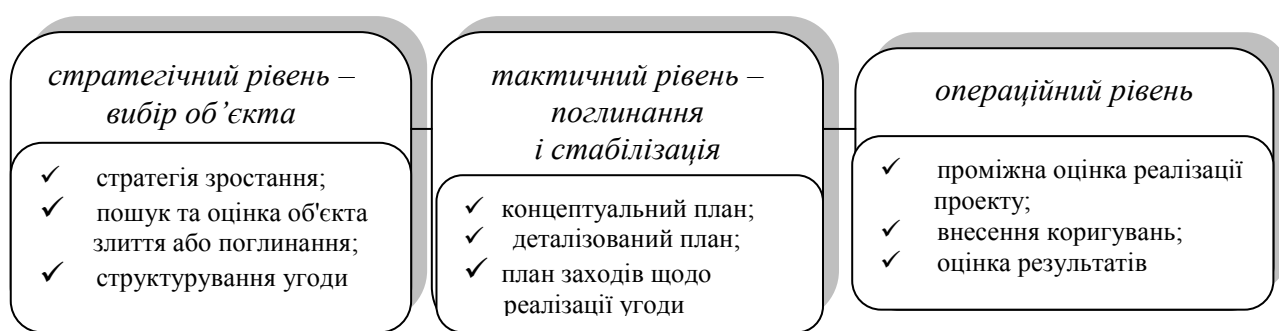

Рис. 3.4. Рівні організації процесу злиття і поглинання банків

Отже, ключовими питаннями формування вартості банків у процесах злиття і поглинання є оцінювання економічної доцільності таких реорганізацій. Угоди злиття і поглинання банків мають широкі можливості щодо реалізації ключових стратегічних завдань і зростання вартості банку, а на практиці в більшості випадків нова вартість так і не створюється у зв'язку з переоцінкою ефекту синергії та обмеженим використанням додаткових прихованих і стратегічних можливостей генерації вартості.